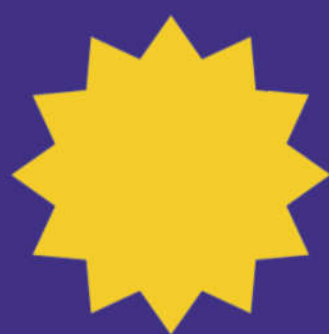

Педагогічний Вісник

2024
№ 3

ІЗ ДНЕМ ЗНАНЬ, ДОРОГІ КОЛЕГИ!

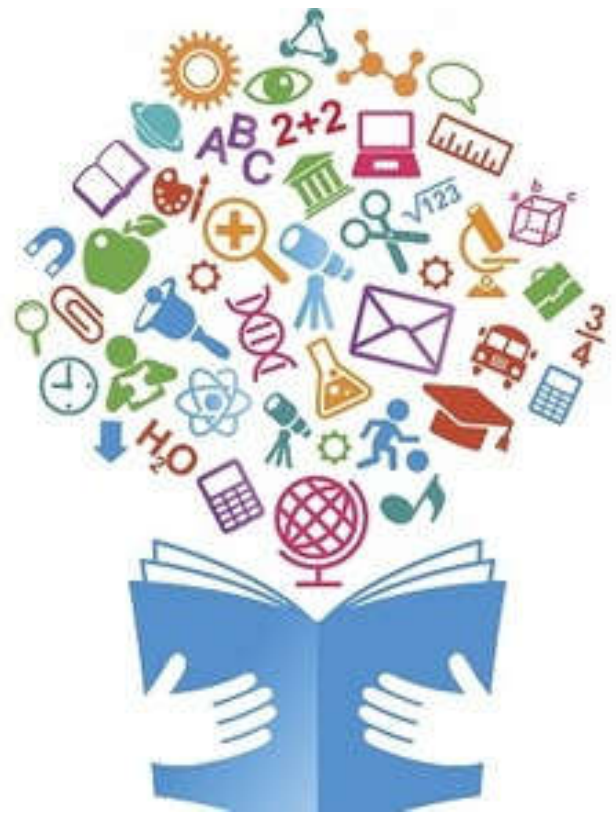
Третій рік поспіль День знань і початок нового навчального року в Україні проходять в умовах повномасштабної війни. Але, незважаючи на складний час, у системі освіти відбуваються бурхливі зміни, сутність і стратегічний напрям яких визначає Концепція Нової української школи. І саме на педагогів покладається реалізація нових підходів, ціннісних пріоритетів у закладах загальної середньої освіти, виховання освіченої, мислячої, творчої, толерантної особистості.

Вельмишановні педагоги! Від щирого серця вітаємо вас зі справжнім всенародним святом мудрості, доброти і людяності. Бажаємо, щоб, всупереч усім викликам сьогодення, цей рік був результативним, продуктивним, пізнавальним і цікавим.

На шляху до успіху зичимо бадьорості, позитивних емоцій, творчого завзяття, сміливих ідей, захоплюючих занять і поваги.

Будьте здорові, міцні і щасливі. Перемоги і мирного неба!

Ми завжди відкриті до співпраці на сторінках часопису і чекаємо на описи педагогічного досвіду — креативні освітні проєкти, розробки уроків і виховних заходів.

Головний редактор журналу,
ректор комунального навчального закладу «Черкаський обласний
інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної
ради», кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти і
науки **Наталія ЧЕПУРНА** і члени редакційної колегії

Засновник журналу:
Черкаський обласний інститут
підсвідомої освіти педагогічних
працівників

Регістраційне свідоцтво
ЧС № 1034 ПР від 20.09.2018

Журнал видається з березня 1995 року
щоквартально

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Чепурна, ректор КНЗ "Черкаський
обласний інститут підсвідомої освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної
ради", кандидат педагогічних наук, Заслужений
працівник освіти України, доцент
(головний редактор)

Г. А. Назаренко, проректор
з наукової-методичної роботи інституту,
доктор педагогічних наук, професор
(науковий редактор)

К. М. Криворот (заступник головного редактора)

Н. І. Лісова, проректор з питань зовнішнього
незалежного оцінювання та моніторингу якості
освіти інституту, доктор педагогічних наук

Ю. І. Завалевський, заступник директора
Державної наукової установи
«Інститут модернізації змісту освіти»,
доктор педагогічних наук, професор

Т. В. Черкашина, доктор
педагогічних наук

Т. К. Андрющенко, доктор
педагогічних наук, професор

С. А. Гаряча, кандидат педагогічних наук

О. В. Крутенко, кандидат
педагогічних наук

Ю. М. Зоря, кандидат
педагогічних наук

Технічна редакція та комп'ютерна верстка
В. М. Шемшур

Відповідальний за друк **В. М. Шемшур**

Думка редакції не завжди збігається
з думкою автора

Редакція рукописів не рецензує
і авторам не повертає

За достовірність фактів, цитат, власних імен,
географічних назв та інших відомостей
відповідають автори публікацій

Рекомендовано до друку
вченою радою ОПОПП
Протокол №2 від 10.06.2024
Підписано до друку 15.08.2024
Папір друкарський №1

Умови. друк. арк. 5,25

Зам. № 1713

Тираж 1000 пр.

Адреса редакції:
18003, Черкаси, Бидгощська, 38/1,

КНЗ "ОПОПП ЧОР",

т. +380-472-64-21-78

e-mail: redaktor6@ukr.net

Науково-методичний журнал

Зміст

Данилевський В.В.

Посилення виховної роботи у період воєнного стану....2

Замулко Олена

Шляхи створення безпечного освітнього
середовища у закладі освіти.....7

Добровольська Людмила,

Кириленко Вікторія

Основні підходи до організації освітнього процесу
у початковій школі.....9

Ванько Ксенія

Медіаграмотність в освітньому процесі закладу
дошкільної освіти.....12

Січкарь Світлана, Архипова Валентина

Викладання гуманітарних дисциплін у закладах
загальної середньої освіти Черкаської області.....15

Боровець Любов

Якісна освіта з предметів громадянської та
історичної освітньої галузі: основні акценти.....20

Боровець Любов

Особливості запровадження курсу «Моя Черкащина».....22

Савицька Галина, Бородай Тамара

Викладання іноземних мов: акцент на
соціально-емоційне навчання.....25

Крижанівський Володимир

Практичні основи роботи учителя географії
в умовах впровадження нового державного стандарту...27

Козлова Ольга

Нова модель навчання математики
у закладах освіти Черкаської області.....29

Северінова Алла

Особливості організації освітнього процесу
з фізики і хімії у новому навчальному році.....32

Даниленко Любов

Навчально-методичне забезпечення організації
освітнього процесу з біології у 7 класі за
державним стандартом базової середньої освіти.....36

Сотула Оксана

Шляхи формування компетентності
«Підприємливість та фінансова грамотність»
здобувачів освіти.....40

Шемшур Вадим

Вимоги до викладання інформатики в умовах НУШ....45

Кудін Валентина

Лідери нової формації в умовах розвитку
Нової української школи.....47

Кудін Валентина

Діяльність закладу позашкільної освіти:
зміст освіти, форми і методи роботи.....49

Бугайчук Наталія

Загальношкільний підхід до
національно-патріотичного виховання.....51

Кондратюк Сергій

Особливості організації викладання предметів
технологічної освітньої галузі.....55

Гловацький Сергій

Пріоритетні напрямки розвитку мистецької освіти.....60

Лемешева Наталія

Специфіка застосування дидактичного
інструментарію учителем мистецької освітньої галузі...65

Криницька Оксана, Вейлерт Юлія, Басик Валерія

Співпраця вчителя та асистента вчителя
в сучасному інклюзивному середовищі.....68

Харитоновна Світлана

Здійснення психологічної підтримки учасників
освітнього процесу в кризових умовах.....72

Якухіна Наталія

Розвиток культури психологічної безпеки в Новій
українській школі.....75

Брайченко Тетяна

Формування навичок управління стресом в умовах
викликів сьогодення.....79

Плахута Віктор

Оновлений предмет «Захист України»: завдання,
нормативно-правове забезпечення.....82

Валерій ДАНИЛЕВСЬКИЙ

начальник Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації

ПОСИЛЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнної агресії російської федерації в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави, формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності й територіальної цілісності України.

Військовий стан суттєво змінив умови навчання та виховання, а також зумовив труднощі, що потребують від педагога додаткових зусиль та вмінь пристосовуватися до нових умов.

Найважливішими напрямками виховної роботи стали такі:

- національно-патріотичне виховання; волонтерство; формування особистості українця, який усвідомлює свою належність до української нації; формування і розвиток лідерських якостей та навичок;
- психологічна та емоційна підтримка учасників освітнього процесу для збереження їх ментального здоров'я, зокрема учнів-ВПО, індивідуальна робота з емоційно вразливими учнями; створення безпечного та мотивувального простору
- розвиток критичного мислення та медіаграмотності. Формування ефективного дистанційного виховного простору, інформаційної безпеки здобувачів освіти в умовах воєнного стану.

Основним цільовим напрямом наразі стало забезпечення безпекової складової здоров'я особистості, її фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя та пошук нових альтернативних форм роботи відповідно до нинішніх умов, які забезпечать належний рівень життєвої компетентності здобувачів освіти, що дозволить брати участь у розбудові держави в повсякденний час та віднайти там своє місце.

Що ж вдалося зробити за минулий навчальний рік?

Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану потребувала іншого змісту виховної роботи, тому активізувалася робота щодо виявлення, узагальнення та поширення ефективного педагогічного досвіду з питань національно-патріотичного виховання з учнівською молоддю, використання інноваційних технологій та нових форм роботи в умовах воєнного стану та волонтерської діяльності. Творчою групою вчителів історії розроблено навчальну програму курсу за вибором «Моя Черкащина» для 7-11 класів закладів загальної середньої освіти Черкаської області. Програма розроблена з урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти до громадянської та історичної освітньої галузі.

Метою навчального курсу є формування в учнів/учениць цілісного уявлення про минуле і сучасне Черкащини, де відбувалося багато ключових подій історії України, про видатних уродженців краю, які жили, боролися і творили на благо українського народу, про тих, хто сьогодні мужньо захищає суверенітет і територіальну цілісність нашої держави у російсько-українській війні. (має гриф МОН 3.0219-2023 протокол №10 засідання експертної комісії з історії від 28.04.2023).

З метою активізації отриманих дітьми знань з історії України та популяризації інтересу до історії та сьогодення України, усвідомлення причетності учнівської молоді до процесів розбудови незалежної держави, підвищення активності молоді в процесах прийняття рішень, формування в учнівської молоді почуття національної гідності, патріотизму та розвитку творчого потенціалу

проведено обласні онлайн-вікторини «Творення нової України: від Революції на граніті до Революції Гідності»; «В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім – Батьківщина»; «Дива і таємниці Черкаського краю»; «Мова – генетичний код нації»; «Що ти знаєш про Україну?» (патріотична гра-квест для вихованців патріотичних гуртків закладів освіти області); обласна відкрита вікторина «Пам'ятаємо! Перемагаємо!», присвячена Дню пам'яті та примирення.

Відповідно до Указу Президента України №143/2022 «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії росії проти України» у закладах освіти щоденно о 9.00 проводилася загальнонаціональна хвилина мовчання.

У закладах освіти функціонує 561 гурток та клуб патріотичного спрямування, якими охоплено близько 8,3 тис. дітей. Крім цього, в області функціонує Черкаський обласний центр туризму, краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, до завдань якого належить координація та організація роботи з національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Цього року його перейменовано у КЗ «Черкаський обласний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ім. Павла Наконечного Черкаської обласної ради». У м. Черкаси функціонує позашкільний навчальний заклад «Клуб юних моряків з флотилією» Черкаської міської ради, який безпосередньо займається питаннями національно-патріотичного виховання дітей та молоді, проводить військово-патріотичні заходи з метою популяризації професії військовослужбовця. У співпраці з 503-ім батальйоном морської піхоти колектив закладу проводить вишколи юних морських піхотинців для юнацького підрозділу морської піхоти. Вихованці вивчають зразки новітньої зброї, роботу з тепловізором, опановують навички керування дронами тощо. На базі закладу створено унікальний музей патріотичного спрямування, який наразі поповнюється новими експонатами.

Проводиться робота щодо розвитку українського козацтва. У 2023-2024 навчальному році у 25 закладах загальної середньої освіти функціонує 61 козацький клас, у яких навчається 1028 учнів. Зокрема, відкрито 13 нових класів. Козачата навчаються та виховуються за програмами виховної роботи, спрямованими на формування кращих рис громадянина-патріота своєї держави у дусі традицій козацької педагогіки та виховання. Класи співпрацюють із козацькими громадськими організаціями, волонтерськими та ветеранськими об'єднаннями.

На базі закладів освіти Монастирищенської територіальної громади проведено щорічний відкритий «Кубок Івана Богуна» з військово-прикладних видів спорту серед учнівської молоді, присвячений Дню Українського Козацтва та Дню захисників і захисниць України. У змаганнях взяли участь 12 команд Монастирищенської, Буцької та Іваньківської ТГ (понад 170 учасників).

Проводиться робота щодо формування у допризовної молоді соціальної, морально-психологічної підготовки та мотивації до служби у Збройних силах України. Так, у травні 2024 року у громадах області відбулися навчально-польові збори з юнаками, під час яких учні здобули практичні навички поведінки зі зброєю у рамках вивчення предмета «Захист України».

З метою популяризації професії військовослужбовця, починаючи з 2015 року, щорічно проводиться нагородження

кращих учнів обласною почесною відзнакою „Відмінник Захисту України“ за вивчення предмета „Захист України“. 28 червня 2024 року, у День Конституції України відбулося урочисте вручення почесних відзнак 68 учням та випускникам шкіл Черкащини, а також переможцям обласного етапу Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“). Загалом з 2015 року відзначено вже 831 учня.

Створено та функціонує 660 об'єктів, присвячених подіям російсько-української війни та її героям (музеї, експозиції, стенди, куточки, зали тощо), з них 13 музейних кімнат, 7 залів та 2 музеї. У музеї історії освіти КНЗ „Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради“ функціонує експозиційна зала „Воїни світла“, присвячена освітянам, які захищали Україну від російської агресії з 2014 року. У цьому ж закладі створено виставку фоторобіт директора Черкаського обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді Євгенія Короля „Обличчя перемоги“, який захищає Україну у лавах ЗСУ та фотографує своїх побратимів. 459 працівників галузі освіти області сьогодні боронять незалежність України. 14 освітян віддали за неї життя.

З метою шанобливого ставлення до захисників нашої держави, вшанування та увічнення їх пам'яті у закладах освіти встановлено 209 меморіальних дошок на честь загиблих воїнів.

Для методичного супроводу обласних заходів з національно-патріотичного виховання позашкільної освіти **проведено такі заходи:**

- Онлайн-наради для керівників, виховників, відділів освіти області щодо організації та проведення етапів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“);
- Вишколи для виховників та ройових Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“) «Гартуємо дух разом!»;
- Обласний вишкіл з домедичної допомоги для виховників Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“);
- Обласний польовий вишкіл для виховників куренів, роїв Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“);
- Робота із заявками на реєстрацію куренів Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“) по Черкаській області.

Функціонує Школа виховників джур Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“), яка об'єднала навколо себе 60 виховників роїв, куренів, керівників гуртків „Джура“, організаторів гри в регіоні із закладів освіти області та проходить в очно-дистанційному форматі. Метою діяльності школи є теоретична та практична підготовка виховників з організації постійно діючих осередків Всеукраїнської гри „Сокіл“ („Джура“). Згідно з програмою, виховники опановують теоретичний і практичний аспект організації роботи з дітьми в рамках Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“).

Черкаським обласним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ім. Павла Наконечного проведено обласні тури Всеукраїнських заходів з метою національно-патріотичного виховання, активізації творчого мислення і креативності учнівської молоді та підвищення ролі фото- і відеомистецтва в освітньому процесі:

- Обласний етап фотоконкурсу «Україна – це ми!»;
- Обласний етап конкурсу малюнків «Кольори нашої Перемоги!»;
- Обласний онлайн-фестиваль ватр «Дякуємо захисникам і захисницям України»;
- Обласний етап Всеукраїнського конкурсу на написання есе «Війна за СВОІ шляхи» (дитячий погляд).

Загальна кількість охоплених проведеними заходами здобувачів освіти становить 4 286 учасників.

Для формування відповідального громадянина нашої країни, формування гармонійно розвиненої особистості проведено заходи із залучення дітей та молоді за такими важливими напрямками, як туристсько-краєзнавчий та туристсько-спортивний.

Здійснювалась робота з розвитку учнівського краєзнавства, спрямована на залучення дітей та молоді до активної пошукової та дослідницької роботи, що сприяє формуванню зацікавленості юних краєзнавців історією та природою рідного краю. Активно проводились Всеукраїнські і обласні краєзнавчі експедиції, конкурси, вікторини, конференції, заходи з учнівською молоддю, зокрема:

- Відкритий обласний онлайн-фестиваль «Щедрівочка-щедрувала»;
- Вікторина, присвячена Василю Симоненку «Є в мені щось від діда Тараса і прадіда Сковороди»;
- Вікторина «Туристськими стежками України»;
- Краєзнавчий вишкіл «3 глибин народної скарбниці»;
- Вікторина «Цікавинки Черкаського краю»;
- Фото/відео-челенджу «Мандруємо Україною!»;
- Квест «Козацькими манівцями»;
- Обласна школа краєзнавців «Краєзнавство в системі національно-патріотичного виховання учнівської молоді»;
- Обласна краєзнавча конференція «Моя Батьківщина – Україна»;
- Вікторина «В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім – Батьківщина»;
- Обласний краєзнавчий фестиваль «Мій край – моя гордість!».

З метою виховання у дітей і молоді любові до культурної спадщини нашої країни і рідного краю, бережливого ставлення до духовної спадщини українського народу; розвитку музейної справи в закладах загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної (професійної) освіти відбувся обласний етап Всеукраїнського конкурсу екскурсоводів музеїв закладів освіти «**Краї, в якому я живу**». Проведено роботу з краєзнавчими гуртками щодо пошуку музейних експонатів, організації музейних осередків при освітніх закладах та створено помічник з питань музейної роботи.

З метою розвитку спортивного туризму серед дітей та молоді, популяризації здорового способу життя, залучення здобувачів освіти до занять фізичною культурою і спортом **успішно проведено заходи:**

- Майстер-клас з проходження етапів пішохідного туризму
- Майстер-клас на тему «Туристське спорядження та його застосування під час подорожей»
- Уроки туризму
- Онлайн-змагання з паркового спортивного орієнтування
- Навчально-тренувальне заняття зі спортивного орієнтування
- Заняття з топографії та орієнтування на місцевості
- Обласні змагання з паркового спортивного орієнтування
- Обласний етап Чемпіонату України з пішохідного туризму серед учнівської молоді.

За програмою національно-патріотичного виховання також передбачається підтримка регіональних етапів Всеукраїнської військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“), організаторами якої є Управління освіти і науки Черкаської обласної адміністрації та Черкаський обласний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ім. Павла Наконечного Черкаської обласної ради.

У червні на Черкащині завершився II (обласний) етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри „Сокіл“ („Джура“). Учасниками гри „Джура“ стали 18 роїв середньої та 19 роїв старшої вікових груп закладів освіти

Черкащини. Знаково, що до обласного етапу долучились 2 рої від закладів професійно-технічної освіти Черкащини. А це означає, що джурівська родина збільшується.

Джури запекло змагалися під час проходження залікових етапів: «Туристсько-спортивна смуга перешкод»; «Впоряд»; «Стрільба із пневматичної гвинтівки»; «Пластун»; «Метання гранати».

Додатково учасники вивчали матеріальну частину стрілецької зброї, покращували свої знання з медицини та мінної небезпеки. Також джури розвивали творчі здібності на локації «Психо-соціальна підтримка» від представників Товариства Червоного Хреста, мали зустріч з військовослужбовцями Збройних сил України та волонтером, засновником «Патріотичного музею АТО», – Олексієм Святенком.

Як результат роботи, на III (Всеукраїнському) етапі Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») „КАРПАТСЬКА СІЧ -2024“ (старша вікова група) рій „ПЕКЕЛЬНА ХОРУГВА“ Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №28 імені Т. Г. Шевченка здобув І місце на етапі „Смуга перешкод“ та показав високий рівень підготовки в інших етапах змагань.

Обласними закладами позашкільної освіти впродовж 2023/2024 навчального року проведено й інші масові заходи. Зокрема, відбувся обласний етап Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді „Україна пам'ятає і Світ не забуде“, Регіональний відкритий фотофестиваль „Осінні барви Мошнігір“, обласний етап Всеукраїнського конкурсу колективів екологічної просвіти „Земля – наш спільний дім“, обласний етап Всеукраїнського юнацького фестивалю „В об'єктиві натураліста“, заочний обласний конкурс „Збережемо першоцвіти“, обласний етап Всеукраїнського зльоту шкільних лісництв, обласний етап Всеукраїнських відкритих змагань з автотурнірного спорту серед учнівської молоді (трасові моделі), обласний етап Всеукраїнського гуманітарного конкурсу „Космічні фантазії“, обласний етап Всеукраїнської виставки-конкурсу науково-технічної творчості учнівської молоді „Наш пошук і творчість – тобі, Україно!“, обласна виставка-конкурс „Мистецтво оригамі“, обласний етап Всеукраїнського конкурсу на написання есе „Війна за СБІЙ шлях“ (дитячий погляд), обласний етап Всеукраїнської виставки-конкурсу „Знай і люби свій край“, обласні відкриті змагання з автотурнірного спорту (кордові моделі у приміщенні) пам'яті Анатолія Кошового серед учнівської молоді, обласний етап Всеукраїнських змагань учнівської молоді з судномодельного спорту, обласний етап Всеукраїнських відкритих змагань учнівської молоді з ракетомодельного спорту, обласний етап заочного Всеукраїнського конкурсу робіт юних фотоаматорів „Моя Україно!“, обласний краєзнавчий фестиваль „Мій край – моя гордість!“, щорічна учнівська патріотична конференція „Герої серед нас“, II учнівська патріотична онлайн-конференція „Славетні українці Черкащини, які змінили світ і Україну“, присвячена 70-й річниці створення Черкаської області тощо.

На базі КЗ „Черкаський обласний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді ім. Павла Наконечного Черкаської обласної ради“ в онлайн-режимі традиційно відбулася IX Всеукраїнська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді „Державотворчі процеси в Україні: через віки в ХХІ століття“. До заходу долучилися понад 200 учасників з 23 регіонів України.

Загалом позашкільною освітою в Черкаській області упродовж 2023-2024 років було охоплено близько 37 тисяч дітей та молоді.

Високою є результативність участі команд та окремих вихованців позашкільля в обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах і змаганнях. Так, команда учнівського лісництва з Черкащини „Різна криниця“, що діє на базі філії „Звенигородське лісове господарство“ посіла II місце у Всеукраїнському зльоті учнівських лісництв. Представники Черкащини в добірку області принесли перемогу у чемпіонаті України із судномодельного спорту.

Загалом вихованці закладів позашкільної освіти на всеукраїнських конкурсах і змаганнях вибороли 255 нагород, 104 з яких – це перші місця. У міжнародних змаганнях та конкурсах – 46 нагород, 18 з яких – найвищого рівня. Крім цього, учні-члени Малої академії наук на Всеукраїнському рівні вибороли 30 призових місць, з них два перших. На Міжнародних змаганнях МАНівці здобули 14 нагород, 7 з яких – найвищого рівня.

У плануванні і здійсненні обласних заходів велике значення надається загальному спрямуванню щодо залучення учнівської молоді до суспільно корисної праці, до участі у волонтерських проєктах для перемоги українського народу над агресором, єднання нації заради майбутнього України, поваги до Збройних сил України.

У нашій сучасній сьогоденності **волонтерство** стало стилем життя, невід'ємною частиною глобального зусилля з примирення та відновлення, особливо після 24 лютого 2022 року. Волонтерство під час війни відображає громадянську солідарність та бажання допомогти тим, хто переживає важкі часи в цей складний час. Сучасна війна є новим викликом і наразі педагогічні працівники беруть участь у волонтерській діяльності, вони збирають продукти харчування для біженців, діючи в різних напрямках. Кожен громадянин нашої неньки-України на своєму фронті самовіддано воює за свою країну як волонтер, журналіст, хакер, кухар, водій, митець, учень, вихованець тощо. У закладах освіти області функціонує 707 шкільних волонтерських загонів, які об'єднують понад 10 тис. учнів. Юні волонтери надають шефську допомогу понад 5,8 тис. осіб, які цього потребують, у тому числі близько 2 тис. родин учасників АТО/ООС, Революції Гідності, воїнів-захисників України від російського вторгнення.

Тож педагоги та учні:

- на постійній основі проводили ярмарки та на отримані кошти купували та відправляли ліки на ЗСУ;
- шили балаклави і кікморі;
- збирали одяг для біженців, тканину та матеріали на виготовлення маскувальних сіток;
- приймали переселенців у закладах, організовували і проводили майстер-класи для внутрішньо переміщених дітей;
- працювали в пункті видачі гуманітарної допомоги;
- виготовляли обереги, прапори, браслети, ляльки-мотанки, які передавалися ЗСУ;
- брали участь у прибиранні вулиць міста, парків;
- пекли піци, ліпили вареники.

Триває реалізація волонтерського проєкту „Наша підтримка – запорука Перемоги“, ініційованого Управлінням освіти і науки обласної державної адміністрації ще у травні 2022 року. Його мета полягає у моральній та матеріальній підтримці школярами та педагогами поранених воїнів, які перебувають на реабілітації у закладах охорони здоров'я області.

Співпрацюють заклади і з військовими частинами. До прикладу, колективом Черкаської санаторної школи Черкаської обласної ради організовано тісну співпрацю з однією з військових частин. Воїнам систематично передаються продукти харчування, листи, обереги. У школі проводяться концерти, благодійні ярмарки та аукціони, у результаті яких впродовж 2023-2024 навчального року зібрано 980 тис. грн на потреби воїнів ЗСУ. Випускники 2024 року, продовжуючи традиції благодійності закладу, ініціювали акцію подяки воїнам за можливість навчатися. Від педагогічного колективу, учнів та батьків військовим було передано два дрони і РЕБ „Синиця“. Загалом за період з 2014 року до сьогодні в закладі було зібрано понад 3 млн грн. Крім цього, зібрано кошти та придбано вже другий позашляховик, який передано одній з бригад територіальної оборони в Черкаській області.

І таких прикладів можна наводити дуже багато. Загалом упродовж навчального року учасниками освітнього процесу закладів освіти області для потреб сил оборони України зібрано та передано близько 100 млн грн.

Створення оптимальних умов для самовираження і самоутвердження кожної дитини як індивідуальної й самобутньої особистості у сфері виховання неможливе без посилення ролі учнівського самоврядування, дитячих та юнацьких громадських організацій. Саме тому з метою формування соціально активного громадянина України, суб'єкта власного життя та соціальної творчості, а також для згуртування дітей та юнацтва на суспільно корисні справи патріотичного, екологічного, культурного, соціального спрямування, виявлення, розвитку і підтримки здібностей, талантів, лідерських якостей старшокласників в Черкаській області з 2006 року діє досить потужний орган учнівського самоврядування – Ліга старшокласників Черкащини. Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну патріотично спрямовані справи Ліги стали основою діяльності усіх районних, міських та шкільних осередків Ліги старшокласників, адже **любов до Батьківщини** є однією із визначальних рис справжнього громадянина-активного громадянина. І саме патріотизм становить найважливішу ціннісну основу будь-якого суспільства і виступає суттєвим внутрішнім мотивом для саморозвитку і розкриття всіх потенційних можливостей кожної особистості у духовній, економічній і соціальній сферах життя суспільства.

Діяльність осередків Ліги старшокласників у минулому році була спрямована на посилення ролі лідерів учнівського самоврядування у патріотичній та волонтерській роботі. У 2024 році актив Ліги взяв участь у Всеукраїнському конкурсі волонтерських проєктів Корпусу Миру і виборов перемогу. Лідери Ліги старшокласників Черкащини провели низку зустрічей з американськими однолітками зі штату Огайо і розповіли їм про досвід волонтерської діяльності старшокласників Черкащини. Зустрічі відбувалися у дружній, щирій атмосфері. Американські діти з міста Толедо з цікавістю дізнавалися про буденне життя українських дітей та їхній вагомий внесок у допомогу ЗСУ. Завдання учнівської спільноти області на рівні з дорослими нести правду про події в Україні, використовуючи всі наявні засоби для цього. Волонтерство розвиває соціальні, громадянські та емоційні навички, які є ключовими для концепції Нової Української Школи. Такі зустрічі допомагають нести інформацію про справжній стан речей безпосередньо своїм одноліткам з іншої країни, про те, чим і як живуть діти в Україні. Ця робота надзвичайно важлива і необхідна у час, коли росія веде війну не тільки на полі бою, а й на інформаційному фронті. Тож старшокласники використали можливість і зробили все від них залежне, щоб донести справжнє інфо про стан речей в нашій державі.

Особливо важливо підкреслити, що освітяни області, організовуючи освітній процес, здійснювали виховання молоді не лише на прикладах історії становлення української державності, а й на сучасних прикладах відважних і героїчних вчинків захисників України - ветеранів російсько-української війни. Саме з цією метою проводилися зустрічі на Всеукраїнському рівні у клубі лідерських **ініціатив «Полігон»**, який працює на базі Українського державного центру позашкільної освіти, і до роботи якого долучаються лідери Черкащини. За минулий рік проведено низку зустрічей з учасниками російсько-української війни, з фахівцями у сфері ментального здоров'я, інформаційної гігієни. На заходах, які ініціювалися Лігою старшокласників Черкащини, також завжди були присутні воїни ЗСУ, і старшокласники мали можливість почути живі історії з життя справжніх патріотів, які відстоюють своє законне й невід'ємне право бути господарями на власній землі.

Проведено лідерський ed-Camp для старшокласників міста Черкаси та області, в якому взяли участь близько 200 учнів. Такі навчання заохочують і мотивують, як дітей, так і їхніх наставників, адже локації організовано таким чином, щоб прокачати їхні soft-skills з усіх питань, які їх турбують, у тому числі патріотичні та волонтерські локації.

Цього року Лігою старшокласників Черкащини проведено Всеукраїнський форум «LIGA-FEST» до 70-річчя Черкаської області. До ювілею області лідери учнівського самоврядування області реалізували 2 проєкти: створення рекламних відеороликів «Запрошуємо на гостину» і моделей реконструкції історичних пам'яток Черкащини «Ми – частинка долі України». У своїх роботах старшокласники у співпраці з педагогічними працівниками та батьками продемонстрували свою любов до власної малої Батьківщини.

Завдяки широкому використанню інформаційно-комунікаційних технологій Лігою старшокласників Черкащини реалізується Інтернет-проєкт «**Ми – патріоти Черкащини**», який містить шість підпроєктів:

- «Пишаємось тобою, рідний краю!»;
- «Патріоти на захисті Батьківщини»;
- «Я – свідомий громадянин України»;
- «Покращуємо життя своєї громади»;
- «Збережемо природу заради майбутнього»;
- «Бути здоровим – це здорово!».

Засади розвитку національно-патріотичного виховання закладено в Обласній цільовій програмі національно-патріотичного виховання в Черкаській області на 2021-2025 роки. Згідно з нею передбачається співпраця освітян з громадськими організаціями, які організовують та проводять патріотичні табори та збори, вишколи, фестивалі та інші заходи патріотичного спрямування. До прикладу, Фестиваль нескореної нації «Холодний Яр». Для урізноманітнення форм і засобів національно-патріотичного виховання та туристсько-краєзнавчої роботи з учнівською молоддю освітяни активно взаємодіють з громадськими організаціями: ГО «Поклик Яру», Черкаський обласний осередок громадської організації «СОКІП СВОБОДИ», Черкаський об'єднаний МТЦК та СП, «Патріотичний музей АТО», Товариство Червоного Хреста України та інші.

У минулому році освітяни області значну увагу спрямовували на **охорону ментального здоров'я школярів, забезпечення їхнього психологічного благополуччя та надання педагогічної підтримки**. Проблема захисту ментального здоров'я загострилася з початком повномасштабної війни, тому дбати про своє психічне здоров'я стало базовою необхідністю кожного учасника освітнього процесу.

У комунальному навчальному закладі «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» проводиться велика робота із цього напрямку. У рамках реалізації програми «Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі на 2020-2024 роки» працівники навчально-методичного центру психологічної служби проводять масові та сертифікаційні заходи для педагогічних працівників та працівників психологічної служби закладів освіти області. Зокрема, освітній форум «Психологічний супровід вимушено переміщених осіб та біженців: техніки кризової інтервенції», проведений спільно з працівниками кафедри педагогіки, психології та освітнього менеджменту; методичні інструктажі; студії для керівників та працівників психологічних служб, професійних спільнот, відповідальних за роботу психологічної служби («Циклограма діяльності психологічної служби в умовах воєнного стану», «Соціальна адаптація внутрішньо переміщених сімей з дітьми»), коворкінг «Дитина у воєнний та післявоєнний період. Безпека. Підтримка. Допомога», який став складовою науково-методичного тижня «Актуальні питання професійної діяльності педагогічних працівників у воєнний та післявоєнний час», майстер-клас для практичних психологів м. Черкас з теми «Шляхи мінімізації впливів війни в роботі працівника психологічної служби».

Лідери Ліги старшокласників Черкащини долучалися до проведення регіональних заходів з програми ментального здоров'я «Ти як?», ініційованої Першою

леді України Оленою Зеленською. Зокрема, лідери стали активними учасниками навчального інтенсиву з регіональним координатором програми «Ти як?»; брали участь у заході «Стійкість молоді - сила Нації»; регіональному форумі «Осмислення. Цінності та Історії Стійкості»; у заході «Війна очима дітей. Два роки стійкості та незламності» та ін. Лідери ініціювали та реалізували проект постерів «Мрії, обпалені війною» для дітей з числа внутрішньо-переміщених осіб. Цей проект був презентований не лише на всеукраїнському, а й на міжнародному рівні.

Співпраця з представниками громадянського суспільства, зокрема з Центром підтримки переселенців «Я – Маріуполь», БО «Благодійний фонд забезпечення внутрішньо переміщених осіб», сприяє соціальній інтеграції та емоційній стабільності дітей ВПО у Черкаській територіальній громаді. До участі в обласних заходах запрошуються фахівці у галузі культури, мистецтва та музейної справи, активні представники громад. З метою підтримки дітей у соціально-психологічній сфері проводилися арт-терапевтичні тренінги «Мрій! Дій!», «Моя сила!», «Заняття з Хібуки!» за методом Хібуки-терапії та використання арт-терапевтичних практик.

У комунальному навчальному закладі «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» функціонує постійно діюча Школа класного керівника. І основною темою для обговорення її слухачами є «**Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Зона відповідальності та ризику**».

В програмі Школи:

- Психологічний практикум «4 навички самодопомоги, відновлення та стресостійкості у учасників освітньої взаємодії».
- Майстер-майнд «Психологічні особливості врегулювання проявів агресивності у учасників освітньої взаємодії».
- Полілог «Психологічні особливості невербальної комунікації у педагогічній взаємодії».
- Майстер клас «Роль класного керівника у створенні безпечного освітнього середовища».
- Психологічний хаб «Актуальні питання створення психологічно безпечних умов для навчання та розвитку здобувачів освіти».
- Інформаційний дайджест «Законодавчо-правове регулювання безпечного освітнього середовища в закладі освіти та Алгоритм створення Кодексу безпечного освітнього середовища».

За час існування Школи класного керівника вже **411 педагогів області** пройшли тут навчання.

Для підвищення ефективності виховної роботи у справі формування соціально-активного громадянина варто продовжити роботу над проектами та завданнями, які започатковані раніше, а також зосередити увагу на реалізації **ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА 2024/2025 НАВЧАЛЬНИЙ РІК**.

Пріоритет 1. Формування української громадянської ідентичності – здійснення заходів, спрямованих на утвердження патріотизму, громадянської свідомості й активної громадянської позиції дітей та молоді, розвитку громадянської ідентичності.

Пріоритет 2. Військово-патріотичне виховання – здійснення заходів, спрямованих на розвиток допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання на основі традицій національно-визвольних змагань українців, захисту незалежності та територіальної цілісності України, підвищення престижу військової служби, громадського сприяння безпеці та обороні України.

Пріоритет 3. Духовно-моральне виховання – популяризація та розвиток національної духовно-культурної спадщини українського народу, моральне та духовне виховання молоді.

Пріоритет 4. Ментальне здоров'я нації - створення комфортних умов для учасників освітнього процесу.

В умовах сьогодення **пріоритетне завдання педагогів** – не просто навчити, дати знання з певного предмета, забезпечити виконання освітніх програм, а порадити та окреслити життєві орієнтири. Необхідно навчити дітей долати невизначеність та складність, уміти вчитися самостійно, підтримувати фізичне та емоційне благополуччя – своє власне й родини, співпереживати й дипломатично вирішувати конфлікти, долучатися до підтримки ЗСУ та допомагати дітям із числа ВПО.

Складність сучасних виховних проблем потребує комплексного підходу у їх розв'язанні та розвитку соціально-педагогічної парадигми виховання. Основою нової парадигми, а відтак і **основою виховання** виступають особистість дитини, визнання її найвищою цінністю, орієнтація педагога на гуманізм, демократичні принципи спільної з дитиною життєдіяльності.

Головне завдання вчителя – навчитись створювати і використовувати у шкільному житті ситуації, в яких знання і дії були б злиті та дозволили б фіксувати динаміку духовно-морального розвитку дитини, суть якого полягає у вміні дитини самостійно, а іноді за допомогою вчителя, реалізувати свої здібності. **Вчитель має допомогти дитині** розвиватись від елементарних навичок поведінки до більш високого рівня, для якого необхідні самостійність у прийнятті рішень і моральний вибір.

Через те, що освітні заклади набули автономного статусу, планування виховної діяльності здійснюється відповідно до специфіки та традицій закладу, особливостей розвитку громади. Немає єдиних підходів до написання планів з виховної роботи.

Основним цільовим напрямом має стати забезпечення безпекової складової здоров'я особистості, забезпечення її фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських січових стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також національно-патріотичне виховання здійснюється на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 рр., Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим російською федерацією, війни російської федерації проти України.

Важливо розширювати партнерські взаємини з іншими країнами, громадами, громадськими організаціями. Для забезпечення якості виховання в закладах освіти варто проводити практично-орієнтовані семінари, тренінги, освітні пленери, воркшопи, ділові ігри для педагогів та дітей, з метою осмислення сучасних викликів виховання, персоналізації підходів до роботи.

Через воєнні дії в країні та їх вплив на ментальне здоров'я кожного, а саме зростання стресу, тривожності, посттравматичного стресового розладу тощо значно зростає необхідність психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу; надання спеціалізованої допомоги для подолання емоційних та психічних труднощів. А процес повернення в громадське життя та соціальна адаптація вимагають специфічних стратегій та підходів; зростання інтересу до питань психічного здоров'я та підтримки в умовах військових конфліктів.

Отже, дорогі колеги! Тримаємо стрій! Віримо в Україну та наближаємо нашу Перемогу!

Олена ЗАМУЛКО,

завідувач координаційного центру професійного розвитку особистості комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ШЛЯХИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

В умовах українського сьогодення одним з пріоритетів роботи закладів освіти є створення безпечних умов для учасників освітнього процесу. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» дається визначення безпечному освітньому середовищу як «сукупності умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди» [2. ст. 1, п. 1].

Безпечне освітнє середовище є важливою **складовою діяльності** будь-якого закладу освіти. Під час війни його роль зростає, адже саме в школі вчителі впливають на формування в учнів відповідальної моделі поведінки в надзвичайних ситуаціях.

Складовими безпечного освітнього середовища є:

- фізична безпека;
- забезпечення базових потреб;
- психологічна підтримка;
- планування реагування на надзвичайні ситуації;
- безпека інформаційних технологій;
- створення спільноти та партнерство.

Фізична безпека в закладі освіти забезпечує безпеку приміщень школи для учасників освітнього процесу, персоналу й майна школи та включає:

- контроль доступу до школи (контроль за входами з використанням систем електронного доступу, відеоспостереження та оснащення входів засувами чи картридерами, встановлення міцних замків та решіток на вікнах);
- моніторинг території (зовнішнє спостереження, огороження, безпека споруд та майданчиків);
- систему внутрішнього відеоспостереження;
- сигналізаційні системи, спрямовані на захист учнів, персоналу та майна школи під час надзвичайних ситуацій (звукове, голосове сповіщення; системи сигналізації, які спрацюють у разі пожежі, вибуху) та системи охоронної сигналізації з розробленням певного маркування майна для захисту від крадіжки та вандалізму.

Важливою складовою фізичної безпеки є розроблення евакуаційних планів та проведення вправ з евакуації, щоб усі учасники шкільної спільноти були готові до дій у разі надзвичайних ситуацій. Необхідно завчасно визначити зони безпеки у випадку евакуації або укриття від різних видів небезпеки (зони збору на відкритому повітрі, розташування у середині приміщень та укритті).

Забезпечення базових потреб учасників освітнього процесу охоплює:

- **безпеку учасників освітнього процесу** (здорова шкільна атмосфера щодо питань безпеки; ознайомлення учнів та персоналу з діями в надзвичайних ситуаціях, правилами евакуації та надання домедичної допомоги; організація відповідних тренінгів та симуляцій);

- **фізичний комфорт** (належне освітлення, вентиляція, температура в приміщеннях, чистота, порядок);

- **харчування** (можливість здорового харчування: обіди, перекуси; безкоштовне харчування для учнів у важких життєвих ситуаціях);

- **гігієна** (належні умови для особистої гігієни учнів, персоналу: комфортні туалети, які забезпечують приватність, гігієнічні засоби (туалетний папір, мийні засоби, сушіння рук), профілактика захворювань («карантинні» правила) та правила щодо зовнішнього вигляду учнів);

- **медична допомога** (надання домедичної допомоги, моніторинг проходження регулярних медичних оглядів, вакцинацій);

- **рівний доступ до освіти** (можливість надання безкоштовних навчальних матеріалів та засобів навчання; створення умов для учнів з особливими освітніми потребами; розвиток культури поваги та толерантності, антибулінгові програми);

- **соціально-емоційна підтримка** (організація в закладі освіти умов для реалізації підтримки та консультування учнів, які потребують допомоги; розвиток соціальних навичок учасників освітнього процесу);

Психологічна підтримка учасників освітнього процесу та персоналу

Війна створює стресові ситуації, тому важливо мати в школі психологічний центр або консультативний пункт для осіб, які потребують допомоги для розв'язування проблем, подолання стресу. Під час освітньої діяльності педагогічні працівники мають проводити профілактичні заходи щодо психологічного благополуччя, розвивати емоційні компетентності учнів та створювати умови для релаксації. Тому з жовтня 2023 року до червня 2024 року комунальним навчальним закладом «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» підготовлено 3373 педагогічних працівників за програмою курсу «Психосоціальна підтримка ментального здоров'я та благополуччя дітей і педагогів: дієві інструменти та практики».

Планування дій під час надзвичайних ситуацій включає розробку стратегій, процедур та планів реагування на різні види надзвичайних ситуацій (захист; комунікацію у разі екстрених ситуацій з учасниками освітнього процесу, громадою, підрозділами Міністерства внутрішніх справ; евакуацію). Для підготовки до реагування на різні види надзвичайних ситуацій та зменшення їх впливу на людей і майно колективам закладів освіти необхідно:

- проаналізувати ризики та оцінити потенційні небезпеки, загрози для школи та її спільноти (ймовірні природні катастрофи, техногенні аварії, терористичні акти, епідемії, воєнні дії тощо);

- розробити плани дій на основі ризиків та можливих сценаріїв подій з чіткими покроковими інструкціями для відповідальних осіб, учнів, вчителів, батьків, персоналу школи щодо евакуації, захисту, комунікації та відновлення діяльності закладу освіти;

- провести тренування та навчання персоналу має бути системним та спрямованим на розвиток компетентностей усіх учасників освітнього процесу і персоналу щодо проведення евакуації, використання захисного обладнання та різних засобів комунікації, надання домедичної допомоги та соціально-психологічної підтримки потерпілим;

- здійснити координацію та співпрацю учасників освітнього процесу між собою, з громадою, різними організаціями та підрозділами Міністерства внутрішніх справ забезпечує ефективність реагування на надзвичайну ситуацію та швидкість дій в кризових ситуаціях;

- проводити оцінку та вдосконалення після кожної надзвичайної ситуації, оскільки це дозволяє зробити більш ефективним реагування на майбутні кризові ситуації, побачити вади чи недоопрацювання чинних планів, інструкцій та поліпшити їх, щоб зменшити можливий вплив на людей та майно.

Безпека інформаційних технологій в закладах освіти включає захист персональних даних учасників освітнього процесу, персоналу, та забезпечення надійності інфраструктури, систем зберігання даних. Для цього в школі необхідно:

- провести аудит безпеки інформації (проаналізувати наявні системи та процедури);

- впровадити політику безпеки інформації (розробити та впровадити політики та процедури, які визначатимуть правила збирання, використання, захисту даних);

- організувати навчання (підвищення кваліфікації) для учнів, педагогів та батьків щодо основ безпеки інформації (кібербезпеки: правила користування паролями, захист від шкідливих програм антивірусне програмне забезпечення тощо);

- здійснити регулярні оновлення програмного забезпечення, виявлення уразливостей безпеки;

- проводити систематичне резервне копіювання важливих даних та забезпечення їх зберігання в безпечному місці;

- реалізувати фізичну безпеку інформаційної інфраструктури (захист від несанкціонованого доступу, контроль доступу до серверних приміщень та інших чутливих областей);

- провести моніторинг та виявлення інцидентів безпеки за допомогою встановлення систем моніторингу, які допомагають виявляти ненормальну або підозрілу активність у мережі або в системах.

Створення спільноти та партнерство. Залучення батьків, місцевих громад та організацій до підтримки безпечного середовища школи сприятиме покращенню співпраці задля:

- 1) організації інформаційних сесій для батьків для обговорення актуальних питань безпеки (розроблені плани евакуації, антибулінгова програма, ознаки насильства чи знуцання, способи комунікації тощо);

- 2) створення програм волонтерства для батьків та членів місцевої громади (патрулювання шкільних територій, організація заходів безпеки або підтримка в ситуаціях кризового реагування, зворотний зв'язок);

- 3) партнерства з місцевими правоохоронними органами та місцевими організаціями для: проведення регулярного патрулювання району

школи, швидкого реагування на будь-які випадки насильства чи злочинності, фінансування програм з безпеки чи надання безкоштовних ресурсів;

- 4) організації заходів та кампаній з підтримки безпеки та розвитку усвідомленості про безпеку серед учнів, батьків та громади (тиждень безпеки в школі, просвітницька кампанія щодо кібербезпеки).

У закладах освіти Черкаської області на кінець 2023-2024 навчального року рекомендовано та використовується у 456-и закладах загальної середньої освіти 463 захисні споруди (26 протирадіаційних укриттів, 437 власних найпростіших укриттів) та додатково використовується 166 найпростіших укриттів інших суб'єктів господарювання. Також у 367 закладах дошкільної освіти – 278 захисних споруд (1 сховище, 4 протирадіаційні укриття, 273 власні найпростіші укриття) та додатково використовується 64 укриття інших суб'єктів господарювання.

Ще одним елементом забезпечення фізичної безпеки в закладах освіти області є облаштування «Тривожною кнопкою» 782 закладів (85%) та огорожею 1 106 будівель (91%), установлення відеонагляду на 260 об'єктах (21%), забезпечено фізичну охорону (штатні охоронці) 1 330 об'єктів закладів освіти (85%).

Формування в учнів культури безпечної поведінки є одним завдань збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу. Для реалізації цього завдання в школах створюються класи безпеки. Зараз облаштовано і функціонує 130 «класів безпеки».

У 11 закладах загальної середньої освіти нашої області почали реалізовувати проєкт «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі», який реалізується Міністерством внутрішніх справ України спільно з Національною поліцією України, Державною службою України з надзвичайних ситуацій за участі Міністерства освіти і науки України, Освітнього омбудсмена у партнерстві з Всеукраїнською Асоціацією об'єднаних територіальних громад, Асоціацією міст України, громадською організацією «Безпечний освітній простір» та за підтримки UNICEF Ukraine.

Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі є посадовою особою виконавчого органу сільської, селищної, міської, обласної ради, діяльність якого спрямована на створення та підтримання належного рівня безпеки учасників освітнього процесу (запобігання, раннє виявлення, припинення та усунення негативних явищ та їх шкідливих наслідків щодо безпеки учнів) на засадах партнерства та у співпраці з поліцейськими, рятувальниками, органами місцевого самоврядування тощо. За спеціалістом, який пройшов спеціальне навчання (профільну підготовку), закріплюються заклади освіти (керівником відповідної військової адміністрації) з розрахунку не більше 1500 учнів (в одному - чи чотирьох закладах).

Отже, у військових умовах, коли загроза є реальною, керівники закладів освіти впроваджують податкові заходи щодо створення безпечного освітнього середовища, які включають активну реалізацію заходів безпеки постійне оцінювання та вдосконалення планів процедур безпеки відповідно до ситуації що змінюється ознайомлення учасників освітнього процесу з послідовністю дій під час змінної небезпеки обстрілів вимкнення систем забезпечення (світла, води, опалення).

Також важливо підтримувати відкритий діалог зі співробітниками, учнями та батьками щодо питань безпеки та життя необхідних заходів.

Вчителі формують відповідальну поведінку учнів, навчаючи аналізувати надзвичайну ситуацію, усвідомлювати ризики від прийняття рішень й умінню запобігати їм, а також елементам підтримки, допомоги. Спілкування учнів з учителем та між собою допомагає відволікатися від трагічних подій навколо, легше адаптуватися до нових умов життя, реалізувати себе.

Директор школи особисто відповідає за створення безпечного середовища для учнів та працівників реалізуючи їхнє право на безпечні, нешкідливі та гідні умови навчання та роботи. Відповідно діяльність керівника закладу освіти відбувається у режимі відповідальності, наполегливості для створення осередку безпеки, єдності, відкритості та підтримки для педагогічного колективу, технічних працівників, учнів, батьків та громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.17 р. № 2145-VIII URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 03.06.2024).

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.20 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20> (дата звернення 03.06.2024).

3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://bit.ly/2R5Qg93> (дата звернення 03.06.2024).

4. Внутрішня система забезпечення якості освіти: Абетка для директора. URL: <https://bit.ly/2YDTDXJ> (дата звернення 03.06.2024).

5. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/> (дата звернення 03.06.2024).

6. Безпечне освітнє середовище: надання індивідуальної підтримки учням з особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації : Рекомендації. Додаток до листа УІРО від 22.06.2023 р. №172. URL: <https://bit.ly/3WZMnm>

7. Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі. URL: <https://bit.ly/3KFxrEP>

Людмила ДОБРОВОЛЬСЬКА,

завідувач відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Вікторія КИРИЛЕНКО,

методист відділу початкової освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Позаду ще один рік випробувань на стійкість освітянського фронту. І ми з честю пройшли його, ще більше морально загартувалися. Для педагогів початкової школи минулий навчальний рік був роком подолання освітніх втрат учнів, пошуком відповіді на питання «Як учити дітей з урахуванням сучасних викликів?». Відповідь на це та інші актуальні проблеми учителі початкових класів, вихователі групи подовженого дня, асистенти вчителів області отримували як під час курсів підвищення кваліфікації в інституті, так і беручи активну участь у потужному тренінгу «Діяльнісний підхід у початковій школі в реаліях сьогодення», розробленого і спонсорованого The LEGO Foundation. Педагоги на практиці переконувались у перевагах та важливості використання групової роботи в освітньому процесі початкової школи, оволодінні новими знаннями, уміннями і навичками у цікавій дієвій формі. Тож, зелене світло груповій роботі та роботі у парах! Вчимо дітей комунікувати, спілкуватися, висловлювати думки,

ідеї, гіпотези; чути і сприймати точку зору інших; продукувати варіанти рішень, аргументувати, доводити, словесно переконувати, презентувати і отримувати задоволення від спільної роботи та її результатів.

Які ж завдання стоять перед педагогами початкової школи у новому навчальному році?

Перш за все, навчання має бути компетентнісним, діяльнісним та особистісно-орієнтованим. Знання, уміння, навички, отримані під час освітнього процесу, учні/учениці мають використовувати у повсякденному житті під час вирішення реальних життєвих ситуацій. Наприклад, уміння знаходити інформацію, що міститься на упаковках продуктів, може запобігти захворюванню, оскільки діти визначають кінцевий термін придатності, а отже, не споживатимуть прострочений продукт чи продукт, у складі якого є небезпечні для дитячого організму речовини. Визначення ціни товару, що має акційну знижку, обчислення вартості покупки, решти тощо –

допоможе школярам під час відвідування магазину раціонально використовувати кошти.

Акцентуємо увагу на практичній реалізації змістової лінії «Досліджуємо медіа» мовно-літературної освітньої галузі, оскільки в умовах інформаційної війни дуже важливо навчити дітей безпечно діяти у цифровому світі. Мас-медіа невпинно впливають на розум і душі підростаючого покоління. Активно використовуючи гаджети у повсякденному житті, діти у значній мірі отримують інформацію про навколишній світ, поведінку людей із інтернет-ресурсів (відео, мультфільми, реклами, комікси тощо), а, отже, процес становлення і розвитку особистості в сучасних реаліях у значній мірі відбувається під впливом мас-медіа. Зважаючи на це, важливо використовувати усі можливості медіаресурсів в освітньому процесі початкової школи. Наприклад, для розвитку умінь розрізняти істинну та хибну інформацію можна пропонувати для перегляду і аналізу анімаційний серіал **«Моя країна Україна»**, у якому представлено факти і вигадки. Так у 19-ій серії йде мова про Чорне озеро, що знаходиться неподалік від міста Знам'янка Кіровоградської області і входить у ТОП-10 чудес України, які не можуть пояснити вчені. Після перегляду мультфільму варто дітей запитати, що у ньому може бути насправді, а що є легендою, вигадкою. Як можна це перевірити? Де можна знайти відповідну інформацію?

Ще один анімаційний серіал **«Книга мандрівка. Україна»** цікаво дає можливість навчати учнівство оцінювати інформацію, дізнаватися історію рідної держави. Наприклад серія 3 «Як Тарас Шевченко став зіркою» (сезон 4) стисло повідомляє факти з життя Кобзаря, а серія 8 «Як Санта в Україні саундтрек знайшов» розповідає про всесвітньо відомий твір «Щедрик» сільського вчителя музики Миколи Леонтовича.

Цікавою для учнів/учениць є вправа «Неправда»: кожен учень повідомляє про себе 3 факти, з яких 2 є правдивими, а 1 – неправдивий. З допомогою уточнювальних запитань школярі/школярки здогадуються, який факт є хибним. Реалізація змістової лінії «Досліджуємо медіа» спрямована на формування практичних умінь та навичок оцінки інформації, критичного мислення, орієнтування у мультимедійному просторі. На тулбоксі Академії української преси представлено кілька навчально-методичних посібників, матеріали яких допоможуть педагогам початкової школи формувати в учнів умінь з медіаграмотності.

Одним із основних завдань діяльності вчителя початкових класів є **формування в учнівства компетентностей та наскрізних умінь**. Проведені моніторинги, спілкування з учителями свідчать про недостатню сформованість у частини школярів читацької та математичної компетентностей. Спостереження за виконанням учнями завдань під час моніторингових досліджень свідчать про необхідність підвищення уваги вчителя до розвитку самостійності, а саме: вдумливого читання всього завдання, інструкції щодо його виконання, розуміння процесу його реалізації, здійснення самоконтролю. Слід приділяти значну увагу письмовому оформленню думки. Для цього варто використовувати метод ПРЕС:

- «Я вважаю, що...» або «На мою думку, ...»
- «Тому що (позаяк, оскільки...)...»
- «Наприклад, ...» (необов'язково використовувати)

- «Отже, (таким чином) ...».

Відповідь на питання має бути чітко сформульована, логічно обґрунтована, граматично правильно записана (з дотриманням правил українського правопису, зокрема таке: «перше слово в реченні пишеться з великої літери», «у кінці речення ставиться крапка» тощо).

На уроках математики потрібно надавати перевагу практико орієнтованим завданням, розгляду життєвих ситуацій, для вирішення яких необхідні знання математичних законів. Особливо акцентуємо увагу на реалізації змістових ліній «Робота з даними», «Вимірювання величин», «Просторові відношення. Геометричні фігури».

Рекомендуємо скористатися матеріалами, представленими на сайті нашого інституту у рубриці «Кластери компенсаторної освіти» – **«Методичний барометр початкової освіти»** (<https://cutt.ly/CwrRSBHd>), що допоможуть як формувати, так і перевіряти стан сформованості читацької компетентності молодших школярів. Дані розробки спрямовані на діагностування та подолання освітніх втрат учнів початкової школи. Опрацювати новий матеріал (повторити, закріпити) з української мови та математики допоможуть відео у рубриці «Дистанційна школа для учнів» (<https://cutt.ly/3eiDbG2z>). Розробки, представлені у рубриці «Колекція цифрових ресурсів» (<http://oiporpp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/662>), – скарбниця ідей для творчого вчителя.

Акцент діяльності педагогів початкової школи у новому навчальному році – практико спрямованість освітнього процесу. Гаслом має стати: «Діти – не пасивні спостерігачі, а активні діячі і творці освітнього процесу». А це означає, що учні/учениці мають бути активно включеними (ментально і фізично) в освітній процес. Перевага має надаватися проблемному викладу, частково-пошуковим та дослідницьким методам навчання, під час яких учитель створює умови для спостереження, дослідження, експериментування, обговорення, аналізу, порівняння, творчого застосування набутих знань та умінь; організовує самостійну пошукову діяльність учнів/учениць, роботу у парі/групі. При цьому діти отримують не готові знання, а матеріали, на основі яких встановлюють закономірності, розуміють причинно-наслідкові зв'язки, роблять висновки, формують правила. Пояснювально-ілюстративні та репродуктивні методи навчання мають мінімально використовуватися в освітньому процесі початкової школи, особливо у II циклі навчання.

Оскільки ми живемо у світі, який швидко змінюється, то і підходи до організації освітнього процесу мають оновлюватися, відповідати викликам сьогодення. Важливо навчити дітей бути гнучкими, мобільними, творчими, креативними, вміти швидко знаходити і обробляти потрібну інформацію. Звісно, учителям складно працювати в сучасних умовах, але штучний інтелект (ШІ) може допомогти в організації роботи вчителя та скоротити час на підготовку до занять: скласти план уроку, підібрати текстовий матеріал, запропонувати тести на перевірку знань, сформувати презентацію, відео тощо. Так, відповіді ШІ не завжди правильні, але це може стати одним із цікавих завдань для учнів: знайти помилки, які допустив ШІ.

Ключовим аспектом діяльності педагогів початкової школи, особливо у воєнний час, є збереження і зміцнення здоров'я підростаючого

покоління. Тому необхідно створювати середовище, яке сприятиме ефективному розвитку соціально-емоційних навичок дітей, а саме: емпатії, уміння розпізнавати, розуміти емоції та керувати ними, концентрувати увагу, взаємодіяти з іншими, конструктивно вирішувати проблеми та конфлікти, позитивно мислити, долати дистрес тощо. Практика впровадження соціально-емоційного навчання свідчить, що підвищується стресостійкість дітей, їхні взаємини, покращуються академічні досягнення. Рекомендуємо подивитися разом з дітьми серіал **«Сад Доброти»** (38 епізодів), який надає соціально-емоційну підтримку дітям віком 3-8 років за допомогою анімації (<https://ukrainetv.thinkequal.org/ua/the-kindness-garden/>). Мета серіалу: досягнення позитивних життєвих результатів, уміння справлятися з постконфліктною травмою, гнівом, замкнутістю та тривогою; формування таких навичок, як емоційна грамотність, регуляція емоцій, самооцінка, вирішення проблем і емпатія. Використання вправ на розвиток соціально-емоційних навичок допоможе дітям краще розуміти себе та оточуючих, справлятися зі страхом, тривожністю тощо. Наприклад, під час ранкової зустрічі можна провести гру «Що я відчуваю сьогодні». Кожна дитина вибирає емоцію дня (потрібно роздрукувати картинки із зображенням емоцій) і розповідає: «Сьогодні я відчуваю гнів/спокій/радість/сум/злість/щастя/..., коли ...». Ця вправа навчає усвідомленню сприйняття емоцій і вмінню їх проявляти та не боятися.

Однією із глобальних проблем сучасності, яка охопила всі держави світу та не оминула Україну, є торгівля людьми. Тому особливого значення набуває активізація профілактичної роботи щодо протистояння цьому ганебному явищу. Відповіддю на виклики сьогодення у питаннях запобігання й подолання торгівлі людьми є варіативна програма виховної роботи **«Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція»** для учнів 1-4 класів. Головна ідея програми розкривається в інтерактивних сценаріях Пригод у вигаданій Майстерні Майстра «Я» і об'єднана Пригодами «Я». Методичний посібник до програми розроблений у межах проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом формування життєвих компетентностей дітей», що упроваджений ВБО «Український фонд «Благополуччя дітей» у співпраці з Представництвом Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні за сприяння Міністерства освіти і науки України та фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади. Видання містить детальні розробки проведення занять з учнями початкових класів. Вправи, представлені у сценаріях, є унікальними авторськими розробками, які враховують вікові та психофізіологічні особливості розвитку молодших школярів. Враховуючи важливість зазначеної проблеми в реаліях сьогодення, рекомендуємо упроваджувати програму виховної роботи «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція» в усіх початкових класах закладів загальної середньої освіти (деталі – у працівників відділу початкової освіти КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР»).

Важливим питанням збереження і зміцнення здоров'я дітей є формування звичок збалансованого раціонального харчування. Як переконати учнів/учениць їсти корисні для організму продукти, самостійно робити вибір на користь

якісних, поживних і здорових варіантів? Відповідь на ці та інші питання є у методичному посібнику **«Корисне харчування – основа здоров'я людини»**, який розробила творча група під керівництвом Н.М. Чепурної. Видання містить інформаційний матеріал та орієнтовні розробки тренінгових занять (інтерактивних бесід, проєктів, квестів, свят тощо) для формування компетентностей здорового харчування молодших школярів. Завдання, запропоновані у посібнику, розроблені на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Участь в ігрових активностях, дослідженнях, експериментах, майстер-класах, проєктах, виконання практичних завдань дає можливість дітям переконатися у важливості споживання корисної їжі та напоїв, розуміння цінності для здоров'я відповідних продуктів харчування. Розроблені заходи допоможуть педагогам формувати у себе та учнів звички здорового харчування.

Не забуваємо розпочинати день з ранкової зустрічі. 10-15 хвилин перед початком уроків допоможе налаштувати дітей на робочий день, зарядити позитивом, поділитися враженнями, емоціями, обмінятися новинами. А учитель має можливість поспостерігати за учнями у неформальній обстановці та помітити найменші зміни у стані дитини, щоб надати їй необхідну допомогу.

Створення безпечного соціально-психологічного середовища, використання на постійній основі інтерактивних методів навчання, могутнього потенціалу гри, врахування вікових та психофізіологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, різних стилів та способів навчання, мотивація та стимуляція навчальної діяльності, забезпечення ситуації успіху для кожної дитини, цілеспрямована активна діяльність, розвиток пізнавальних мотивів, критичного мислення, соціально-емоційних навичок, ментальне та фізичне включення, психосоціальна підтримка та піклування про благополуччя, національно-патріотичне виховання – основні складники успішного освітнього процесу в початковій школі. Тож надійно тримаймо наш освітній фронт, закладаючи міцний фундамент майбутнього нашої держави.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волощенко О., Козак О. Інтеграція медіаграмотності в навчальний предмет «Я досліджую світ». Навчально-методичний посібник. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 36 с.
2. Дмитренко О. Медіаграмотність. З чого почати. URL: <https://nus.org.ua/articles/mediagramotnist-z-chogo-pochaty/>
3. Мокрогуз О. П. Медіаграмотність в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Навчально-методичний посібник. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 36 с.
4. Програма попередження торгівлі людьми для школярів. URL: <https://childfund.org.ua/diialnist/prohrama-poperedzhennia-torhivli-liudmy-dlia-shkoliariv>
5. Старагіна І. П. Нова українська школа: методика формування умінь з медіаграмотності на заняттях з предметів мовно-літературної галузі в початковій школі. Навчально-методичний посібник. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2020. 58 с.

Ксенія ВАНЬКО,

методист з дошкільної освіти комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних
працівників Черкаської обласної ради»

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ЮНЕСКО рекомендує медіаосвіту до впровадження у національні навчальні плани всіх держав, у систему додаткової, неформальної освіти та навчання протягом усього життя людини.

Доцільність формування медіаграмотності українських дітей, зокрема дошкільників, обґрунтована в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). У цьому документі запропоновано визначення основних понять. Але дошкільна медіаосвіта має свої особливості. Її визначаємо як освіту дітей у партнерстві з вихователями й батьками, результатом якої є здатність дошкільників свідомо, критично, відповідально сприймати інформацію з медіазасобів відповідно до їхніх вікових особливостей.

На важливості вмілої взаємодії дитини з новітньою технікою акцентується увага у варіативній частині Державного стандарту дошкільної освіти. Зокрема, в освітній лінії «Комп'ютерна грамота» зазначається, що дитина має бути обізнаною з комп'ютером, володіти елементарними прийомами роботи з ним, дотримуватися правил безпечної поведінки під час роботи з комп'ютером [7].

Зважаючи на актуальність медіаосвітньої діяльності в сучасному суспільстві, Міністерство освіти і науки України з 2017 по 2022 рік реалізовувало всеукраїнський експеримент із медіаосвіти, у якому взяли участь не лише заклади загальної середньої і вищої, а й дошкільної освіти. Проте наразі питання щодо формату впровадження медіаосвіти в закладах освіти залишаються дискусійними, передусім це стосується медіаосвіти дошкільників.

Труднощі впровадження полягають у тому, що у сучасних дошкільних закладах освіти інформаційні технології, проєктна діяльність, дистанційні форми виховання та здобуття знань – не новина. Але дошкільникам доводиться стикатися з постійно зростаючим потоком інформації, яку їм необхідно самостійно критично оцінити. Незміцніла дитяча психіка легко піддається будь-якій маніпуляції, яка впливає через різноманітні інформаційні потоки. І якщо доросла людина здатна самостійно розібратися в тому, що корисно, вигідно, безпечно для нього (хоча, безумовно, розуміємо, що далеко не всі дорослі дійсно це роблять), то дитина у цьому відношенні досить беззахисна. Таким чином, її інформаційна безпека забезпечується, в основному, контролем дорослих людей з найближчого оточення та відповідальністю виробників різних інформаційних продуктів.

І все ж, як колись зазначив Г. М. Маклюєн, канадський культурний критик і теоретик комунікацій: «Щоб бути по-справжньому грамотним, треба бути грамотним у світі медіа» [Маклюєн, 2003]. Слова знаменитого канадського соціолога сьогодні як ніколи є актуальними. Науковці вважають, що дошкільна медіаосвіта – це процес всебічного розвитку дитини дошкільного віку, а саме:

- духовне та громадянське виховання дітей через прищеплення моральних цінностей: справедливості у соціальних відносинах, людинолюбства та доброї волі у світогляді особистості, розвитку гармонійних відносин, залучення до національної культури та духовного самовдосконалення на основі медіатворень соціальної спрямованості;

- формування у дошкільнят медіаграмотності, що виявляється в умінні розуміти сюжет, розрізняти виразні засоби медіатвору, обґрунтовувати своє ставлення до вибору та оцінки якості споживаної мультиплікаційної продукції за допомогою провідних видів діяльності для даної вікової групи – медіаторності та медіаосвітньої гри;

- соціалізація дітей через залучення їх до сфери соціальної медіаторності; розробка та реалізація блоку медіазанять для дітей дошкільного віку на основі використання інтерактивної дошки та створення дидактичних ігор та мультиплікаційних посібників з допомогою редактора Notebook 10, Microsoft PowerPoint.

Що потрібно врахувати

Медіаграмотність – це уміння формулювати медійну потребу, шукати, відбирати, оцінювати та інтерпретувати смислові результати пошуку та представляти їх у вигляді нового медійного продукту та/або своєї точки зору. У цьому визначенні є два важливі моменти. **По-перше**, це вміння не тільки формулювати медійну потребу, а й розуміти, що саме потрібно і важливо. Говорячи мовою сучасних педагогічних методик – вміти правильно визначати межі знання/незнання. **По-друге**, це вміння інтерпретувати медіатексти, робити відповідні висновки, виразно формулювати смислові результати медійного пошуку. Тобто, медіаграмотність є результатом безперервного медіаосвітнього та медіовиховного процесу у дошкільній освіті.

Найперші уроки медіаосвіти дитина отримує в сім'ї, цю інформацію вона сприймає легко і часом навіть неусвідомлено. Дитина за допомогою цього сприйняття вбирає як губка велику кількість інформації різної якості. Завдання дорослого – допомогти дитині оцінювати цю інформацію та вміти з нею працювати. Батьки є прямими та першими провідниками дошкільника в інформаційний світ, вони беруть на себе роль медіатранслятора, посередника у створенні майбутньої особистості. Проте процес медіаосвіти у сім'ї відбувається цілком спонтанно. Медіакомпетентність членів сім'ї відбивається у швидкому освоєнні старшим поколінням цифрових пристроїв, різного виду побутового інформаційного забезпечення. Таким чином, необхідно цілеспрямоване навчання медіаграмотності дітей дошкільного віку, співпраця сім'ї та дошкільного закладу. Але, щоб ця співпраця давала позитивні результати, педагогу потрібно мати високий рівень медіаграмотності. Це вагома, а чи не найважливіша умова формування медіаграмотності дошкільників. Необхідність акцентувати увагу на проблемах формування медіакомпетентності педагогічних працівників – висновок, обґрунтований як питання державного значення.

Робота із цього напрямку

На сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників створена колекція цифрових ресурсів, якою може користуватися будь-який вихователь, який має вихід в Інтернет. У колекції в електронному вигляді представлено матеріали, які можна застосовувати, як презентації, наочність під час проведення занять та інших форм навчання дошкільників. Враховуючи те, що наразі актуальною є впровадження Базового компоненту (оновленого), матеріал колекції цифрових

ресурсів розподілений за змістом освітніх напрямків, презентованих у Державному стандарті дошкільної освіти. В умовах недостатньої готовності вихователів до медіаосвіти дітей підвищення їхньої кваліфікації в післядипломний період включає теми, що пов'язані з формуванням власної медіаграмотності і медіаграмотності дітей. З урахуванням структури підготовки педагогів у закладах післядипломної педагогічної освіти виокремлено такі компоненти підготовки вихователів:

- **методологічний** – знання концептуальних документів про медіаосвіту, ключових принципів медіаосвіти та підходів до її реалізації, засад дошкільної педагогіки і психології;

- **теоретичний** – знання понятійно-категоріального апарату, класифікацій та функцій медіа; методів можливого маніпулювання свідомістю, генези медіазасобів та медіаосвіти дошкільників; напрямів медіаосвіти в закладі дошкільної освіти; шляхів організації співпраці з батьками; особливостей організації медіаосвіти дошкільників, діагностики сформованості медіаграмотності дітей;

- **методичний** – студіювання й створення методичних розробок для формування медіаграмотності дошкільників;

- **практичний** – формування вмінь і навичок у галузі медіаосвітньої діяльності: участь у тренінгах, семінарах.

Відповідно до плану заходів у комунальному навчальному закладі «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» проводилися навчальні тренінги, інструктивно-методичні наради, теоретично-практичні семінари, а саме:

- методичні студії «Медіаграмотність батьків в умовах розвитку цифрового суспільства», «Мережевий етикет: основні правила професійного спілкування в Інтернеті»;

- навчально-методична студія «Як навчити медіаграмотності дошкільнят?»;

- семінар «Навчання основ медіаграмотності дітей старшого дошкільного віку»;

- освітній діалог «Як навчати медіаграмотності дошкільнят».

А також розроблені тематичні курси «Використання медіаосвітніх технологій в освітньому процесі закладів дошкільної освіти» (30 год.), «Сімейна медіаосвіта як засіб виховання медіаграмотного дошкільника» (30 год.).

На курсах підвищення кваліфікації для педагогів закладів дошкільної освіти, проводяться заняття з таких тем: «Інфомедійна грамотність вихователя в умовах цифрового суспільства. Впровадження медіаосвіти в освітній процес закладу дошкільної освіти», «Інформаційна безпека і медіаграмотність у воєнний час», «Виховуємо медіаграмотного дошкільника», «Сучасні технології масмедіа в освіті».

Для допомоги педагогам та батькам створені навчально-методичні посібники, а саме: «Медіапроекти як інструмент медіаосвіти дошкільників», «Медіабезпека дошкільника в умовах війни», «Медіаосвіта дітей дошкільного віку в умовах інформаційного суспільства», «Медіаграмотність в освітньому процесі закладів дошкільної освіти», «Практична медіаосвіта: поради для батьків».

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ВИХОВАТЕЛЯМ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ

Для формування медіаграмотності потрібно використовувати **ігрові** (моделювання художньо-творчої діяльності творців медіатексту, імпровізація); **словесні** (оповідання, бесіда, обговорення та вирішення проблемного питання); **наочні** (перегляд аудіовізуального матеріалу); репродуктивні; дослідні; евристичні; проблемні методи.

Але, насамперед, освоєння медіаграмотності потрібно зробити захоплюючим заняттям для дитини. У методичному арсеналі є веселі конкурси, ігри, вікторини,

змагання, олімпіади, вироби, створення фільмів власного виробництва.

Основним видом діяльності дітей у дошкільному закладі освіти є, звичайно, гра, тому грайте з дитиною скрізь і завжди. Грайте під час прогулянок в ігри, які пов'язані з персонажами, місцями, темами медіатекстів, які ви обговорювали або цікаві для дитини. Поспостерігайте за тим, в які ігри діти грають вдома та в садку, подумайте, як ці ігри відображають книги, які ви читаєте дітям, фільми та програми, які вони дивляться. У ході освітнього процесу та під час відпочинку зверніть увагу на таке:

1. Як пояснити, що таке медіа?

Запропонуйте дитині картинку із зображеннями засобів масової комунікації, вирізані з газет та журналів. На картках можна написати або намалювати будь-які засоби комунікації або їх компоненти (пульти від телевізора, навушники, стовпчики, килимок для миші).

Попросіть молодших дітей назвати те, що зображено, де і як воно використовується. Старших дошкільників можна розділити на дві команди. Одна дитина з команди намагається пояснити решті, що зображено на картці, не називаючи зображеного предмета. Якщо команда вгадує слово, отримує за це «бали». Потім завдання виконує друга команда. Після гри обговоріть:

- які засоби комунікації є вдома, які передачі дивляться діти, скільки часу діти дивляться телевізор щодня, які фільми віддають перевагу дітям і чому;

- попросіть дітей придумати свій власний засіб спілкування (це може бути винайдена модель мобільного телефону, яка поки що не існує насправді як засіб комунікації). Нехай дитина зробить придуману ним новинку за допомогою будь-яких зручних їй матеріалів і обов'язково розповість, як цей засіб називається, як воно діє, які у нього функції.

2. Виберіть будь-який медіатекст із кількома персонажами. Обговорюйте героїв медіатексту, які подобаються дітям. Розподіліть головні та другорядні ролі, зробивши для цього фігурки з картону. Просто пограйте цими фігурками з дитиною. Потім обговоріть, що спільного є із сюжетом медіатексту чи його героями. Чи є якісь проблеми у головного героя? Як він із ними справляється? Розіграйте за допомогою ляльок, як герої справлялися зі своїми проблемами. Вигадайте невеликі історії, героями яких є створені вами фігурки.

Переглядаючи комікси, постарайтеся визначити, як картинки відображають події. Зробіть пантоміму подій, що описуються. Після цього повторіть цю пантоміму, але при цьому додайте звуковий супровід і обговоріть з дитиною, як від цього змінюється візуальне сприйняття.

Пограйте у гру, до прикладу «Передай повідомлення». Її суть полягає у тому, щоб, не вимовляючи жодного слова, передати послання один одному за допомогою міміки, жестів, звуків, малюнків. Це може бути слово (назва тварини або предмета) або коротка пропозиція (наприклад, собака гавкає). Наступна гра «Звукові експерименти» є підготовчою для наступних ігор зі звуками. Спробуйте разом із дитиною зробити звук у різний спосіб. Потім складіть звукове оповідання (кожна дитина може обрати свого персонажа, а може скласти розповідь про себе). Наприклад, розповідь про Марійку «Ранок. Марійка ще спить. Вона прокидається, потягується. Після того, як Марійка встала, вона одягається, вмивається і йде до столу, щоб з'їсти свої улюблені пластівці. Після сніданку настав час їхати до дитячого садка. Марійка одягає взуття та відчиняє двері». Необхідно придумати звуки, які позначали б ті чи інші дії (хрюпіння, позіхання, шум одягу, кроки, прищмокування, відчинення дверей). Після цього можна запропонувати дитині скласти власну розповідь і замінити всі дії звуками, при цьому слухачі повинні здогадатися про всі події, що мали місце в оповіданні.

Візьміть будь-яку ілюстрацію, картинку чи фотографію і задайте дітям запитання:

- Що зображено на ній? Хтось біжить? Якийсь предмет рухається? З'ясуйте, як це діти визначили.

Визначте, з якою швидкістю рухається персонаж чи предмет.

- Який характер руху людей, тварин чи предметів? Спробуйте повторити ці рухи. Повторіть ці рухи змінивши настрій (ніби ви сумуєте або радієте чомусь).

Підберіть (або придумайте самі) невелике оповідання, що містить чіткий сюжет, розкажіть або прочитайте його дитині. Поясніть, що кожна розповідь містить початок, розвиток подій та кінець. Виділіть ці частини у прочитаному оповіданні.

3. Поговоріть із дитиною про різні види телевізійних передач. (новини, прогноз погоди, спортивні передачі, програми для дітей, фільми). Перед роботою з дитиною над медіатекстом проводиться установка на сприйняття, активізацію уваги на необхідних моментах, на кшталт вступної бесіди, що дозволяє дітям налаштуватися на перегляд. І вже після перегляду дитина повинна висловити свою думку, поділитися своїми почуттями, емоціями, відповісти на поставлені запитання і т.д. У разі потреби допоможіть такими питаннями:

- які передачі ти дивився?
- що дивляться мама, тато, бабуся, дідусь, старший брат?

Нехай діти розкажуть про свої переваги та про своє ставлення до різних передач. Запропонуйте дитині намалювати картинку передачі, яка, на її думку, піднімає настрій глядачам, а потім прокоментувати її (яка це передача, чому дитина вважає її веселою, чи вона їй подобається, чому?).

Практично всі передачі та фільми перериваються рекламними роликами. Запитайте, орієнтуючись на думку дитини, що таке реклама та яка її мета? Попросіть описати, переказати будь-який рекламний медіатекст, який пам'ятає дитина. Обговоріть різні види реклами, з якими Ви стикаєтесь у повсякденному житті. Чим реклама на телебаченні відрізняється від реклами на радіо, рекламні газети.

Прослухайте рекламний ролик на радіо та дайте відповідь на наступні запитання: Про що ця реклама? Які події відбуваються у ній? Що найбільше запам'яталося? Яка музика використана у рекламі? Реклама весела чи серйозна? Люди в рекламі були радісні, сумні, серйозні? Про що ця реклама (що вона закликає)? Де можна придбати рекламований товар, послугу? Навіщо використовують даний товар? Хто зацікавлений у придбанні цього товару? Чи можуть діти його купити?

Створіть свій власний рекламний медіатекст (для радіо, телебачення, преси – залежно від віку та інтересів дитини). Дитина обирає будь-який предмет у кімнаті. Кому цей предмет потрібний і чому? Що зазвичай кажуть, рекламуючи такий продукт? Як це кажуть? Як поводитися ті, хто знімається у рекламі? Як вони виглядають? Підбери місце, одяг, предмети, необхідні для зйомки реклами. Або зроби колаж, використовуючи вирізки із газет, журналів. Намалюй рекламу сам. Придумай текст до свого рекламного медіатексту. Покажи його друзям, родичам чи сусідам і поцікався, чи захотіли б вони придбати такий продукт після твоєї реклами чи ні. Чому?

Завершити блок роботи з рекламою можна «крутою» історією. Для оповідання вибирається будь-який предмет із повсякденного життя. Починається розповідь-реклама простою фразою: "Ця лялька/робот/автомобіль може ...". Другий гравець продовжує розвивати тему: «Ця лялька/робот/автомобіль може ..., а ще він/вона вміє...» і таке інше. Гра триває доти, доки є можливість зробити історію «крутіше». Після цього обов'язково обговоріть з дитиною, чи є останнє твердження правдою і коли почалося перебільшення переваг рекламованого предмета. Чому це сталося? На думку дитини, чи трапляються подібні випадки у справжній рекламі? Попросіть навести приклад, проаналізувавши який дитина сама зможе сказати, що і яким чином перебільшено.

4. Ознайомте дітей із друкованою пресою. Запитайте, що вони знають про газети, журнали, книги. Що

там можна знайти? Для чого їх читають? Виберіть будь-яку фотографію в . Кожен розповідає про те, що він про неї думає. Що ви бачите на ній? Що помітили насамперед? Що ще є на фотографії? Що відбувається? Як виглядають персонажі? Що можна про них сказати? Які думки могли б мати персонажі? Сталось щось цікаве чи смішне? Що вам найбільше сподобалося на фото? На вашу думку, з якою метою було зроблено цю фотографію? Обговоріть, що вона ілюструє: новину чи рекламне повідомлення? Чому ви так вирішили? Запитайте, чи завжди в друкованій пресі повідомляють лише правдиву інформацію? Чому так відбувається? Пограйте в «Намальовані плітки (добрехеньки)». Перший гравець малює кінчиком пальця просту картинку на спині іншого (серце, квітка, будиночок із парканом). Другий має вгадати, що було намальовано у нього на спині. Старші діти можуть грати в цю гру інакше: перший малює щось на спині іншого, другий малює те, що він зрозумів, на спині наступного гравця і так далі. Потім останній учасник каже, що було намальовано на спині. Так діти дізнаються, як з'являються плітки.

Виберіть кілька новин, важливих на думку дитини, підберіть до них фотографії, картини або намалюйте самі, розмістіть повідомлення про новини (складені дітьми за допомогою батьків) з фотографіями на аркуші ватману, додайте рекламні повідомлення (з ілюстраціями або без). Не забудьте вигадати назву газети. Обговоріть, чи все вийшло так, як ви хотіли, що вийшло добре, а що можна поліпшити і як.

Ну і, звичайно, інтернет. У рамках програми медіаосвіти для дошкільнят можна проводити веб-квести— свого роду інтерактивні подорожі у просторах глобальної мережі. Вихователь відповідно до теми заняття підбирає цікаві інтернет-сторінки й разом із дітьми переходить від однієї до іншої, виконуючи при цьому необхідні завдання: прикресити тварину онлайн, натиснути на кольорові фігури тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт дошкільної освіти: основні положення. URL: <https://osvita.ua/school/reform/80932/>
2. Методичні рекомендації щодо впровадження змісту парціальної програми «Медіасвіт для дошкільнят» (для дітей старшого дошкільного віку). URL: <https://vseosvita.ua/library/metodichni-rekomendacii-sodo-vprovadzenna-zmistu-parcialnoi-programi-mediasvit-dla-doshkilnat-dla-ditej-starsogo-doshkilnogo-liku-280260.html>
3. Як навчити медіаграмотності дошкільнят. URL: <https://ms.detector.media/mediasvita/post/16309/2016-03-24-yak-navchyty-mediagramotnosti-doshkilnyat/>
4. Кузьма І. І. Формування медіаграмотності дітей старшого дошкільного віку: теорія і технологія: монографія / за наук. ред. проф. Чайки В. М. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2019. 188 с.
5. Ванько К.І. Медіапроекти як інструмент медіаосвіти дошкільників. метод. посіб. Черкаси: Видавець КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2023. – 43 с.
6. Ванько К.І., Зоря Ю.М., Медіабезпека дошкільника в умовах війни. Метод. посіб. Черкаси: Видавець КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2023. – 52 с.
7. Ванько К.І., Зоря Ю.М., Шаповал О.В., Волошенюк О.В. Медіаосвіта дітей дошкільного віку в умовах інформаційного суспільства. Навчально-методичний посібник / Ванько К.І., Зоря Ю.М., Шаповал О.В., Волошенюк О.В./ За редакцією Волошенюк О.В., Іванова В.Ф., Євтушенко Р.І. – Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2022. – 75 с.
8. Ванько К.І. Медіаграмотність в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. – Черкаси: Видавець КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2022.–25 с.
9. Зоря Ю.М., Ванько К.І., Томенко Н.В., Лисечко О.А., Практична медіаосвіта: поради для батьків. навч-метод. посіб. Черкаси: КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2021. 36 с.

Світлана СІЧКАР,

завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Валентина АРХИПОВА,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У 2024/2025 навчальному році освітня реформа «Нова українська школа» продовжить активно впроваджуватися у базовій школі за новим Державним стандартом базової середньої освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 898 від 30 вересня 2020 р. Зокрема йдеться про викладання української мови та літератури і зарубіжної літератури у 7 класі НУШ.

На основі Державного стандарту базової середньої освіти та Типової освітньої програми, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України 19.02.2021р. №235, створено модельні навчальні програми та інтегровані курси з української мови та літератури і зарубіжної літератури для 7 класу із визначеними очікуваними результатами навчальних досягнень школярів, запропонованим змістом освітніх матеріалів, а також орієнтовними видами навчальної діяльності.

7 КЛАС

Вивчення української мови і літератури та зарубіжної літератури в 7 класі здійснюватиметься за модельними навчальними програмами, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», а саме:

- «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.), наказ МОНУ від 24.07.2023 № 883,
- «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.), наказ МОНУ від 24.07.2023 № 883,
- «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А.), наказ МОНУ від 24.07.2023 № 883,
- «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Слоновьська О. В., Ярмольська І. В.), наказ МОНУ від 01 грудня 2023 року № 1466,
- «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Пастушенко Н. М., Чумарна М. І.), наказ МОНУ від 27 грудня 2023 року № 1575,
- «Зарубіжна література. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори: Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В., Юлдашева Л. П., Рудницька Н. П., Туряниця В. Г., Тихоненко С. О., Вітко М. І., Джангобекова Т. А.), наказ МОНУ від 10 жовтня 2023 року № 1226,

• «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Снегірьова В.В., Бушакова О.В., Горобченко І.В., Каєнко О.В.), наказ МОНУ від 24.07.2023 № 883,

• «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Волощук Є. В., Слободянюк О. М.), наказ МОНУ від 16 серпня 2023 року № 1001,

• «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Ніколенко О.М., Мацевко-Бекерська Л.В., Качак Т.Б., Богосвятська А.-М.І., Рудницька Н.П., Туряниця В.Г.), наказ МОНУ від 24.07.2023 № 883,

• «Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Тригуб І. А., Слижук О. А., Молодик К. Ю.), наказ МОНУ від 24.07.2023 № 883,

• «Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Старагіна І. П., Новосьолова В. І., Терещенко В. М., Романенко Ю. О., Блажко М. Б., Ткач П. Б., Панченков А. О.), наказ МОНУ від 16.08.2023 № 1001.

Програми розміщені на офіційному сайті Міністерством освіти і науки України за лінком: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

На основі модельних програм учителі-словесники закладів загальної середньої освіти мають можливість розробити власну навчальну програму та затвердити її рішенням педагогічної ради.

Зазначені програми спрямовують діяльність учителя на виконання завдань Державного стандарту базової середньої освіти, на реалізацію компетентнісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі, актуалізацію ціннісних орієнтирів, формування предметних та ключових компетентностей, урахування 4 групи обов'язкових результатів навчання учнів з предметів українська мова, українська література, зарубіжна література, згідно з якими учень/учениця:

- *взаємодіє* з іншими особами в усній формі, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;
- *сприймає*, аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів, зокрема інформаційних та художніх текстах класичної

та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), медіатекстах, та використовувати інформацію для збагачення власного досвіду і духовного розвитку;

- **висловлює** власні думки, почуття, ставлення та ідеї, взаємодіє з іншими особами у письмовій формі, зокрема інтерпретуючи інформаційні та художні тексти класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних); у разі потреби взаємодіє з іншими особами в цифровому просторі, дотримується норм літературної мови;

- **досліджує** індивідуальне мовлення, використовує мову для власної мовної творчості, спостерігає за мовними та літературними явищами, аналізує їх.

До кожної з модельних навчальних програм створено підручники для 7 класу закладів загальної середньої освіти, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Цьогорічний конкурсний відбір підручників з української мови і літератури та зарубіжної літератури відбувся, завдяки якому учителі-словесники матимуть можливість з наступного навчального року продовжувати втілення ідей і принципів НУШ в основній школі. Підручники НУШ – не просто носії інформації, що відповідають усім потребам сучасної освіти, вони допоможуть індивідуалізувати навчання, візуалізувати освітні концепції та залучити учнів до активної участі в навчальному процесі. Усі підручники супроводжуються електронними інтерактивними додатками, що є універсальними для різних форм навчання, допомагають учням краще зрозуміти матеріал та роблять навчання цікавим. Отож учителі мають докласти всіх зусиль, щоб на уроках української мови виховати компетентного мовця, який здатен застосовувати мовні формули, доцільного використовувати одиниці усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зважаючи на труднощі слововживання, складні випадки наголошування, правопису, норми граматичного зв'язку мовних одиниць тощо. Уроки літератури мають реалізувати завдання щодо розвитку компетентних читачів, які осмислюють літературні твори як мистецькі явища цікавого, пізнавального змісту та високохудожньої форми. Також учні та учениці вчать критично оцінювати вчинки літературних персонажів, дискутувати, висловлювати в усній чи писемній формі свою позицію. Оскільки в кожного покоління юних читачів своя система цінностей, то й формування її найефективніше відбувається під час читання художніх творів, у центрі яких головний персонаж – їхній ровесник зі співзвучними їм почуттями й переживаннями, утіленими в його життєвих мріях, пригодах, у самому процесі дорослішання. Для того, щоб підлітки адекватно зрозуміли ціннісний потенціал художнього твору, він має викликати в них зацікавлення, прагнення прочитати. Це можливе за умови застосування компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, сучасних технологій навчання, зокрема орієнтованих на залучення всіх учнів до процесу сприйняття, обговорення й інтерпретації художніх творів. Тому в сучасних умовах викладання вчитель-словесник має проявляти творчість, креативність, професійну майстерність, щоб розвивати і підтримувати в дітей стійкий інтерес до навчання, розумову активність учнів, їх критичне мислення, пропонуючи такі завдання, які відповідатимуть індивідуальним нахилам, спонукатимуть до активної співпраці, сприятимуть формуванню основних груп компетентностей. Отже, педагог має постійно розвиватися професійно, орієнтуватися на потреби дітей, створювати всі умови для безпечного й комфортного освітнього середовища, систематично аналізувати власну педагогічну діяльність для подальшого її вдосконалення.

Зміна пріоритетів в освіті диктує й нові вимоги до уроку. Сучасний урок – це такий, на якому вчитель уміло використовує всі можливості для активної взаємодії, глибокого та усвідомленого засвоєння знань, формування інтелектуальних здібностей та наскрізних умінь. І, якщо раніше важливо було сформувати нові знання, то на сучасному уроці потрібно так організувати освітній процес, щоб учні самостійно здобували знання й застосовували їх для вирішення важливих життєвих завдань. На такому уроці пріоритетними є партнерські стосунки та демократичний стиль спілкування між учителем та учнями.

Основними критеріями сучасного уроку є такі:

- можливості для самореалізації учня через використання особистого потенціалу, виявлення і розвиток власних здібностей;
- відкриття нового, що відповідає навчальним потребам та цілям кожної дитини;
- створення освітнього продукту як основи саморозвитку;
- розвиток ключових компетентностей та наскрізних умінь.

І саме компетентнісний, особистісно орієнтований та діяльнісний підходи змінюють цілі й спрямування шкільного навчання: від передачі знань і вмінь предметного змісту до розвитку особистості, яка розв'язує проблеми, що виникають у процесі пізнання й пояснення явищ дійсності, у практичному житті, під час професійного вибору та життєвого самовизначення.

Сучасний урок передбачає використання інноваційних освітніх технологій, які забезпечують вирішення низки завдань:

- створення ситуації успіху;
- формування внутрішньої мотивації учнів;
- використання суб'єктивного досвіду, набутого учнями;
- ефективне і творче застосування набутих знань та досвіду на практиці;
- формування в учнів навичок здобувати, осмислювати та використовувати
 - інформацію з різних джерел;
 - підвищення рівня самоосвітньої та творчої активності учнів;
- створення умов для інтенсифікації освітнього процесу та подолання освітніх втрат;
- наявність контролю, самоконтролю та взаємоконтролю за процесом навчання;
- формування моральних цінностей особистості;
- розвиток соціальних та комунікативних здібностей учнів.

З огляду на сказане вище, для кожного вчителя сьогодні важливо переосмислити власний педагогічний досвід для вибору доцільних та ефективних форм, методів і прийомів роботи, способів організації освітнього простору, видів діяльності учнів. Тож питання підготовки до проведення конкретного уроку мови чи літератури щоразу потребує ретельного планування, моделювання та конструювання, адже організація і структура уроку передусім залежить від його типу, мети, завдань, змісту матеріалу, а також його місця в системі уроків. Вивчення кожної теми слід розпочинати з цілевизначення, що сприяє становленню цілеспрямованості, активізації інтелектуальних резервів, мотивації та рефлексії, оскільки все це забезпечує здатність учнів/учениць критично оцінити свою діяльність та виявити шляхи подальшого самовдосконалення. У процесі навчання необхідно заохочувати й підтримувати самостійність учнівства, що дає змогу висловлювати власну позицію щодо розв'язання проблем, осмислення вивченого, формування системи цінностей.

Сучасний урок також передбачає нові підходи до оцінювання навчальної діяльності учнів, що проводиться в процесі навчання і є однією з можливостей для формування компетентностей та набуття навичок саморефлексії, оскільки в умовах інформаційного освітнього середовища формуються навички XXI століття, що відповідають наскрізним умінням НУШ: медіаграмотність, критичне та системне мислення, здатність працювати у команді, комунікативна мобільність, здатність до навчання впродовж життя тощо.

Оскільки у компетентнісній парадигмі освіти оцінювання набуває інших рис і функцій, учитель може вибудувати таку систему для оцінки знань та вмінь, що буде зручною для нього та зрозумілою для учнів та батьків. Зокрема треба визначити чіткі й вимірювані цілі, що реалізовуватимуться у різних видах навчальної діяльності.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є *діагностичне, формувальне та підсумкове* (тематичне, семестрове, річне).

Діагностичне оцінювання зазвичай проводиться на початку навчального року або на першому занятті з вивчення нового розділу з метою визначення початкового рівня сформованості компетентностей учнів. Його мета полягає в тому, щоб поліпшити процес навчання, тобто оцінити індивідуальні досягнення учня безвідносно до досягнень інших учнів. Таке оцінювання допоможе вчителю скоригувати календарно-тематичний план, що відповідатиме запитам учнів, спрогнозувати, а в подальшому – й подолати можливі труднощі в навчанні, створити мотивуючу проблемну ситуацію.

Формувальне оцінювання – це своєрідний інтерактивний інструмент, що нерозривно пов'язаний із усім процесом навчання і спрямований на взаємодію вчителя й учнів та адаптацію умов навчання відповідно до потреб та здібностей кожної дитини. Формувальне оцінювання дозволяє отримувати інформацію щодо навчальних досягнень учнів не лише учителю, а й кожному здобувачеві освіти, адже учням необхідно усвідомлювати власне просування в навчанні, а вчителю необхідне для визначення рівня складності завдань і коригування освітнього процесу з урахуванням можливостей і потреб класу. Для того, щоб реалізувати формувальне оцінювання, необхідно використовувати аналітичні інструменти й прийоми, що вимірюють рівень засвоєння знань і прогрес учнів у процесі пізнання. Результати такого оцінювання можна використовувати, аби відрефлексувати педагогічну діяльність та розробити рекомендації стосовно того, як поліпшити навчання.

Формувальне оцінювання може здійснюватися у формі само- та взаємооцінювання, коли учні співставляють досягнутий результат своєї діяльності з метою, аналізують успіхи і причини індивідуальних невдач у вивченні навчального матеріалу та визначають можливі шляхи їх подолання.

Підсумкове оцінювання використовується для вимірювання результатів опанування теми, блоку; для перевірки прогресу, просування учнів, щоб переконатися, що учні набули необхідних умінь. Із цією метою необхідно використовувати компетентнісні завдання для визначення рівня досягнень за кожною групою результатів навчання.

Оцінюванню також підлягає сформованість у здобувачів освіти наскрізних умінь, визначених Державним стандартом базової середньої освіти: читання з розумінням, висловлення власної думки усно й письмово, критичне й системне мислення, логічне обґрунтування позиції, творчість, ініціативність, конструктивне керування емоціями, оцінювання ризиків, ухвалення рішень, розв'язування проблем, співпраця з іншими.

8 – 11 КЛАСИ

Викладання української мови і літератури та зарубіжної літератури у 8 – 11 класах у 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься за такими чинними програмами із внесеними змінами:

- «Українська мова. 5 – 9 класи» для загальноосвітніх навчальних закладів зі змінами, наказ МОНУ від 07.06.2017 № 804;

- «Українська мова. 10 – 11 класи» для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту та профільний рівень), наказ МОНУ від 23.10.2017 № 1407;

- «Українська література. 5 – 9 класи» для загальноосвітніх навчальних закладів зі змінами, наказ МОНУ від 07.06.2017 № 804;

- «Українська література. 10 – 11 класи» для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту та профільний рівень), наказ МОНУ від 23.10.2017 № 1407;

- «Зарубіжна література. 6 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти, наказ МОНУ від 03.08.2022 № 698;

- «Зарубіжна література. 10-11 класи» для закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту та профільний рівень), наказ МОНУ від 03.08.2022 № 698.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти й науки України за лінком: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>

У програмах подано перелік рекомендованих видів роботи, які дають змогу учням реалізувати здобуті знання на практиці. Вказаний у навчальних програмах розподіл годин між розділами вважається орієнтовним. У разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також послідовність вивчення розділів.

Звертаємо увагу на кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт в закладах загальної середньої освіти з українською мовою навчання.

Українська мова

Фронтально оцінюють диктант, письмовий переказ і письмовий твір (навчальний чи контрольні види робіт), мовні знання й уміння.

Індивідуально оцінюють говоріння (діалог, усний переказ, усний твір) і читання вголос.

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 8-9 класах

	8 кл.		9 кл.	
Усього годин	70		70	
Години з РМ	16		19	
	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	2	2
Письмо: переказ	1	1	1	1
твір	1	1	1	1
Правопис: диктант	1	1	1	1
Говоріння: діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
усний твір	-	1	-	1
читання вголос	-	1	-	1

Фронтальні та індивідуальні види контрольних робіт у 10-11 класах

Рівень	Рівень стандарту		Філологічний рівень	
Фронтальні види контрольних робіт				
Форми контролю	I	II	I	II
Перевірка мовної теми	2	2	3	3
Письмо: есе	2	3	1	1
переказ	-	-	1	1
твір	-	-	1	1
Індивідуальні види контрольних робіт				
Говоріння: діалог	1	-	1	-
усний переказ	1	-	1	-
уний твір	-	1	-	1

У таблицях зазначено мінімальну кількість фронтальних видів контрольних робіт, учитель на власний розсуд має право збільшувати цю кількість залежно від рівня підготовленості класу, здібностей конкретних учнів, умов роботи тощо.

Кількість робочих зошитів з української мови за класами: 8 – 9 класи – по два зошити; 10 – 11 класи – по одному зошити. Для контрольних робіт з української мови в усіх класах використовують по одному зошити.

Ведення зошитів оцінюють від 1 до 12 балів щомісяця протягом семестру, оцінку вважають поточною і зараховують до найближчої тематичної. Під час перевірки зошитів ураховують наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, уміння правильно оформити роботи.

Українська література

З метою рівномірного розподілу навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю з української літератури. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учитель-словесник на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 8–9 класах

Класи	8		9	
	I	II	I	II
Семестри				
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання тощо)	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5
Література рідного краю	2	2	2	2

Обов'язкова кількість видів контролю з української літератури в 10-11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	3	3	4	4
контрольного класного твору;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	3	3
Уроки розвитку мовлення	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5
Література рідного краю	2	2	2	2

Контрольні класні твори пропонуємо давати у формі есе, мінітворів щодо розкриття певної проблеми чи образу програмового тексту тощо. Це розвиватиме самостійне творче мислення учнів і дасть їм можливість виконати роботу протягом одного уроку.

Орієнтовний обсяг письмового твору

Клас	Кількість сторінок	
8-й	2,0–2,5	
9-й	2,5–3,0	
	рівень стандарту	профільний рівень
10-й	3,0–3,5	3,0–3,5
11-й	3,0–3,5	3,5–4,5

Оцінку за ведення зошита з української літератури виставляють у кожному класі окремою колонкою в журналі раз на місяць і враховують як поточну до найближчої тематичної. Під час оцінювання зошита з української літератури слід враховувати наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, дотримання вимог орфографічного режиму.

З метою формування читацької компетенції доцільним є використання в освітньому процесі інтерактивних форм і методів викладання літератури, що мотивують інтерес учнів до читання, осмислення літературних творів, уміння вступати в діалоги, аргументувати свою думку. Також необхідно включати матеріали щодо різних методик активного читання. Вчитель має акцентувати увагу на підвищення рівня читацької грамотності учнів, зокрема, формування здатності учня сприймати, аналізувати, використовувати й оцінювати письмовий текст задля досягнення певних цілей, розширювати свої знання й читацький потенціал.

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Звертаємо увагу, що основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є чинні навчальні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстувальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, ураховуючи визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів.

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють українською

мовою. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в *українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою тощо).

З метою систематизації та упорядкування навантаження учнів протягом навчального року подаємо рекомендовану кількість видів контролю в процесі вивчення зарубіжної літератури в кожному класі. Поданий у таблиці розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі. Учителю на власний розсуд може збільшити кількість видів контролю відповідно до рівня підготовленості учнів, особливостей класу тощо.

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 8–9 класах

Класи	8		9	
Семестри	I	II	I	II
Контрольні роботи у формі:	3	3	3	3
контрольного класного твору;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	2	2	2	2
Уроки розвитку мовлення	2	2	2	2
Уроки позакласного читання	2	2	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

Обов'язкова кількість видів контролю із зарубіжної літератури в 10–11 класах

Семестри	I	II	I	II
Рівні	стандарту		профільний	
Контрольні роботи у формі:	2	2	4	4
контрольного класного твору;	1	1	1	1
виконання інших завдань (тестів, відповідей на запитання)	1	1	3	3
Уроки розвитку мовлення	2	2	3	3
Уроки позакласного читання	1	1	2	2
Перевірка зошитів	4	5	4	5

У 8 – 9 класах з поглибленим вивченням зарубіжної літератури пропорційно збільшується кількість контрольних робіт та уроків розвитку мовлення (на розсуд учителя визначається кількість і види контрольних робіт).

Під час оцінювання зошита із зарубіжної літератури слід урахувати наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, дотримання вимог до оформлення орфографічного режиму.

В умовах нового формату освітньої діяльності в Україні – дистанційної чи змішаної форми навчання в період воєнного стану, карантинних заходів в режимі онлайн і офлайн, учителям рекомендуємо використовувати сучасні електронні ресурси:

ZOOM, Viber, Skype, безкоштовні платформи Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, записи уроків у межах проєктів «Дистанційна школа для учнів», «Всеукраїнська школа онлайн» тощо.

Фронтальні та індивідуальні види контролю в умовах дистанційного чи змішаного навчання проводяться з урахуванням матеріально-технічних можливостей закладу освіти, учителя-філолога. Педагог на свій розсуд може визначати види та зміст завдань.

Під час онлайн-уроків учителі-словесники можуть урізноманітнити освітній процес за допомогою завдань, що передбачають створення чатів або постерів у додатках Canva PlayBuzz, Miro, Jamboard; здійснення віртуальних мандрівок у музеї; аналіз фото, документів, пізнавальних текстів, розміщених на віртуальних дошках Jamboard, Padlet; участь в онлайн-опитуваннях, тестуваннях, змодельованих за допомогою Google Forms, Online Test Pad, Poll everywhere тощо.

Щороку педагоги мають можливість користуватися навчальною літературою, яка допомагає підготувати якісний та ефективний урок української мови і літератури чи зарубіжної літератури. Радимо педагогам обирати лише ті навчально-методичні посібники, що мають грифи «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України», «Схвалено для використання в освітньому процесі» або висновок «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах» та розміщені на офіційних освітніх сайтах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України в сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» (№7325 від 28.04.2022). Сайт Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224257.html>
4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
5. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoyi-osviti-i300920-898>
6. Путівник реформою НУШ: усе, що потрібно знати вчителю. Освіторія. URL: <https://osvitoria.media/experience/putivnyk-reformoyu-nush-use-shho-potribno-znati-vchytelyu/>
7. Модельні програми мовно-літературної освітньої галузі URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
8. Навчальні програми з української мови і літератури та зарубіжної літератури для 8 – 9 класів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
9. Навчальні програми з української мови і літератури та зарубіжної літератури для 10 – 11 класів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Любов БОРОВЕЦЬ,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЯКІСНА ОСВІТА З ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ: ОСНОВНІ АКЦЕНТИ

У даний момент Україна впевнено йде в напрямку Європейського союзу та НАТО. Ніколи протягом усього періоду незалежності українське суспільство не було таким єдиним в питаннях, які колись викликали дискусії: мова, історична пам'ять, церква та проєвропейська орієнтація. Особливу роль у цих процесах відводиться вивченню історії України, світової історії, громадянської освіти, основ правознавства та курсу за вибором «Моя Черкащина» в освітніх закладах загальної середньої освіти.

Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення проєкт змін до Типової освітньої програми для 5–9 класів (НУШ; [Наказ МОН](#) від 19 лютого 2021 р. № 235). URL: <http://surl.li/uvvyb>

Основна мета запропонованих змін – зробити типову освітню програму більш адаптивною, що дозволить впроваджувати різноманітні навчальні плани, варіативні інтегровані курси або комбінувати навчальні предмети. Крім того, оновлений типовий навчальний план надасть можливість закладам освіти виділяти години на подолання освітніх втрат та зменшити навантаження на учнів.

Збільшено мінімальну кількість годин на вивчення громадянської та історичної освітньої галузі:

- 5 клас – 1,5 (замість 1)
- 6 клас – 2,5 (замість 1,5)
- 7 клас – 2,5 (замість 1,5)
- 8 клас – 3 (замість 2)
- 9 клас – 3,5 (замість 2).

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти (5–9 клас) з переліку назв навчальних предметів та інтегрованих курсів, визначених Типовою освітньою програмою, різними авторськими колективами створено багато модельних навчальних програм для 5–6 та 7–9 класів, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Модельні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури і уможливають реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Модельні навчальні програми розміщені на офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», URL: <http://surl.li/upddy>

У новому навчальному році учні працюватимуть за такими програмами з:

ІСТОРІЯ

- **Модельні навчальні програми.** URL: <http://surl.li/upddy>
- **Навчальні програми для 10–11 класів.**
- **Історія: Україна і світ** (інтегрований курс). URL: <https://tinyurl.com/542tabm4>
- Програма курсу за вибором «Моя Черкащина». URL: <https://tinyurl.com/ymuzk4s3>

Електронні версії підручників з історії. URL:

<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/elektronni-versiyi-pidruchnikiv/>

ОСНОВИ ПРАВОЗНАВСТВА

Правознавство як навчальний предмет сприяє розвитку учнів, формуючи критичне мислення та вміння аналізувати правові явища відповідно до законодавства. У 2024/2025 навчальному році діють програми «Основи правознавства. 9 клас» та «Правознавство (профільний рівень). 10–11 класи», доступні на сайті Міністерства освіти. URL: <http://surl.li/sxloap>

З початком воєнного стану з 24 лютого 2022 року в Україні введено тимчасові правові норми щодо відчуження майна, управління державною власністю, оподаткування, надання адмінпослуг тощо. Під час викладання важливо порівнювати постійні та тимчасові правові норми. На уроках у 10 класі з військової служби варто моніторити зміни у законодавстві щодо призову, проходження служби, мобілізації та захисту військовослужбовців і їхніх сімей.

Курс «Міжнародне гуманітарне право» для учнів 10–11 класів залишається актуальним. Він спрямований на зацікавлення учнів проблемами міжнародного права, розвиток навичок використання гуманістичних цінностей, аналіз власних поглядів та підтримку ненасильницьких відносин. Українська Гельсінська спілка з прав людини та Червоний Хрест України разом з Міністерством розробили посібник і онлайн-курс «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» з метою формування громадянської компетентності учнів, зменшення насильства під час конфліктів, боротьби з воєнними злочинами та впровадження перехідного правосуддя. Вчитель може планувати освітній процес, враховуючи завдання, час та особливості учнів. Цей курс може бути в 10–11 класах поглибленим модулем у курсі правознавства або курсом за вибором.

Для проведення практичних уроків із правознавства можна використовувати матеріали Освітнього центру Верховної Ради України, ([URL: https://osvita.rada.gov.ua/](https://osvita.rada.gov.ua/)), що офіційно відкрився 19 липня 2019 року. Його головна мета – підвищення довіри громадян до Верховної Ради України. Головною цільовою аудиторією Освітнього центру ВРУ є молодь, зокрема школярі та студенти.

У новому навчальному році учні працюватимуть за такими програмами:

1. **Основи правознавства (рівень стандарту)** для 9-х класів URL: <https://tinyurl.com/mrxb3c88>
2. **Правознавство (профільний рівень)** для 10–11 класів. URL: <http://surl.li/wdeuho>

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

У 2024/2025 навчальному році в українських загальноосвітніх закладах діє навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс) для 10 класу». Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» на

основі практичного досвіду впровадження освіти для демократичного громадянства в Україні було створено онлайн-платформу підручника з громадянської освіти для 10 класу. URL: www.citizen.in.ua.

На цій платформі працює онлайн-курс з громадянської освіти, який складається з 60 інтерактивних відеоуроків від найкращих вчителів громадянської освіти України. Онлайн-курс привертає увагу учнів і стимулює їх бажання вчитися.

У новому навчальному році учні працюватимуть за такими програмами:

• [Громадянська освіта \(інтегрований курс\)](https://tinyurl.com/yztstash) для 10 класу URL: <https://tinyurl.com/yztstash>

Рекомендовані матеріали для перегляду:

• Методичні аспекти навчання учнів курсу «Громадянська освіта» URL: <https://tinyurl.com/3fx7i5rh>

• Методичні матеріали для інтегрованого курсу Громадянська освіта. Тетяна PEMEX. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RgsN9YXI-VhiKz8TLNWEa1e7ETsjPrdc/view>

НАШІ ДОСЯГНЕННЯ

У 2023/2024 навчальному році проведено Всеукраїнську учнівську олімпіаду з історії. На III етапі (обласний рівень) переможцями стали учні:

1. *Голуб Олександр*, учень 8 класу Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області.

2. *Погасій Ярослав*, учень 9 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради Черкаської області.

3. *Братишкін Артемій*, учень 10 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради Черкаської області.

4. *Тупчії Софія*, учениця 11 класу Уманського ліцею №3 Уманської міської ради Черкаської області.

На IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з ІСТОРІЇ переможцями стали учні:

1. *Голуб Олександр*, учень 8 класу Черкаської гімназії №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області, який посів III місце.

2. *Тупчії Софія*, учениця 11 класу Уманського ліцею № 3 Уманської міської ради, яка посіла II місце.

Найкращі знання з правознавства показали:

1. *Мамайсур Аріна*, учениця 9 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради Черкаської області.

2. *Паламарчук Владислав*, учень 10 класу Першої міської гімназії Черкаської міської ради Черкаської області.

3. *Тупчії Софія*, учениця 11 класу Уманського ліцею №3 Уманської міської ради Черкаської області.

На IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади з правознавства переможницею стала Ковальчук Марія, учениця 11 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею (ГПЛ), яка посіла I місце.

Підготовка учнів до участі в олімпіаді з ІСТОРІЇ ТА ПРАВОЗНАВСТВА вимагає уваги до кількох ключових аспектів:

З ІСТОРІЇ	З ПРАВОЗНАВСТВА
Під час підготовки до участі у олімпіаді з історії рекомендується проводити з учнями такі види завдань: <u>виявлення причин</u> і наслідків історичних подій; <u>робота з історичними та контурними картами</u>; використання ілюстративного матеріалу, такого як фотокартки, карикатури, плакати, історичні картини; <u>складання історичних портретів</u>; написання есе; <u>розробка</u> розгорнутих планів (тез); <u>аналіз</u> історичних понять та хронології; заповнення пропусків у тексті; <u>визначення істинності</u> чи хибності тверджень; та сприяння творчому мисленню. Щодо дослідження діяльності історичних особистостей, рекомендується: <u>ознайомлення</u> з біографічними даними; <u>вивчення</u> процесу формування особистості в конкретному середовищі; визначення історичних умов, які вплинули на погляди та якості цієї особи; <u>аналіз</u> участі історичної особи у суспільному житті; <u>визначення</u> соціальних груп чи політичних сил, які вплинули на діяльність історичної особи; виявлення впливу цієї особи на різні аспекти життя та суспільно-політичні процеси.	Методичні рекомендації для підготовки учнів до участі в олімпіаді з правознавства включають наступні кроки: <u>ознайомлення з програмою</u>: важливо ретельно вивчити програму олімпіади з правознавства та чітко зрозуміти основні теми та питання, які можуть бути включені; <u>підготовка матеріалів</u>: забезпечити учням доступ до необхідних навчальних матеріалів, підручників, законодавчих актів та прикладів судової практики; <u>проведення тренувальних занять</u>: організувати систему тренувальних занять, під час яких учні матимуть змогу вивчати та вирішувати різноманітні завдання з правознавства для практичного вдосконалення; <u>аналіз попередніх завдань олімпіад</u>: дослідити попередні завдання олімпіад з правознавства, щоб виділити ключові теми та типові питання, які можуть зустрітись учасникам; <u>розвиток критичного мислення</u>: навчити учнів аналізувати та розуміти правові норми, шукати аргументи для підтримки своїх позицій та вирішувати складні правові ситуації; <u>підтримка та мотивація</u>: створити сприятливу атмосферу для підготовки до олімпіади, підтримати учнів у їхній мотивації та зацікавленості у вивченні правознавства.

Під час виконання завдань творчого характеру рекомендується почати з характеристики відповідної епохи, зазначивши хронологічні рамки, особливості розвитку та ключові події. У разі вивчення історичної постаті, складання її портрету, оцініть узгодженість її поглядів і діяльності з епохою та зробіть висновки. Для обґрунтування ваших відповідей важливо використовувати аргументи.

Ці рекомендації допоможуть ефективно підготувати учнів до участі в олімпіаді з правознавства та підвищити їхні шанси на успіх.

Рекомендуємо використовувати досягнення сучасних педагогів, які досягли значних успіхів у освіті дітей та впровадженні нових методик навчання, а саме:

• *Кен Робінсон* - відомий своєю роботою в області креативності та освіти. Його виступи на TED та книга «Як школи вбивають креативність» стали дуже популярними.

• *Сальман Хан* - засновник Khan Academy, яка пропонує безкоштовні освітні ресурси в Інтернеті. Його підхід до освіти, заснований на онлайн-уроках і самонавчанні, привернув увагу багатьох освітян.

• *Марія Монтессорі* - хоч вона жила в минулому столітті, її методики все ще широко використовуються і розвиваються. Монтессорі-педагогіка залишається дуже популярною у всьому світі.

Інноваційні педагоги та їхні методологічні підходи демонструють новий стиль викладання, що орієнтується на індивідуальні потреби учнів, інтеграцію технологій та розвиток творчих здібностей. Аналіз цих методик дозволяє виділити ключові рекомендації, які можуть стати корисними для вчителів у процесі викладання предметів.

У роботі педагогам рекомендуємо використовувати надбання й розробки вчителів історії та правознавства Черкаської області, які стали переможцями у конкурсі на кращий електронний освітній ресурс, а саме:

1. *Неумитий Володимир Михайлович*, учитель історії та правознавства Звенигородського ліцею №1 Звенигородської міської ради Звенигородського району Черкаської області, за серію цифрових ресурсів із теми «Електронний атлас Черкащини: навчайся граючись». URL: <https://salo.li/6d1BEe0>

2. *Концева Алла Петрівна*, учитель історії та правознавства Ладизинського ліцею Ладизинської сільської ради Уманського району Черкаської області, за серію цифрових ресурсів із теми «Серія електронних посібників для сайту «Моя Черкащина»

URL: <https://read.bookcreator.com/zrxPn30gGwVLZzc9g3OTSzp034Y2/IsTetrJHTPekPH8vsvKI4A>
<https://read.bookcreator.com/zrxPn30gGwVLZzc9g3OTSzp034Y2/mHVbeipSy2eBXUFoNuuma>
https://read.bookcreator.com/zrxPn30gGwVLZzc9g3OTSzp034Y2/g3UTiRqiRQaB_rj8eknl5Q
<https://read.bookcreator.com/zrxPn30gGwVLZzc9g3OTSzp034Y2/0h2mJ-PySfiMA3gctTpkQ>
https://read.bookcreator.com/zrxPn30gGwVLZzc9g3OTSzp034Y2/s2jR_jiaR-KrOIX7BvaOoA

Для належної організації вивчення історії, правознавства та громадянської освіти рекомендуємо скористатися вебсайтами онлайн-курсами та ютуб каналами, що допомагають мотивувати учнів до навчання, а саме:

Онлайн — курси (платформи)

- Онлайн-платформа підручника з громадянської освіти для 10-класу «Нова Доба» URL: <https://www.citizen.in.ua/>
- Онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі» URL: <https://tinyurl.com/3k2h54k2>
- Онлайн -курс з медіаграмотності «Very Verified» URL: <https://study.ed-era.com/uk/courses/course/2118>

Вебсайти

- Вебсайт Міністерства освіти і науки України URL: <https://mon.gov.ua/ua>
- Вебсайт «Моя Черкащина» URL: <https://tinyurl.com/mpeym7cn>
- Вебсайт «Відкрий світ правознавства» 9 клас URL: <https://sites.google.com/view/vidkryvitprsvoznavstva?usp=sharing>

[sp=sharing](https://sites.google.com/view/vidkryvitprsvoznavstva?usp=sharing)

- Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>
- Інститут історії України Національної академії наук України: <http://history.org.ua>
- Громадський проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт» <http://likbez.org.ua>
- Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>
- Історична правда: <https://istpravda.com.ua>
- Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>
- Україна Incognita <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Ютуб канали

- ютуб канал «Історія без міфів» URL: <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv>
- ютуб канал «Історія з Братами Капрановими» імені Т.Г. Шевченка URL: <https://www.youtube.com/@imtqsh>
- ютуб канал «Ігор Щупак. Історія з історією» URL: <https://www.youtube.com/@HistoryShchupak>
- ютуб канал «Історія на Easy» URL: <https://www.youtube.com/@easy6507/videos>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт повної загальної середньої освіти URL: <https://tinyurl.com/3wntvnhm>
2. Закон України. «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Типові освітні програми (МОН України) URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
4. «Про загальнонаціональну хвилину мовчання, за загиблими внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України»: Указ Президента України від 16.03.2022 № 143/2022 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1432022-41729>
5. Інститут модернізації змісту освіти. Офіційний сайт. URL: <https://imzo.gov.ua/>
6. Сайт Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума»: URL: <https://tkuma.dp.ua/ua/>
7. Сайт Українського інституту національної пам'яті: URL: <https://uinp.gov.ua/>
8. Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба». Офіційний сайт: URL: <https://www2.novadoba.org.ua/>

Любов БОРОВЕЦЬ,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ «МОЯ ЧЕРКАЩИНА»

Курс "Моя Черкащина" – це унікальна можливість дізнатися більше про багату історію та культуру Черкащини. Запровадження курсу передбачає інтеграцію сучасних технологій навчання, використання інтерактивних методів та практичних завдань для залучення учнів до вивчення цього курсу.

Вивчення історії через історію рідного краю має свої особливості та важливі переваги:

- особистий зв'язок: вивчення історії рідного краю надає учням особистий зв'язок із вивченим матеріалом. Вони можуть бачити, як історичні події вплинули на їхню рідну місцевість, її культуру, економіку та суспільство;

- **розуміння місцевої ідентичності:** вивчення історії рідного краю сприяє формуванню місцевої ідентичності учнів. Вони розуміють своє місце в історії та культурі своєї рідної землі, що сприяє їхньому патріотизму та гордості за свій рідний край;

- **набуття конкретних знань:** вивчення історії рідного краю дозволяє учням набуття конкретних знань про події, постаті та місцевість, що стимулює їхній інтерес та розвиток;

- **підвищення мотивації:** вивчення історії рідного краю може підвищити мотивацію учнів до вивчення історії загалом. Якщо вони бачать, що історія їхнього рідного краю цікава та важлива, вони можуть бути більш зацікавлені відкриттям історії інших регіонів та країн.

- **підтримка краєзнавчої діяльності:** вивчення історії рідного краю сприяє розвитку краєзнавчої діяльності учнів, їхній здатності досліджувати та дізнаватися більше про свій рідний край.

Отже, вивчення історії через історію рідного краю не лише надає учням конкретні знання та відчуття особистого зв'язку з історією, але й сприяє розвитку їхньої місцевої ідентичності та підвищує мотивацію до вивчення історії загалом.

З метою виховання в учнівської молоді патріотизму для учнів 7–11 класів закладів загальної середньої освіти Черкаській області було запущено освітній проєкт «Моя Черкащина», завдяки якому:

1. Створено Навчальну програму курсу за вибором «Моя Черкащина» для 7-11 класів. Програмі надано гриф Міністерства освіти і науки України та схвалено для використання в освітньому процесі.

2. На основі програми розроблений і підготовлений до видання В.М. Мельниченко посібник для вчителів «Моя Черкащина». Посібнику надано гриф Міністерства освіти і науки України.

3. Розроблено творчою групою вчителів історії робочі зошити курсу за вибором «Моя Черкащина» для 7-11 класів.

4. Із 2023/2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти запроваджено викладання навчального курсу за вибором «Моя Черкащина» для учнів 7–11 класів відповідно до програми, рекомендованою Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 11 травня 2023 року № 21/08-776);

5. На базі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» створено сайт «Моя Черкащина», який постійно поповнюється новими цікавими матеріалами. URL: <http://surl.li/twxpq>

Яким чином можна зацікавити учнів цим курсом?

Існує кілька методів зацікавити учнів у вивченні історії та історії рідного краю:

- **створення цікавого контенту:** використовуйте різноманітні джерела інформації, такі як відео, аудіо, інтерактивні презентації та історичні реконструкції. Це робить матеріал більш доступним та привабливим для учнів;

- **використання історичних ігор та симуляцій:** організуйте історичні ігри, рольові ігри або симуляції історичних подій, що дозволяють учням відчути себе часткою минулих подій та збагатити свій досвід.

- **проведення екскурсій та віртуальних подорожей:** організуйте екскурсії до історичних місць або використовуйте віртуальні тури, щоб показати учням реальні місця та артефакти.

- **підтримка інтерактивних обговорень:** залучайте учнів до обговорень і дебатів про історичні події та постаті. Стимулюйте їхній критичний погляд на події та аргументацію власних поглядів;

- **залучення технологій:** використовуйте інтерактивні вправи та онлайн ресурси для вивчення історії. Наприклад, використання історичних відеороликів, веб-сайтів з інтерактивними картами, історичних ігор тощо.

На сайті «Моя Черкащина» розроблені ресурси педагогами Черкаської області для кращого опанування курсом та зацікавлення учнів

Для чого потрібно вивчати цей курс?

Вивчення історії рідного краю - це унікальна можливість для педагогів та учнів поглибити знання та краще зрозуміти унікальність нашого краю.

Видатні особистості Черкащини, чий діяння віддзеркалюється в історії, назавжди увійшли у світовий канон. Архітектурно-історичні пам'ятки Черкащини сприяють розвитку мислення та уяви, допомагаючи розуміти різноманітні архітектурні стилі. Використання інформаційних технологій сприяє розвитку картографічних навичок, просторової уяви та кращому візуальному сприйняттю інформації, що допомагає у вивченні візуальних джерел.

Традиційно в освіті вважалося, що учні повинні засвоїти певний обсяг знань, умінь і навичок, які визначені державними стандартами та програмами для різних предметів. Інтеграція України в європейський та світовий освітній простір вимагає огляду факторів, що гальмують підвищення якості освіти та формування життєздатної особистості. Сьогодні особливо гостро постає завдання розуміння та дослідження життя, розробки нової філософії освіти, яка б відкривала таємниці людини, її прагнення та потенціал. На цій основі має виростати новий підхід до навчання – педагогіка компетентної та відповідальної особистості.

Сучасному суспільству потрібні люди, які зможуть успішно функціонувати й адаптуватися до змін у світі, володіючи не лише знаннями, а й вміннями застосовувати їх на практиці. Щоб досягти успіху в сучасному світі, потрібно не лише мати знання у певній галузі, але й бути здатним працювати в команді, швидко адаптуватися до змін, вирішувати проблеми та мати мотивацію до досягнень.

На жаль, значна частина випускників шкіл має деякі прогалини:

- відсутність активної громадянської позиції та політичної культури;
- низький рівень життєвої компетентності та недостатня здатність аналізувати складні ситуації.

Це вимагає значних змін у змісті освіти, організації навчання та підготовки молоді до життя, щоб створити освічену та готову до досягнень особистість.

Тому важливою метою сучасної школи повинно бути формування учнів ключових компетентностей. Компетентнісний підхід допоможе зменшити розрив між освітою та потребами сучасного життя. Людина, яка має всі необхідні життєві компетентності, зможе успішно пристосуватися до суспільства як свідомий громадянин, відповідальний член сім'ї, кваліфікований спеціаліст та захищати свої цінності.

Найбільш ефективні методи формування ключових компетентностей учнів - це використання сучасних педагогічних технологій. Якщо раніше акцент робився на отримання знань, то тепер акцент зміщується на вміння використовувати ці знання на практиці на різних рівнях життя. І працюючи над науково-методичною проблемою використання інформаційних педагогічних технологій для формування ключових компетентностей учнів, я керуюся основними принципами особистісного та колективного (інтерактивного) навчання.

Вивчення історичних персоналій

При вивченні історичних постатей формується виховний процес, спрямований на розвиток почуття поваги до цих особистостей, захоплення

героїчними епізодами їхнього життя та свідомого патріотизму стосовно держави, в якій вони діяли. Це сприяє формуванню власної думки дитини про ці особистості та їхні зроблені вчинки, що з часом перетворюється на активну громадянську позицію.

Робота учнів над дослідженням історичних постатей допомагає вчителю не лише урізноманітнити уроки історії, але й привернути увагу учнів, підтримуючи їхній стійкий інтерес до вивченого матеріалу. Оскільки історія являє собою предмет, який не можна зрозуміти без вивчення життєвих шляхів історичних осіб та аналізу їхньої діяльності та внеску.

Без вивчення історичних особистостей історичні знання залишаються неповними з кількох причин:

- кожна історична особистість є виразником інтересів певної соціальної групи через свою діяльність;
- більшість історичних постатей впливали на історичні події та змінювали свої переконання під впливом часу та інших осіб, що допомагає зрозуміти епоху;
- різні джерела інформації можуть надавати різні оцінки історичних постатей, що є показником зміни ідеалів та поглядів у різні історичні періоди;
- учні часто обирають кумирів, не глибоко вивчаючи їхню діяльність та ідеї.

Для ефективного вивчення історичних осіб можна застосовувати різноманітні методи, такі як використання віршів та віршованих завдань, історичні вікторини, конкурси, гри та роботу з документами та іншими джерелами інформації. Це допомагає розвивати учнівські навички аналізу, критичного мислення та формування власної точки зору щодо історичних постатей. І під час викладання курсу «Моя Черкащина»

Видатні персоналії Черкащини

- Черкащина славетна своїми видатними особами. Письменники, поети, науковці, політики, воїни, митці, спортсмени, яких об'єднала Черкаська земля, назавжди вписали свої імена у скрижалі світової історії:

- *В'ячеслав Максимович Чорновіл* (1937-1999) - український політик, публіцист, літературний критик, діяч руху опору проти національної дискримінації українського народу, політичний в'язень СРСР;

- *Іван Максимович Піддубний* (1871 -1949) – український спортсмен-борець, шестиразовий чемпіон світу з боротьби (Париж, Мілан, Франкфурт, Нью-Йорк);

- *Іван Нечуй-Левицький* (1838- 1918, м. Київ) – український письменник, етнограф, фольклорист, педагог;

- *Семен Степанович Гулак-Артемівський* (1813-1873) – український композитор, співак, баритон (бас-баритон), драматичний артист, драматург, автор однієї з перших опер на україномовне лібрето опери «Запорожець за Дунаєм»;

- *Тарас Григорович Шевченко* (1814-1861) – український письменник, класик української літератури, мислитель, художник. Національний герой і символ України.

Вивчення архітектурно-історичних пам'яток

Вивчення архітектурно-історичних пам'яток в школі має кілька важливих цілей та переваг:

- *збагачення культурного багажу*: вивчення архітектурних та історичних пам'яток допомагає учням розширити свої знання про культурну спадщину своєї країни. Це сприяє розвитку культурного та історичного світогляду, формує повагу до історії своєї країни та розуміння власного місця в ній;

- *розвиток мислення та уяви*: вивчення архітектурних пам'яток стимулює розвиток критичного

мислення, аналітичних навичок та уяви. Учні вчаться сприймати та розуміти різноманітні архітектурні стилі, техніки та ідеї, що лягли в основу створення пам'яток;

- *стимулювання інтересу до історії*: вивчення архітектурних пам'яток є важливим інструментом для залучення учнів до вивчення історії. Вони можуть бачити, як історичні події відображаються в архітектурі, та розуміти, які значущі події та постаті вплинули на формування архітектурного обличчя країни;

- *підтримка національної самосвідомості*: вивчення архітектурно-історичних пам'яток сприяє формуванню національної свідомості та гордості за свою країну. Це допомагає учням розуміти, що Україна має багату та важливу історію, яка відображена в її архітектурі.

Отже, вивчення архітектурно-історичних пам'яток України та пам'яток Черкаської області в школі сприяє не лише збагаченню знань учнів, але й формує в них повагу до власної культурної спадщини та розвиває ключові навички мислення та розуміння історії.

Архітектурно – історичні пам'ятки Черкащини

1. **Чернеча гора**, Канів.

2. **Етнографічний музей**, с. Моринці, Звенигородський район.

3. **Національний дендрологічний парк «Софіївка»**, Умань.

4. **Резиденція Богдана Хмельницького**, Чигирин.

5. **Музей Тараса Шевченка**, Мошни.

6. **Заповідник «Трипільська культура»**, Легедзино.

7. **Заповідник «Трахтемирів»**, с. Григорівка, Канівська ТГ.

8. **Буцький каньйон**, с. Буки, Маньківська ТГ.

9. **Замкова гора**, Чигирин.

10. **Іллінська церква**, с. Суботів, Чигиринський район.

11. **Музей імені Івана Піддубного**, с. Красенівка, Чорнобаївська ТГ

Історичні карти

Розвиток картографічних вмінь учнів може бути цікавим та корисним завданням:

1. *Вивчення основ картографії*: почніть з основних понять картографії, таких як шкала, орієнтири, легенда, координатні системи тощо. Продемонструйте учням, як читати та розуміти карти.

2. *Активне використання карт*: запропонуйте завдання, де учні повинні використовувати реальні карти для знаходження місць, розв'язання завдань або планування маршрутів:

- маршрут Україною;
- маршрут Черкаською областю;
- маршрут власною територіальною громадою.

3. *Створення власних карт*: надайте учням можливість створити свої власні карти. Це може бути карта їх школи, мікрорайону або навіть уявна карта вигаданого світу;

4. *Вивчення географії через карти*: використовуйте карти для вивчення географічних особливостей різних регіонів, країн, континентів. Порівнюйте фізичні та політичні карти для розуміння структури світу;

5. *Використання технологій*: використовуйте комп'ютерні програми або онлайн-інструменти для роботи з картами, такі як Google Maps, GIS-системи або навігаційні додатки;

6. *Інтеграція з іншими предметами*: пов'яжіть вивчення картографії з іншими предметами, наприклад, історією (дослідження історичних карт), біологією (вивчення розподілу тварин на карті), екологією (аналіз зміни ландшафтів на картах) тощо.

Галина САВИЦЬКА, Тамара БОРОДАЙ,

методисти лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ: АКЦЕНТ НА СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

Вивчення іноземних мов – один з основних напрямів у цьому процесі входження України у європейський та світовий економічний простір. У даній статті пропонуємо зосередитись на наступних аспектах викладання іноземних мов: використання медіації як інноваційного засобу підвищення мовних навичок та впровадження соціально-емоційного навчання в освітній процес.

Зазначимо, у школах Черкащини першою іноземною мовою є англійська, як друга іноземна вивчаються німецька, французька, іспанська, польська мови.

Протягом минулого навчального року вчителі іноземних мов області працювали над впровадженням нового Державного стандарту базової середньої освіти в 5-6 класах, проходили підготовку до роботи в 7-х класах Нової української школи. Вчителі англійської мови долучилися до тренінгів Британської Ради та КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, вчителі німецької мови мали можливість пройти три модулі програми підвищення кваліфікації у Гете-інституті, вчителі французької мови взяли участь у навчальних семінарах, які організувало Посольство Франції в Україні у м. Люблін (Республіка Польща). Крім того, Британська Рада спільно з обласними інститутами післядипломної освіти розпочала проєкт *Skills and Well-being In Teacher Learning Opportunities* (SWITLO). Метою проєкту є створення можливостей для вчителів набути досвіду у розбудові професійних спільнот та підтримці їх діяльності шляхом змістовної взаємодії та рефлексії. Такі спільноти сприятимуть розвитку умінь учасників самостійно і якісно планувати і втілювати власні програми професійного розвитку відповідно до їхніх професійних потреб. Оновлена ідея проєкту перегукується з трудовими функціями вчителя щодо безперервного професійного розвитку, і ідеєю створення ефективної форми професійної взаємодії, де вчителі навчаються спільно, переймаючи досвід один від одного. У серпні буде проведено навчання лідерів спільнот області, які пройшли відбір у Британській Раді, а це дозволить в майбутньому більший кількість вчителів англійської мови долучитися до проєкту.

Вивчення іноземних мов у 2024/2025 навчальному році відбуватиметься за декількома Державними стандартами, типовими та модельними навчальними програмами, з переліком яких можна ознайомитись на сайті Міністерства освіти і науки України та ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Нагадуємо також про інформаційно-методичний кластер «НУШ: базова середня освіта» (Мовно-літературна освітня галузь (іншомовна освіта)) на сайті КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», де розміщено нормативні документи, методичні матеріали щодо викладання іноземних мов у 5-7 класах Нової української школи (<https://sites.google.com/view/inoz-mov/>).

Як і в попередні роки, навчання і викладання іноземних мов орієнтоване на Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти. Звертаємо увагу на

додатковий том рекомендацій, який пропонує нову класифікацію мовленнєвої діяльності: **рецепція або сприймання мови** (читання текстів, прослуховування аудіо, перегляд відео), продукування мови (в усній або письмовій формі), інтеракція або взаємодія (діалог, робота в групах), **медіація** (переробка інформації для того, щоб вона стала зрозумілішою іншим – підсумовування, переклад, стимулювання дискусії питаннями тощо).

Присутня в нашому повсякденному житті медіація поєднує декілька мовних видів діяльності і, отже, лежить в основі будь-якої комунікації. Коли ми всією сім'єю обираємо фільм, підбиваємо підсумки конференції, бронюємо готель чи організуємо прогулянку, ми мобілізуємо наші стратегії медіації. Тому включення медіативної діяльності до вивчення сучасних мов є логічним, оскільки вона невіддільна від міжкультурних умінь. Коли було опубліковано Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (2001), медіація була представлена як важлива здатність, однак не супроводжувалася дескрипторами, які були додані та детально описані у вже згаданому додатковому томі, опублікованому у 2018 році Радою Європи (<https://www.coe.int/fr/web/common-european-framework-reference-languages>). Згідно з документом, розрізняють наступні види медіації:

- **Медіація текстів** полягає у передачі інформації, отриманої у текстовій формі, пристосовувавши її до співрозмовника і для цього модифікувавши її. Використання медіації текстів на уроці іноземної мови сприятиме розвитку критичного мислення учнів. Приклади завдань: прочитати текст та виокремити головну ідею/ключові деталі, перефразувати чи перекласти вислови, переказати вивчені на уроці стратегії чи правило.

- **Медіація комунікації** відбувається тоді, коли комунікантам з різними мовами спілкування потрібен посередник (медіатор), який володіє обома мовами, який доносить би до кожного із комунікантів зміст сказаного співрозмовником і забезпечував би таким чином процес спілкування. Медіація комунікації – це мовленнєва взаємодія у групі: спільне оформлення змісту/інформації, виклад спільної позиції та здатність організувати мовленнєву взаємодію у групі задля вироблення спільної думки, її вербального оформлення через спілкування; вміння здійснювати комунікацію, формувати умови для її перебігу (створення полікультурного середовища, виконання функцій посередника, що забезпечує комунікацію в неформальних ситуаціях, спрощує спілкування в конфліктних або наближених до них ситуаціях при суттєвих відмінностях у поглядах співрозмовників).

- **Медіація концептів (смисле):** у цьому виді мовного посередництва мається на увазі, що медіатор, працюючи у групі разом з іншими учасниками, своїми мовленнєвими діями сприяє співпраці (налагоджує або модерує її), створюючи тим самим умови для конструктивного та ефективного спілкування та для спільного напрацювання нових ідей (наприклад, робота в парах чи групах з обговорення зображень, інфографіки, аудіо, відео, проєктних завдань).

Отже, медіація сприяє розвитку міжкультурної компетентності та колаборації між учнями, розвиваючи

таким чином загальні, соціальні та громадянські компетентності.

Звернемо увагу учителів іноземних мов на те, що у минулому навчальному році Міністерство освіти України спільно з Американськими Радами в Україні розпочало пілотування курсу підвищення кваліфікації вчителів англійської мови відповідно до «Програми віддаленого навчання англійської мови для закладів загальної середньої освіти». Основний напрям програми – соціально-емоційне навчання учнів на уроці іноземної мови. Емоційні навички відіграють вирішальну роль у розвитку дітей, особливо в таких кризових ситуаціях, як війна в Україні. Ці навички охоплюють здатність ідентифікувати, розуміти, виражати та регулювати власні емоції, а також емоції інших. Якщо вони добре розвинені, вони дозволяють дітям краще справлятися зі стресом, встановлювати здорові стосунки та стійко протистояти життєвим викликам. Під час війни в Україні діти часто потрапляють у травматичні ситуації, які можуть мати тривалий вплив на їхнє емоційне благополуччя. Тому дуже важливо підтримувати їх і допомагати їм розвивати ці навички.

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) — це інноваційна навчальна програма для дітей і підлітків від дошкільного до старшого шкільного віку, яка є невіддільною частиною освіти та розвитку людини та надає освітянам інструменти, необхідні для розвитку емоційного, соціального та етичного інтелекту учнівства і самих себе. СЕЕН допомагає розвивати вміння розуміти емоції та керувати ними, контролювати власну поведінку, налагоджувати та підтримувати стосунки, співпереживати іншим.

Соціально-емоційне навчання (СЕЕН) – це процес, через який учні навчаються:

- набувати та застосовувати знання, навички та ставлення для розвитку здорової особистості
- керувати емоціями та досягати особистих і колективних цілей
- відчувати емоції інших людей та виявляти співчуття до них
- встановлювати та підтримувати стосунки підтримки
- приймати відповідальні та зважені рішення

Використання методів соціального та емоційного навчання на уроках іноземної мови та заходи для соціального залучення, спілкування, командної роботи, навчання доброти та поваги є запорукою успіху в майбутньому житті.

СЕЕН в основному стосується комплексу з п'яти життєвих компетенцій, а саме: САМОСВІДОМІСТЬ, САМОКОНТРОЛЬ, ВІДПОВІДАЛЬНЕ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ, НАВИЧКИ СТОСУНКІВ І СОЦІАЛЬНА ОБІЗНАНІСТЬ.

Особливої актуальності навчання набуває під час надзвичайних ситуацій, таких як пандемії, стихійні лиха, війна тощо. Ці здібності формально не пов'язані зі змістом предмета іноземна мова, але їх можна розвивати, додаючи соціальні та емоційні елементи до навчання та викладання.

Значення соціальних та емоційних компетентностей для учнів у школі та в житті постійно зростає, особливо в неспокійні часи. Розуміючи, як діти переживають травматичні події і як вони висловлюють свій тривалий стрес від пережитого, вчителі можуть реагувати на потреби дітей і допомагати їм пережити цей складний час. Мета – відновити баланс у житті дітей та їхніх родин. Тому надзвичайно важливо слідувати за вразливими групами, пам'ятати про відмінності, створювати безпечне та передбачуване середовище, створювати довірливі, турботливі та чуйні стосунки з учнями, використовувати опитування для виявлення моделей поведінки та можливих тригерів у класі, використовувати підтримку позитивної поведінки, виховувати почуття залученості, надавати інформацію в заспокійливій формі, займатися

власним професійним самообслуговуванням та особистим благополуччям, усвідомлювати свої межі та обмеження, формувати свою відповідальність під час надзвичайних ситуацій.

Дистанційна форма навчання вимагає більшої уваги до СЕЕН через соціальне дистанціювання в першу чергу. Навчання можна інтегрувати з будь-якою діяльністю, яка проводиться в класі, як дистанційно, так і очно. Потрібно ознайомитися з окремими стратегіями та обрати те, що підходить саме конкретному вчителю і його учням.

Стратегії та вправи для розвитку мовленнєвої компетентності:

Будьте відкритими.

- Дайте учням час і простір.
- Будьте зрозумілими.
- Беріть до уваги, що ви, ваші учні та їхні сім'ї переживають значні зміни в житті, роботі та навчанні.
- Будьте гнучкими.
- Залишайтеся на зв'язку та залучайте учнів.
- Долучайтеся до розв'язання проблем.

Прості способи інтеграції соціально-емоційного навчання:

1. Починайте день з практики SEL «ранкове вітання».
2. Практикуйте усвідомленість (mindfulness), вправи на дихання та позитивне зосередження на своєму самопочутті.
3. Використовуйте мисленнєві вправи, які залучають використання навичок 21-го століття.
4. Пишіть вірші.
5. Використовуйте смайли, щоб допомогти дітям визначити свої емоції.
6. Використовуйте читання та обговорення прочитаного для аналізу повчальних моментів.
7. Робіть багато спільної діяльності. Навчіть дітей працювати в групі.
8. Виховуйте культуру доброти, заохочуйте дітей до співчутливого ставлення один до одного.
9. Моделюйте складні ситуації та практикуйте рольові ігри.
10. Змушуйте їх рухатися! Використовуйте кожну вільну хвилину для таких ігор та вправ, як: руки-ножиці, супер розтяжка, пози йоги, розслаблення, танцювальна вечірка, щоденна реєстрація емоцій. Смійтеся частіше.

Вправи для збереження спокою в класі:

- Запишіть зміни в розкладі на дошці: знання того, чого очікувати, допомагає учням зосередитися.
- Проведіть заняття на свіжому повітрі.
- Заохочуйте учнів за виконану роботу: впоралися з завданням без перерв? Дайте п'ять хвилин вільного часу в кінці заняття.
- Залучайте природу: проєктуйте зображення тропічного лісу на великий екран і увімкніть звуки дощового лісу. Одна хвилина – це все, що вам потрібно для швидкої подорожі в їхній уяві.
- Використовуйте перерви для мозкової активності: вправи, які допомагають заспокоїтися.
- Створіть дошку для релаксації в класі: запропонуйте учням переглянути журнали про подорожі або туристичні вебсайти та знайти фотографії місць, які вони мріють відвідати або які викликають у них відчуття спокою. Створіть у класі колаж, який можна буде розмістити на видному місці. Продемонструйте, як ви самі розглядаєте колаж, щоб у учнів з'явилася така ж звичка.
- Використовуйте класику: учні працюють над тихим завданням? Увімкніть класичну музику, поки вони працюють. Продуктивність зростає, а стрес зменшиться.
- Колір (це сподобається навіть старшим учням!): доведено, що мандали, візерунки або будь-який надрукований дизайн заспокоюють учнів.

Потрібно також пам'ятати про особисте благополуччя та приділяти йому увагу. Професійний стрес у поєднанні з іншими факторами може вести до професійного вигорання – психологічного стану, пов'язаного з відчуттям емоційного виснаження, втрати ентузіазму щодо праці, розвитку негативного сприйняття своєї роботи, а це веде до порушення психологічної рівноваги, погіршення працездатності, може спричиняти проблеми у сфері фізичного та психічного здоров'я, впливати на усі сфери життя людини.

Ми живемо в еру зміни парадигми щодо моделі праці. Значення психологічного добробуту фахівців, їх активного, творчого залучення в робочий освітній процес дітей та реалізації своєї місії, плекання здорових стосунків та здорової психологічної атмосфери у колективі стає все більше у фокусі уваги. Тривалий стрес, викликаний війною, підвищує рівень нервово-психічної напруги і в самих педагогів, дезорганізує їх життя та роботу. Вчителям доводиться працювати з дітьми, які мають досвід війни, працювати з дітьми під час війни, працювати з дітьми, які знаходяться в різних умовах. Все це пов'язано зі значним напруженням, емоційним виснаженням, що може негативно впливати на психологічну безпеку в класі чи то школі. Як наслідок, психоемоційна нестабільність, тривога, посттравматичні стресові розлади, сум, депресія, апатія, іноді – немотивована агресія, панічні напади, зниження когнітивних функцій, негативні спогади та ін. є, на жаль, доволі розповсюдженими явищами в учительському середовищі. Усе вищезазначене актуалізує проблему психологічної підтримки й соціально-психологічної реабілітації педагогів. Надзвичайно важливі навички та прийоми, які допомагають опанувати себе в період стресу.

З методиками розпізнавання та подолання психологічних, емоційних труднощів, підвищення мотивації до роботи, перемикання уваги на пізнання нових особливостей роботи з дітьми під час війни, поповнення власного ресурсу педагогічних працівників можна ознайомитись у посібнику творчої групи авторів,

вчителів іноземних мов пілотних шкіл/ за заг. ред Г.І. Савицької, Т.В. Бородай «**Впровадження соціально-емоційного навчання при вивченні іноземних мов**» (<http://surl.li/ukbhm>)

Потрібно пам'ятати, що, коли йде мова про навчання соціально-емоційних навичок, корисно бути систематичним, а науково обґрунтована навчальна програма може допомогти охопити ті навички, які найбільше потрібні учням.

Як ніколи раніше, шкільна соціальна компетентність має вирішальне значення для підтримки академічного відновлення, психічного благополуччя та безпеки школярів. Вона сприяє розвитку самосвідомості, самоуправління, відповідального прийняття рішень, навичок взаємовідносин та соціальної обізнаності, ключових компетентностей, які, безперечно, є життєво важливими для школи та життя, особливо в часи невинуватеної війни чи будь-якої іншої надзвичайної ситуації.

Отже, у новому навчальному році рекомендуємо вчителям іноземних мов зосередитись на впровадженні в освітній процес соціально-емоційного навчання та звернути особливу увагу на медіацію як мовленнєву діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brosch M. Relevanz von Mediationen im Fremdsprachenunterricht nimmt zu. URL: <https://www.klettsprachen.de/referenzrahmen/>
2. Cadre européen commun de référence pour les langues : apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs. URL: <http://surl.li/ukkuq>
3. Dugast S. La médiation en classe de FLE. URL : <https://www.hachettefle.com/dossiers/la-mediation-en-classe-de-fle>
4. Quick Classroom Stress Relievers for Teachers. URL: <https://tinyurl.com/4c9fpbnk>
5. What is the CASEL Framework? URL: <https://tinyurl.com/p9uyzvt9>

Володимир КРИЖАНІВСЬКИЙ,

завідувач лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ РОБОТИ УЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ

Новий Державний стандарт базової середньої освіти (далі по тексту – Державний стандарт), створений групою реформаторів української освіти ще у 2020 році, впевнено крокує середньою ланкою української шкільної освіти. Вже не за горами впровадження стандартів у старшій школі, і наразі вже акцентується увага на оновленні старшої ланки середньої освіти. Отже, ми можемо з упевненістю сказати, що новий базовий державний стандарт став органічною частиною реформи «Нова українська школа» і утвердився у професійній діяльності українського педагога.

Міністерством освіти і науки України розроблено багато нормативних документів, які повинні регламентувати рішення впровадження Державного стандарту, однак є ще багато невирішених питань. І саме заклад загальної середньої освіти, як автономна одиниця в структурі освіти, повинен вирішувати певні питання відповідно до нормативних документів міністерства. До прикладу, школа самостійно приймає рішення щодо способу та виду оцінювання здобувачів освіти. Звісно, що такі рішення повинні впроваджуватись санкціоновано – через педагогічну раду навчального закладу.

Інша сторона медалі – відсутність певних нормативів, які повинні регламентувати деякі аспекти освітньої діяльності. Наприклад, на сьогодні не існує чіткого зразка свідоцтва досягнень, затвердженого на рівні Міністерства освіти і науки України. А це досить важливо, адже *Свідоцтво досягнень*, яке прийшло на заміну колишньому *Табелю успішності*, є документом, який досить глибоко характеризує успішність здобувачів освіти. Цей документ повинен бути уніфікованим та мати єдиний зразок на усій території України. Якщо здобувач освіти змінює місце проживання (а таких нині в нашій державі дуже багато), він відповідно змінює і навчальний заклад. І невідповідність Свідоцтва досягнень аналогічному документу нової школи, поставить педагогічний колектив і адміністрація у складне становище. Така невідповідність нівелює сформовані досягнення учня і приводить до різного ступеня порушень законодавства. **На цьому зупинимось більш детально.**

Основними документами, які регламентують професійну роботу педагога, є Закони України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», а також *Державний стандарт базової середньої освіти*. Нижчими за рангом є накази Міністерства освіти і науки України, постанови Кабінету Міністрів України, яких менше, однак деякі з них також суттєво регламентують роботу педагогів. Накази відділів освіти, департаментів та управлінь регламентують тільки окремі аспекти освітньої діяльності в межах громади і не йдуть у супротив вище згаданих. Наказ закладу освіти спрямований на регламентування сфери діяльності колективу педагогічних працівників школи.

Але невиконання усіх вище згаданих документів несе за собою різного ступеня відповідальність (кримінальну, адміністративну). Саме цих документів педагогічні працівники повинні непохитно притримуватись.

Особливе місце у ланцюгу нормативних документів займають методичні рекомендації, створені окремими людьми чи з Міністерства, чи місцевих громад. Вони не є обов'язковими до виконання і завдяки своїй назві чітко описують ступінь цього ж таки виконання. Вони багато в чому полегшують роботу педагога, адже можуть описувати незрозумілі іноді сторони освітньої діяльності учителя. Однак це є документом, за допомогою якого педагог може порушувати основні нормативні документи.

У Державному стандарті чітко прописано, що для природничої освітньої галузі, складником якої є і шкільна географія, передбачено 4 групи результатів, які складаються із загальних результатів навчання, а ті зокрема – із конкретних результатів. Виконуючи державний стандарт, учитель повинен пам'ятати, що всього конкретних результатів 26 і не можна формувати їх по черзі чи групами. Вони повинні формуватись у дитини разом, комплексно. Для зручності у Державному стандарті вони об'єднані в 17 загальних результатів, а ті – в 4 групи результатів. І от саме ці групи результатів і повинні відображатись у свідоцтві досягнень здобувача освіти наприкінці кожного семестру та за рік.

І саме ці 4 групи результатів повинні формуватись у здобувачів освіти іншого навчального закладу, де б він не знаходився на території нашої великої держави. І тоді кожна школа чітко розумітиме, на що гаразд той чи інший учень, та чи інша учениця. І жодний педагог не може обрати для формування лише вибірково умінь чи навички, які більше йому до снаги чи до вподоби, до формування яких має більший досвід чи професіоналізм. Усі конкретні чи загальні результати, які прописані у Державному стандарті, мають однакову вагу та повинні формуватись під час освітнього процесу у школі.

Пропоную як зразок свідоцтво досягнень для 6 класу з географії:

ПРО1. Пізнання світу природи засобами наукового дослідження.

ПРО2. Опрацювання, систематизація та представлення інформації природничого змісту.

ПРО3. Усвідомлення розмаїття і закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; відповідальна поведінка для сталого розвитку суспільства.

ПРО4 Розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту (індивідуально та у співпраці).

	1 семестр					2 семестр					Річна**
	ПРО1	ПРО2	ПРО3	ПРО4	Загальна*	ПРО1	ПРО2	ПРО3	ПРО4	Загальна*	
Кравченко	8	8	8	9	9	9	9	10	9	10	10
Петренко	6	6	7	7	6	6	7	7	7	7	7
Ткаченко	10	10	10	10	10	11	11	10	10	10	10
Харченко	4	5	5	4	4	5	5	6	6	6	5
Шевченко	6	7	7	6	6	7	7	6	7	7	7

	1 семестр	2 семестр	Річна
Географія			
ПРО1	8	9	
ПРО2	8	9	
ПРО3	8	10	
ПРО4	9	9	
Загальна	9	10	10

Слід зауважити, що загальна оцінка (*) вираховується не лише з оцінок груп результатів, до її складу також входять тематичні оцінки. Вона виступає у ролі семестрової і виставляється до класного журналу. За бажанням школи до класного журналу також можна виставляти і оцінки за групи результатів. В такому випадку у журналі будуть висвітлені повністю усі оцінки, і саме в такому випадку буде чітко видно шлях утворення загальної/семестрової. Саме тому ці бали можуть відрізнитись у свідоцтві досягнень, як, наприклад, у Петренка за перший семестр. Річна оцінка (**) вираховується за загальними оцінками за семестр і при її виставленні оцінювання за групами результатів до уваги не беруться взагалі.

Підсумовуючи, слід наголосити, що оцінювання загальних чи конкретних результатів за групами повинно здійснюватись не за урок чи тему, для формування результативності сформованості певних умінь чи навичок виділяється значно довший термін. Саме тому таке оцінювання проводиться в кінці певного семестру. Однак для розуміння поступальних дій здобувача освіти чи його успішності в даному питанні педагог може вести щоденник спостережень, де фіксувати проміжні досягнення дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року №898.
- Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : збірник праць / за заг. ред. О.В. Овчарук. Київ, 2004. С. 16-25.
- Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / кол. авт.: Гриневич Лілія, Елькін Олександр, Калашнікова Світлана, Коберник Іванна, Ковтунець Володимир, Макаренко Оксана, Малахова Олена, Нанаєва Тетяна, Усатенко Галина, Хобзей Павло, Шиян Роман; Міністерство освіти і науки України. Київ, 2016.

Ольга КОЗЛОВА,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти Черкаської обласної ради»

НОВА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У 2024/2025 навчальному році продовжується поетапне впровадження Державного стандарту базової середньої освіти (далі – Державний стандарт). Відповідно учні 7 класів закладів загальної середньої освіти переходять на нову модель навчання. Упровадження Державного стандарту спрямоване на зміни в організації освітнього процесу, які мають забезпечити можливості формування учнями/учнями ключових компетентностей і наскрізних умінь, визначених Законом України «Про освіту», та сприяти вихованню ціннісних орієнтирів відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Організація освітньої діяльності у 7-9 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р), Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898.

Основним документом, що забезпечує досягнення учнями визначених відповідним Державним стандартом вимог до обов'язкових результатів навчання учнів, є освітня програма закладу загальної середньої освіти. У разі потреби, заклад освіти може внести зміни в розроблені 2022/2023 навчального року освітні програми щодо циклу 7-9 класів. Такі зміни та оновлення освітньої програми закладу освіти потребують схвалення педагогічною радою закладу освіти. Загальний обсяг навчального навантаження в освітній програмі закладу освіти має відповідати загальному обсягу навчального навантаження, визначеному для цього типу освітнього закладу в Державному стандарті (Додаток 23) та Типовій освітній програмі (Додаток 1). Загальний обсяг річного навчального навантаження для кожної галузі в освітній програмі закладу освіти встановлюють у межах вказаного в Державному стандарті та Типовій освітній програмі діапазону мінімального та максимального показників. Так, у таблиці 1 наведено кількість годин, яка пропонується у циклі базового предметного навчання математичної освітньої галузі.

Таблиця 1

Кількість годин математичної освітньої галузі (для закладів із навчанням українською мовою)								
Навчальне навантаження	7 клас			8 клас			9 клас	
	рекомендоване	мінімальне	максимальне	рекомендоване	мінімальне	максимальне	рекомендоване	максимальне
на тиждень	5	4	6	5	4	7	5	7
на рік	175	140	210	175	140	245	175	245

У 7-9-х класах математична освітня галузь може бути реалізована в навчальному плані закладу освіти через:

- окремі предмети – алгебра, геометрія;
- інтегрований курс – математика.

Міністерством освіти і науки України рекомендовано чотири модельних навчальних програми «Алгебра. 7 – 9 класи», шість програм «Геометрія. 7 – 9 класи» та дві програми інтегрованого курсу «Математика. 7 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти, а саме:

Математика

• Математика 7-9 кл. Васишин М.С., Милян А.І., Працьовитий М.В., Простакова Ю.С., Школьник О.В.

• Математика 7-9 кл. (інтегрований курс) Істер О.С.

Алгебра

• Алгебра 7-9 кл. Бурда М.І., Тарасенкова Н.А., Васильєва Д.В.

• Алгебра 7-9 кл. Істер О.С.

• Алгебра 7-9 кл. Мерзляк А.Г., Номіровський Д.А., Пихтар М.П., Рубльов Б.В., Семенов В.В., Якір М.С.

• Алгебра 7-9 кл. Біляніна О.Я., Білянін Г.І., Семчук А.Р., Ілащук О.Г., Мар'янчук О.Т., Рябий С.І.

Геометрія

• Геометрія 7-9 кл. Бурда М.І., Тарасенкова Н.А., Васильєва Д.В.

• Геометрія 7-9 кл. Мерзляк А.Г., Номіровський Д.А., Пихтар М.П., Рубльов Б.В., Семенов В.В., Якір М.С.

• Геометрія 7-9 кл. Істер О.С.

• Геометрія 7-9 кл. Панченко С.Ю.

• Геометрія 7-9 кл. Генденштейн Л.Е., Жемчужкіна Г.В.

• Геометрія 7-9 кл. Біляніна О.Я., Білянін Г.І., Семчук А.Р., Ілащук О.Г., Мар'янчук О.Т., Рябий С.І.

То ж вчителям математики необхідно ретельно проаналізувати особливості кожної з програм, рівень математичної підготовки учнів/учениць, перспективу обсягу математичної освітньої галузі у старшій профільній школі, щоб обрати відповідну програму.

Сформована з окремих модельних та/або навчальних програм освітня програма закладу має бути цілісним комплексом, кожен компонент якого реалізує свої цілі та функції у тісному взаємозв'язку з іншими компонентами для формування цілісної компетентної особистості. Ці взаємозв'язки мають бути реалізовані не лише на рівні базових знань з окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів), а й на рівні досягнення очікуваних результатів та видів діяльності.

Важливо, що заклад освіти під час формування переліку цих програм має враховувати низку чинників, а саме:

– особливості та потреби учнів певного закладу в досягненні обов'язкових результатів навчання;

– потенціал педагогічного колективу, ресурсне забезпечення закладу освіти, навчально-методичний супровід конкретних модельних програм;

– наявність внутрішньогалузевих та міжгалузевих зв'язків між програмами різних предметів та курсів для реалізації ключових компетентностей, варіативність програм для підтримки курсів у діапазоні від мінімальної до максимальної кількості годин тощо;

– раціональне використання навчального часу.

Вибравши вибрану модельну навчальну програму, учитель може розробити навчальну програму предмета, яка має містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідною модельною навчальною програмою. При цьому слід пам'ятати, що навчальна програма не має копіювати модельну. У навчальній програмі визначають:

- зміст навчального матеріалу (тема),
- діяльність учнів,
- очікувані результати навчання.

Учителю також необхідно конкретизувати:

- порядок вивчення тем (відповідно до обраного підручника);
- розподіл годин на вивчення певного розділу/теми.

У змістовній (основній) частині навчальної програми викладають орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст предмета та види навчальної діяльності.

Визначення змісту програми учитель здійснює, використовуючи змістовний компонент відповідної модельної програми, що містить перелік очікуваних результатів навчання, пропонує зміст навчального предмета та рекомендовані види навчальної діяльності.

Порядок вивчення тем має відповідати порядку подання навчального матеріалу в обраному підручнику.

Кількість годин для вивчення тієї чи іншої теми/розділу вчитель обирає самостійно відповідно до рівня підготовки учнів, обраних методик та розподілу навчального матеріалу в підручнику.

Обов'язкові результати навчання учнів розкрито в *орієнтирах для оцінювання Державного стандарту і в модельних навчальних програмах*. Тому саме цей рівень конкретизації обов'язкових результатів навчання має стати основою для впорядкування послідовності досягнень очікуваних результатів навчання, компетентностей, яких набувають учні на певному етапі протягом навчального року, семестру.

Календарно-тематичне планування вчитель укладає у найбільш прийнятній для нього формі, порядок вивчення тем та розподіл часу на їх вивчення має відповідати прописанам у змісті програми.

Щодо підручників НУШ для 7 класу, то на даний час ми маємо загалом **18 підручників**, які отримали гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»: 3 підручники з математики, 8 підручників з алгебри і 7 підручників з геометрії. Звичайно, що за рішенням Конкурсної комісії з проведення конкурсного відбору підручників лише частина зможе бути видана за кошти державного бюджету, але в цілому кожен з нових підручників заслуговує на увагу і використання. Відзначимо 10 переваг нових підручників з математики:

1. Матеріал підручників відповідає авторським модельним навчальним програмам, які складено з урахуванням практичних пропозицій вчителів середньої школи.

2. Теоретичний матеріал подано модулями з використанням опорних сигналів, схем та яскравих малюнків.

3. Підручники оновлені на 30-50% (порівняно з попередніми).

4. Вони містять велику кількість цікавих для сучасних дітей «життєвих» задач, які допомагають прищепити учням любов до математики.

5. Завдяки великій кількості задач з патріотичним змістом формується цілісне сприйняття предмета, продукується національна свідомість особистості.

6. Підручники містять цікаві безкоштовні вебквести для учнів.

7. Безплатно додаються також онлайн вправи та інтерактивні домашні самостійні роботи.

8. Вчителі отримують орієнтовні календарно-тематичні планування, які розроблено для різної кількості годин тижневого навантаження (на 4, 5 та 6 годин на тиждень).

9. До підручників додаються додаткові посібники.

10. Вчителі — пілотники, які апробують посібники, що в майбутньому стають підручниками, дають високі бали та схвальні відгуки навчальному матеріалу.

У березні 2024 року презентовано результати дослідження ««Нова українська школа» в 5–6-х класах: виклики впровадження», яке громадська організація «Смарт освіта» провела спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, а також Аналітичним центром «ОсвітАналітика» та ГС «Ре:Освіта» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» і сприяння Міністерства освіти і науки України.

У межах дослідження провели соціологічне опитування приблизно 600 педагогів і глибинні інтерв'ю 30 вчителів, які працюють у 5–6 класах НУШ. Також дослідження містить висновки кабінетного аналізу викликів впровадження реформи НУШ.

Попри те, що реформа НУШ у середній школі стикнулася з низкою викликів, педагоги зазначили **про такі позитивні зміни:**

- вони почали більше взаємодіяти з дітьми;
- завдяки інтеграції предметів навантаження на учнів зменшилося;
- вчителі відчули більшу академічну свободу;

• змінилося бачення вчительської ролі в житті учнів: з людей, які вкладають у них знання, перетворилися на тих, хто спрямовує дітей у самостійному здобутті знань, тобто вчителі стали фасилітаторами й модераторами освітнього процесу.

Результати дослідження показали, що 45% учителів не можуть пояснити, у чому особливість НУШ у 5-6 класах і чим відрізняється від викладання, яке було до реформи. Але саме це сприяло визначенню подальшого напрямку роботи: надати більшу увагу поясненню компетентнісного підходу, методів роботи й демонстрації практичних прикладів роботи в Новій українській школі.

Тема оцінювання учнів потребує додаткового опрацювання в межах курсів підвищення кваліфікації та методичної підтримки вчителів. Респонденти зазначили, що опанували цю тему, але на запитання «Про що було б найкорисніше дізнатися на курсах підвищення кваліфікації?» майже половина педагогів зазначила оцінювання. Про потребу додаткового навчання з цієї теми свідчить і те, що деякі з опитаних учителів доволі поверхово розуміють формувальне оцінювання. Зокрема, сприймають його як оцінювання за

допомогою візуальних маркерів (стікерів, записів тощо) або як проміжний етап перед рівневим оцінюванням.

Серед пропозицій щодо зміни програм були думки про їхнє розвантаження, зокрема зменшення кількості годин і обсягу матеріалу, а також скорочення кількості предметів.

Приблизно 18% респондентів вважають, що підручники для 5-6 класів, які вони використовують, не потребують доопрацювань. Проте 82% вважають, що їх потрібно поліпшити. **Учителі зазначили такі зони зростання:**

- зв'язок навчального матеріалу із запитам й життям учнів;
- завдання для учнів;
- зміст теоретичного матеріалу;
- послідовність викладу теоретичного матеріалу.

Підвищення кваліфікації учителів

З метою підготовки вчителів до викладання у сьомих класах НУШ КНЗ «Черкаський ОІПОП Черкаської обласної ради» було проведено цикл занять з підвищення кваліфікації вчителів математичної освітньої галузі, які у 2023/24 навчальному році забезпечують реалізацію Державного стандарту базової середньої освіти на першому (адаптаційному) циклі базової середньої освіти, за 30-годинною програмою підготовки до реалізації Державного стандарту базової середньої освіти на циклі предметного навчання. Охоплено понад 340 вчителів математики та близько 100 керівників кадрів (директори, заступники директорів).

На допомогу вчителям проводилися такі методичні заходи як вебінари із залученням авторів модельних навчальних програм і підручників О.С. Істера, Н.А. Тарасенкової, представників видавництва «Ранок», «Генеза», «Літера», які друкують підручники і навчально-методичні матеріали для Нової української школи.

Слід також зазначити, що вчителі математики області достатньо багато працюють над створенням сучасних електронних освітніх ресурсів для використання при викладанні у класах НУШ. Так, цього року на обласний конкурс електронних освітніх ресурсів було подано **55 робіт вчителів математики і творчих груп**, з них відзначені як кращі:

- Серія цифрових ресурсів **«Математичні моделі реальних життєвих ситуацій» Гончарук Наталії Олексіївни**, учителя математики ліцею «Ерудит» Монастирищенської міської ради Черкаської області.

- Серія цифрових ресурсів **«Електронний навчальний посібник з математики «Відношення і пропорції» для учнів 6 класу НУШ» Майданик Катерини Анатоліївни**, учителя математики Шаринської гімназії Ладизинської сільської ради Уманського району Черкаської області.

- Серія цифрових ресурсів **«Методичний калейдоскоп інновацій для 5-6 класів НУШ» обласної творчої груп вчителів математики**, керівник групи — Рудніцька Юлія Володимирівна, учитель комунального закладу «Смілянська спеціалізована мистецька школа-інтернат Черкаської обласної ради».

- Серія цифрових ресурсів **«Математичний серпантин Черкащини. НУШ. Геометрія 7 клас» творчої групи вчителів математики Шполянського ліцею №5 Шполянської міської ради об'єднаної територіальної громади Черкаської області**, керівник групи — Курінна Людмила Володимирівна.

- Серія цифрових ресурсів **«Десяткові дробі. 5 клас НУШ» Шевчук Тетяни Борисівни**,

учителя математики Цибулівського ліцею Монастирищенської міської ради Черкаської області.

- Серія цифрових ресурсів **«Інтерактивні технології контролю знань учнів з математики для учнів 6 класу» Рудніцької Юлії Володимирівни**, учителя математики комунального закладу «Смілянська спеціалізована мистецька школа-інтернат Черкаської обласної ради».

- Серія цифрових ресурсів **«Мультимедійні інтерактивні плакати, математика, 7 клас, НУШ» творчої групи вчителів математики міста Сміли**, керівник групи — Бровко Галина Володимирівна, методист сектору надання методичної допомоги управління освіти, молоді та спорту Смілянської міської ради.

- Серія цифрових ресурсів **«Advent-календар «Формули скороченого множення», 7 клас НУШ» Науменко Інни Миколаївни**, учителя математики Золотоніської гімназії ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області.

Бажаючи учителям у новому навчальному році творчих успіхів в опануванні вимог Нової української школи, все ж наголосимо на тому, що реформа освіти вимагає не тільки зміни програм і підручників. У новій школі повинен працювати компетентний умотивований вчитель з новою свідомістю і мисленням, бажанням опановувати сучасні методики викладання. Адже саме від нього залежить, чи зацікавиться дитина у навчанні, чи зрозуміє матеріал, та врешті — чи буде себе комфортно почувати у стінах школи і впевнено поза ними. Реформа освіти — зокрема, і про зміну мислення вчителя, його підходів та компетенцій. Вчителю має самому бути цікаво. Тоді він знайде спосіб зацікавити інших. Вчитель — візитівка реформи, головний рушій змін.

Саме умотивований, готовий до змін власного мислення педагог, що володіє новітніми компетенціями та інструментами — головна мета Нової української школи. Її ж пріоритет — забезпечити професійне й особисте зростання вчителів, підвищити соціальний статус. Аби вони надихались самі й надихали інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вчитель НУШ — людина, яка надихає вчитися. URL: <https://osvita.ua/school/71971/>

2. Державний стандарт базової загальної освіти: постанова КМУ від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження КМУ від 14.12.2016 № 988-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>

4. 69% учителів кажуть про зміну методів роботи: презентовано дослідження впровадження НУШ у 5-6 класах». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/69-uchiteliv-kazhut-pro-zminu-metodiv-roboti-prezentovano-doslidzhennya-vprovadzhennya-nush-u-5-6-klasah#>

5. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

Алла СЕВЕРИНОВА,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИКИ І ХІМІЇ У НОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Організація освітньої діяльності у 2024-25 навчальному році у 7 класах закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р - <https://cutt.ly/ОуА9z5р>), Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898 (далі – Державний стандарт) <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyakipitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>).

Особливості реалізації освітніх галузей, внутрішньогалузевої та міжгалузевої інтеграції

Назва освітньої галузі	Навчальне навантаження	Рекомендоване	Мінімальне	Максимальне
		7 клас		
Природнича	На тиждень	7,5	7	9
	На рік	262,5	245	315

У 7-х класах природнича освітня галузь може бути реалізована в навчальному плані закладу освіти через:

- окремі предмети – фізика, хімія, біологія, географія;
- інтегрований курс «Природничі науки».

За умови організації вивчення окремих предметів рекомендований розподіл годин тижневого навантаження є таким:

7 клас: фізика - 2 години, хімія - 1 година, біологія - 2,5 години, географія - 2 години.

Заклад освіти може здійснювати перерозподіл навчальних годин між предметами галузі в межах визначеної кількості годин на вивчення природничої освітньої галузі, враховуючи освітні потреби учнів, що відображається в освітній програмі закладу.

Кількість навчальних годин на вивчення інтегрованого курсу «Природничі науки» визначається закладом освіти самостійно в межах заданого діапазону «мінімального» та «максимального» навчального навантаження.

Спираючись на модельні навчальні програми окремих предметів природничої освітньої галузі, заклад освіти може розробляти навчальну програму інтегрованих курсів, що мають містити опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом та/або відповідними модельними навчальними програмами. Формування змісту інтегрованих курсів може здійснюватися шляхом упорядкування в логічній послідовності змісту і результатів або усіх складників або окремих складників природничої освітньої галузі у

певних комбінаціях. Навчальні програми інтегрованих курсів можуть розроблятися закладом освіти на весь цикл предметного вивчення (7 - 9 клас), або на окремі класи навчання.

Відповідно до навчального плану заклад освіти здійснює вибір модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти з-поміж тих, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерство освіти і науки України» (програми розміщено за посиланнями: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalniprogrami/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkolizaprovdzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy>).

Навчальну програму вчитель розробляє на основі модельних навчальних програм, що містять опис результатів навчання учнів з навчальних предметів (інтегрованих курсів) в обсязі не меншому, ніж встановлено відповідними модельними навчальними програмами із зазначенням кількості годин, необхідної для провадження послідовності досягнення результатів навчання учнів з відповідних навчальних предметів (інтегрованих курсів), їхнього змісту та видів навчальної діяльності учнів. Навчальні програми курсів за вибором, які мають відповідний гриф і входять до Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання у закладах загальної середньої освіти.

На сайті МОН представлено **модельні навчальні програми**

з фізики:

1) Модельна навчальна програма «ФІЗИКА. 7-9 класи» (автори: Максимович З. Ю., Білик М. М., Варениця Л. В., Коваль Г. С., Микитеєк О. М., Ординович М. Б., Созанський А. В., Шевців В. Ф.). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglcfindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fizyka-2023/Fizyka.7-9.kl.Maksymovych.ta.in.20.02.2023.pdf>.

2) Модельна навчальна програма «Фізика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Головка М. В., Засєкін Д. О., Засєкіна Т. М., Крячко І. П., Ляшенко О. І., Мацюк В. М., Мельник Ю. С., Непорожня Л. В., Ціній В. В.). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglcfindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/16.08.2023/Fizyka.7-9%20kl.Holovko.ta.in.16.08.2023.pdf>.

3) Модельна навчальна програма «Фізика. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Кремінський Б. Г., Гельфгат І. М., Божинова Ф. Я., Ненашев І. Ю., Кірюхіна О. О.). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglcfindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/16.08.2023/Fizyka.7-9%20kl.Kreminsky.ta.in.16.08.2023.pdf>.

з хімії:

1) Модельна навчальна програма «Хімія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Лашевська Г. А.). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Lashevska.18.08.2023.pdf>;

2) Модельна навчальна програма «Хімія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Григорович О. В.). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Hryhorovych.29.12.2023.pdf>.

На основі модельної та/або затвердженої педагогічною радою навчальної програми навчального предмета (інтегрованого курсу) вчитель складає календарно-тематичне планування з урахуванням навчальних можливостей учнів класу. Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється вчителем у довільній формі, у тому числі з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Встановлення універсальних стандартів таких документів у межах закладу загальної середньої освіти міста, району чи області не передбачено законодавством.

Автономія вчителя має бути забезпечена академічною свободою. Учитель сам обирає форми, методи і засоби навчання, що відповідають освітній програмі. Під час розроблення календарно-тематичного та системи поурочного планування вчитель самостійно вибудовує послідовність формування очікуваних результатів навчання, враховуючи послідовність розгортання змісту в навчальній програмі. Впродовж навчального року вчитель може вносити зміни у календарно-тематичне планування, відповідно до того, як учні засвоїли навчальний матеріал, визначати кількість годин на вивчення окремих тем і змістових модулів.

В оцінюванні результатів навчання важливо розрізняти поточне оцінювання і формувальне оцінювання (оцінювання для навчання або оцінювання «в процесі») та підсумкове оцінювання (семестрове, річне).

Поточне, формувальне оцінювання здійснюють з метою допомогти учням сформувати власну траєкторію розвитку, тоді як підсумкове оцінювання має на меті отримати дані про рівень співвіднесення навчальних досягнень учнів з обов'язковими / очікуваними результатами навчання, визначеними Державним стандартом та/або освітньою програмою.

На педагогічній раді працівники закладу освіти можуть ухвалити рішення про здійснення тематичного оцінювання результатів навчання здобувачів частоти з окремих предметів / інтегрованих курсів, частоти та процедури проведення тематичного оцінювання, а також види діяльності, результати яких підлягають оцінюванню.

Формувальне оцінювання – це постійний процес отримання й надання зворотного зв'язку з учнями про успіхи у навчанні. Саме формувальна оцінка передбачає використання різних методів збору інформації про досягнення учнів. Необхідно використовувати різні форми оцінювання на уроці: самооцінювання, взаємооцінювання, оцінювання вчителем. І здійснювати його на постійній основі.

Оцінювання учнів в процесі навчання є ключовим компонентом уроку, оскільки це відображає справжній досвід навчання учнів. Для підготовки учнів до підсумкового оцінювання вчитель має оцінювати й відстежувати їхню успішність протягом навчального року.

Щоденник спостережень не є регламентованим документом, однак це зручний інструмент для формувального оцінювання, його розробляє вчитель на

власний розсуд. Фіксуючи на певному уроці результати навчання в щоденнику спостережень, вчитель визначає, з якою групою загальних результатів навчання з Державного стандарту співвідноситься той чи той очікуваний результат.

Семестрове оцінювання передбачає оцінювання груп загальних результатів та загальну оцінку результатів навчання. Здійснюють його з урахуванням різних видів навчальної діяльності, які мали місце протягом семестру, та динаміки особистих навчальних досягнень учня / учениці. Загальна оцінка результатів навчання виставляється на основі оцінювання груп загальних результатів. Проведення окремої семестрової атестації не є обов'язковим і здійснюється на розсуд закладу освіти.

Річне оцінювання здійснюють на підставі загальної оцінки результатів навчання за I та II семестри. Річна оцінка не обов'язково є середнім арифметичним від оцінок за I та II семестри. Для визначення річної оцінки потрібно враховувати динаміку особистих досягнень учня / учениці протягом року.

Семестрова та річна оцінки можуть підлягати коригуванню.

Оцінка результатів навчання учнів є конфіденційною інформацією, яку повідомляють лише учневі / учениці, його / її батькам (іншим законним представникам).

Академічна автономія закладу освіти передбачає організацію внутрішньої системи забезпечення якості освіти та системи оцінювання. Заклад освіти може здійснювати оцінювання результатів навчання за рівневою, 12- бальною або за власною шкалою оцінювання, затвердженою рішенням педагогічної ради, – за умови затвердження правил переведення до системи (шкали) оцінювання, визначеної законодавством. Результати річного оцінювання відображають у Свідоцтві досягнень за системою (шкалою), визначеною законодавством: результати позначають цифрами від 1 до 12.

Педагогічні колективи можуть виробляти власні способи спостереження за розвитком наскрізних умінь і застосовувати також вербальні характеристики замість позначки у свідоцтві досягнень.

Залежно від специфіки навчального предмета та кількості годин, передбачених навчальним планом на його вивчення, контроль групи результатів може проводитись упродовж навчального року.

Вчитель може змістити акценти на результати опанування більш важливих тем, попередивши про це учнів на початку семестру.

Оцінювання має бути зорієнтованим на визначені Державним стандартом ключові компетентності та наскрізні вміння й передбачені навчальною програмою очікувані результати навчання для відповідного етапу освітнього процесу.

Галузеві (предметні) критерії оцінювання (Додаток 2) розроблено відповідно до загальних критеріїв оцінювання з урахуванням характеристик груп загальних результатів відповідної галузі.

Оцінювання результатів навчання учнів/учениць з особливими освітніми потребами здійснюють відповідно до індивідуальної програми розвитку, що розробляють на основі висновку фахівців інклюзивно-ресурсного центру, де зазначено труднощі функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я, що можуть впливати на ефективність застосування певних форм оцінювання. Добір форм поточного й підсумкового оцінювання результатів навчання учнів/учениць з особливими освітніми потребами здійснюється індивідуально з обов'язковим урахуванням їхніх можливостей функціонування, життєдіяльності та здоров'я.

Загальні критерії оцінювання результатів навчання учнів 7 класів Природничої освітньої галузі: додаток 10 до Державного стандарту https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/dodatok_svidotstvo-dosyagnen-ta-predmedmetni-kryteri-yi-ostat.pdf

Орієнтовні критерії оцінювання результатів навчання учнів 7 класів Природничої освітньої галузі на стор 49 додатку до Листу МОН України від 11.08.2023 р. 1/11938-23 щодо особливостей організації освітнього процесу у 7-9 х класах в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»

Вивчення фізики у 2024-2025 навчальному році для учнів 8-9 класів закладів загальної середньої освіти здійснюватиметься за програмою «Фізика. 7-9 класи», яка була затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 804 від 07.06.2017 URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>

У 8 - 9 класах з поглибленим вивченням фізики – за навчальною програмою з фізики для 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням фізики, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 17.07.2013 № 983. Програму розміщено на офіційному веб-сайті Міністерства

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/fizika1.pdf>;

Навчання фізики і астрономії у 10-11 класах у закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ МОН № 408 від 20.04.2018 у редакції наказу МОН № 1493 від 28.11.2019) для предмета «Фізика і астрономія» в 10 класі на рівні стандарту відводиться 3 тижневі години (лише фізичний складник), на профільному рівні – 7 тижневих годин (6 год фізика + 1 год астрономія), в 11 класі на рівні стандарту – 4 тижневі години (3 фізичний складник + 1 астрономічний складник), на профільному рівні – 7 тижневих годин (6 год фізика + 1 год астрономія):

- «Фізика і Астрономія. 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень), авторського колективу під керівництвом Ляшенка О.І. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>;

- «Фізика 10-11» (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Локтева В. М. має рівень стандарту та профільний рівень URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/fizika-10-11-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-lokteva-vm.pdf>

- «Астрономія» (рівень стандарту та профільний рівень) авторського колективу під керівництвом Яцківа Я.Я. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/astronomiya-avtorskij-kolektiv-pid-kerivnicztvom-yaczkiva-yaya.pdf>

Програма «Фізика і астрономія 10 -11 класи» авторського колективу під керівництвом Ляшенка О. І. поєднує фізичний і астрономічний компоненти, не втрачаючи при цьому своєрідності кожного з цих складників. У такому разі можливе послідовне або паралельне вивчення фізичного і астрономічного складників, а розподіл годин між ними здійснюється відповідно до навчальної програми; у навчальному плані зазначається один предмет («Фізика і астрономія»); у додаток до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти виставляється одна оцінка; у класному журналі облік здійснюється окремо для фізичного і астрономічного складників, семестрова/річна оцінка виставляється на сторінці фізики з урахуванням тематичних оцінок з астрономії.

Ті заклади освіти, що обрали навчальні програми «Фізика. 10 -11 класи» авторського колективу під керівництвом Локтева В. М. та «Астрономія. 10 -11 клас» авторського колективу під керівництвом Яцківа Я. С. в робочих навчальних планах і журналах записують окремі предмети «Фізика» і, «Астрономія».

У додатку до свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти зазначається два предмети: «Фізика», «Астрономія».

Вибір навчальних програм з фізики та астрономії з двох запропонованих варіантів здійснюється вчителем та затверджується рішенням педагогічної ради освітнього закладу і відображається в освітній програмі закладу освіти і навчальному плані.

Навчання хімії у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься за такими навчальними програмами:

8 - 9 класи – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. Затверджена наказом МОН від 07.06.2017 № 804. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/GDh9gC>)

8 - 9 класи з поглибленим вивченням хімії – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням хімії, затверджена наказом МОН від 17.07.2015 № 983. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства (<https://goo.gl/GDh9gC>)

10 - 11 класи – Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту (затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>) Програма з хімії для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена наказом МОН від 23.10.2017 № 1407). Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://goo.gl/fwh2BR>)

При підготовці до уроку для урізноманітнення видів діяльності рекомендується використовувати надбання педагогів області:

- Северинова А.М. та творча група авторів. Сучасний урок фізики. 7 клас: досліджуємо, моделюємо, подорожуємо. Методичний посібник. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР. 79с.

- Яготуюсь до уроку: методичний посібник. 7 клас НУШ / авторський колектив, керівник творчої групи А.М. Северинова. Черкаси: ЧОІПОПП ЧОР. 170с.

- Фізика. Збірник компетентнісних завдань 7-9 клас: навчальне видання / А.М.Северинова (голова авт. кол.) та ін. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2019. 160 с.

- Северинова А.М., Якуша Л.Г. Фізика на кухні. Експеримент в домашніх умовах. Програма курсу за вибором з фізики для 8 класу. Черкаси: ЧОІПОПП, 2021. 16с.

- STEM на уроках фізики 7-9 клас: методичний посібник / А.М.Северинова (голова авт.кол.) та ін. Черкаси: ЧОІПОПП, 2022. 88 с.

- Хімія. Збірник компетентнісних завдань 7-9 клас : збірник / А.М.Северинова (голова авт. кол.) та ін. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020 - 116 с.

- STEM на уроках хімії 7-9 клас: методичний посібник. / А.М.Северинова (голова авт.кол.) та ін. Черкаси: ЧОІПОПП, 2022. – 156 с.

(дані матеріали знаходяться в електронній бібліотеці інституту. URL: <http://library.ippro.com.ua/index.php/prirodnicha-osvitnya-galuz/fizika>, <http://library.ippro.com.ua/index.php/prirodnicha-osvitnya-galuz/khimiya>)

- «Робочий зошит з хімії для 7 класу, НУШ» Стефанської А. Ю., вчителя хімії Жашківського опорного ліцею №5 Жашківської міської ради. URL: https://drive.google.com/file/d/1kOI35Q6q1NwVxYiQtO8gVDn_wWjyZ/view?usp=sharing

- «Топ 20 українських винахідників у галузі фізики та інформатики» Железної В.О., вчителя фізики ОЗО "Христинівський ліцей" Черкаської міської ради Черкаської області URL: <https://drive.google.com/file/d/15iksDUDd7yGCI3eIS7ABP9ndbKplduV/view?usp=sharing>

- вебсайт «НУШ. Фізика 7 клас. Робота. Потужність. Енергія. Прості механізми» Аністратенко О.І., вчителя фізики опорного закладу Чорнобаївського ліцею Чорнобаївської селищної ради Черкаської області.

URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1KNa9PMqX1hC2R5D9kHKauDx6OA-jDJ-->

- електронний навчальний посібник "Фізика 7 клас. Збірник завдань для гейміфікованих уроків. НУШ" Гавриш О.М., вчитель фізики та математики Дмитрівського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад» Новодмитрівської сільської ради Золотоніського району Черкаської області URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1YUpwSze2g23ks8qCx-wLYaRGOGHwtZ15?usp=sharing>

- електронний посібник «Завдання для веселих і дотепних», 7 клас НУШ Скрипник І.Г., Куделі І.С., вчителів Золотоніської гімназії ім. С.Д. Складенка Золотоніської міської ради Черкаської області URL: https://drive.google.com/drive/folders/1Pdm_kZbOI1VVbsn-2upBrYsAjzZfWuwk?usp=sharing

- вебсайт із розміщеними власними інтерактивними комп'ютерними симуляціями з фізики Марченко О.А., викладача фізики Державного навчального закладу "Черкаське вище професійне училище". URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1t-oxcyHvkbVuTazVchZ22JlxwU1IKxa2?usp=sharing>

- електронний навчальний посібник "Впровадження елементів STEM - освіти у реалізації основних концепцій НУШ при викладанні природничих наук. Пізнання природи" Богданець Л.М., Будюк Т.П., Куценко С.С., учителів Золотоніської спеціалізованої школи №1 Золотоніської міської ради Черкаської області. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1M168xwz8SIngmqboK8YtgI_rw5fCA9Uu?usp=sharing

- вебсайт «Фізика атома та атомного ядра. Фізичні основи атомної енергетики» Ревеки Н.В., вчитель фізики та інформатики Вереміївської гімназії Іркліївської сільської ради Золотоніського району Черкаської області. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1gMZZ8uYcRhndfrjvVLbZuDU85F25pTGq?usp=sharing>

- електронний посібник «Проектна діяльність здобувачів освіти під час вивчення фізики у системі STEM-освіти» Котляр В.М., вчителя фізики опорного закладу «Лисянський ліцей №1» Лисянської селищної ради Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1LQyP4f_waU7DgmofVbSb5DRY_uq2CITP?usp=sharing

- за робочий зошит з фізики 8 клас, розділ «Теплові явища» та лепбук 8 клас по розділу «Теплові явища» Патлай Т.В., вчитель фізики, астрономії та інформатики Доброводівського ліцею імені Миколи Руденка Дмитрушківської сільської ради Уманського району Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1hUmeJj_4gCRtLxr_cRrTOK2sZcKc65_u

- вебсайт «Таємниці агрегатних станів» Степанець С.А., Стоколос О.О., Яременко С.І., вчителів КЗ «Степанецький ліцей – опорний заклад загальної середньої освіти» Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1Jqu4iIMx2VUKPh3dJCLhFXSb_w6Xzeph?usp=drive_link

- електронний посібник "Використання 3D-технологій у дослідницькій діяльності учнів" Порожньої О.П., викладача фізики Канівського вищого професійного училища, Мінченко О.В., учителя інформатики Канівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 імені Т.Г.Шевченка Канівської міської ради Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1WLloe1Y3B1bRI_nOy4PWfjA2iN-X0QFP

- онлайн-посібник «Віртуальна лабораторія. Хімія 7 клас НУШ» Будюк Т.П., учителя хімії та біології Золотоніської спеціалізованої школи №1 Золотоніської міської ради Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1J2G-VQyfgvcdHlml_Z4kPs-DQMmJjMD?usp=drive_link

- електронний навчальний посібник «Дидактичні та інтерактивні вправи. Хімія 7 клас» Вовченко І.М., завідувача філії, учителя хімії та біології Балаклеївської філії №1 опорного закладу освіти «Балаклеївський ліцей імені Є.Гуглі» Балаклеївської сільської ради Черкаської області <https://drive.google.com/drive/folders/1-IYUAahzuG6l6D49rpGwi30qUK8Y7-sv>

- електронний ресурс для 9 класу «Цікава органічна хімія» Хитрук А.Д., вчителя хімії Ятранівської філії Ладизинського ліцею Ладизинської сільської ради Уманського району Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1QVIUckcxRwT-LPb7zRBsBcJ2r5SgAIT_?usp=drive_link

- електронний ресурс «Гейміфікація на уроках хімії 7 клас НУШ» Морозової Т.П., учителя хімії ОЗО «Балаклеївський ліцей імені Євгенії Гуглі» Балаклеївської сільської ради Черкаської області https://drive.google.com/drive/folders/1ss5zQrtTBmyA6_5l54LSpiCvmt29-oLC

- електронний посібник для 10 класу «Нітрогеновмісні органічні речовини» Буз С.О., учителя хімії Шполянського ліцею № 1 Шполянської міської ради об'єднаної територіальної громади Черкаської області, за https://drive.google.com/drive/folders/1WLloe1Y3B1bRI_nOy4PWfjA2iN-X0QFP

- вебсайт «Хімія 7 клас НУШ» творчої групи вчителів хімії м. Черкаси <https://sites.google.com/view/nush7-chemistry-ck/>

Отже, підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що запровадження нового державного стандарту базової освіти і використання інноваційного навчально-методичного забезпечення хімічного і фізичного складників природничої освітньої галузі зумовлює підвищення ефективності навчання. Цей процес багато в чому залежить від використання в освітньому процесі таких методів навчання, завдяки яким розвивається пізнавальна активність учнів, створюються умови для формування ключових компетентностей і розвитку критичного мислення здобувачів освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392). URL: <https://cutt.ly/4ZXGLqo>

2. Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://cutt.ly/WHyJPDj>

3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (Київ, 16.01.2020 № 463-IX). URL: <https://cutt.ly/PHyHnib>

5. Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.08.2013 № 1222). URL: <https://cutt.ly/XZXJs8l>

9. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 08.09.2020 № 1115). URL: <https://cutt.ly/zDY2Bdp>

11. Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти II ступеня (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405). URL: <https://cutt.ly/EZXLfZN>

12. Типові освітні програми закладів загальної середньої освіти III ступеня (наказ Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 408). URL: <https://cutt.ly/1ZXZpsF>

13. Методичні рекомендації МОН України для ПІЛОТНИХ закладів загальної середньої освіти. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_rekomendatsii_mon_ukrainy_dlia_pilotnykh_zakladiv_zahalnoi_serednoi_osvity#google_vignette

Любов ДАНИЛЕНКО,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З БІОЛОГІЇ У 7 КЛАСІ ЗА ДЕРЖАВНИМ СТАНДАРТОМ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У 2024/2025 навчальному році продовжується реформа загальної середньої освіти відповідно до «Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» (2016 р.). Розпочинається наступний етап впровадження Державного стандарту базової середньої освіти, а саме: другий цикл предметного навчання (природничі освітні галузі — біологія, 7 клас) [1].

Зазначимо, що напередодні 2023/2024 навчального року авторські колективи, до складу яких входили наукові працівники вищих навчальних закладів та вчителі-практики закладів загальної середньої освіти, розробили три модельні навчальні програми «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти на підставі Державного стандарту базової середньої освіти (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. №898) з урахуванням Методичних рекомендацій для розроблення навчальних програм (Лист Міністерства освіти і науки України від 24.03.2021 р. 34.5/637-21) та відповідно до «Концептуальних засад реформування середньої школи «Нова українська школа» (2016 р.), статті 12 Закону України «Про освіту», де задекларовано завдання формування в учнів/учениць ключових компетентностей, одна з яких — компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій з урахуванням вікових, загальнонавчальних і психологічних особливостей учнів, а також Типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої Міністерством освіти і науки України (Наказ №235 від 19.02.2021 року). Це такі програми:

- модельна навчальна програма «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.);
- модельна навчальна програма «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Соболев В.І.);
- модельна навчальна програма (авт. Самойлов А.М., Тагліна О.В., Утевська О.М.).

Програми розраховані на таку кількість годин: 7-9 кл. - по 2,5 год. на тиждень, орієнтовно 87,5 годин на рік — учитель/вчителька розподіляє самостійно. Предмет «Біологія», який учні/учениці опановують у 7 — му класі, спирається на базові знання, які вони отримали в курсі «Пізнаємо природу (5-6 класи).

Зауважимо, що у новому 2024/2025 навчальному році безпосередній вибір означених модельних навчальних програм здійснюють вчителі/вчительки закладів загальної середньої освіти Черкащини з подальшим затвердженням на педагогічній раді закладу освіти. Наступним кроком щодо визначеної

вчителем/вчителькою модельної навчальної програми є створення на її основі навчальної програми, яка теж затверджується педагогічною радою закладу освіти. При цьому вчитель/вчителька може ввести до її змісту не більше 20% змін у навчальному матеріалі.

Важливо зазначити, що кожна з трьох модельних навчальних програм має свої особливості. Так, зокрема, автор В.І. Соболев для досягнення загальної мети базової біологічної освіти пріоритетними підходами у модельній навчальній програмі визначає: компетентнісний підхід, що спрямований на розвиток предметної та ключових компетентностей кожного учня/учениці; діяльнісний підхід до організації освітнього процесу полягає у застосуванні певних способів діяльності для розвитку умінь і навичок та використанні системи завдань; *особистісно-орієнтований підхід*, що передбачає на основі загальної освітньої траєкторії створення індивідуальних освітніх траєкторій для розвитку особистісного потенціалу кожного учня/учениці (вибір учнями рівнів засвоєння знань, завдань для розвитку умінь та формування ставлень, способів діяльності на кожному з етапів вивчення теми). До названих підходів, які є головними у змісті освіти Нової української школи, автор додає ще *рівневий підхід*, що уможливорює продуктивну поступальну співпрацю вчителя/вчительки й учнів/учениць та забезпечує атмосферу успіху кожного учня/учениці відповідно до індивідуальних особливостей (при цьому навчальна діяльність упродовж кожної теми організовується за рівнями мисленнєвої діяльності учнів/учениць згідно з оновленою версією таксономії Б. Блума (Л. Андерсон, Д. Кратволь, 2001) та *продуктивний підхід*, основним положенням якого є те, що будь-який / будь-яка учень/учениця здатний/здатна упродовж вивчення теми створити власний освітній продукт, який відбиває його/її внутрішні освітні зміни. Освітній продукт

учня/учениці залежить від здобутих знань про біологічне явище/об'єкт/процес, рівня засвоєння способів та видів навчальної діяльності, рівня сформованих ставлень та рівня розвитку індивідуальних здібностей учнів/учениць. Значна увага у програмі приділяється формуванню досвіду творчої діяльності — діяльності в результаті якої «створюється об'єктивно чи суб'єктивно нове за допомогою специфічних інтелектуальних процедур. Саме це і є однією з особливостей програми В.І. Соболева.

Особливістю навчальної модельної програми авторів П.Г. Балана, О.М. Кулініч, Л.П. Юрченко є те, що ця програма забезпечить знайомство учнів/учениць з об'єктами живої природи, існуванням життя на різних

рівнях організації, біологічною номенклатурою та біологічними поняттями, сприятиме формуванню біологічної та енвайроментологічної культури. Під енвайроментологічною культурою автори розуміють сукупність отриманих знань, практичних навичок і сформованої поведінки, спрямованих на збереження стану навколишнього природного середовища та раціонального використання людським суспільством природних ресурсів. Також у модельній навчальній програмі автори виокремлюють такі види навчальної діяльності (орієнтовані на вибір вчителя/вчительки: розв'язання проблемних питань, задач – застосування набутих знань та вмінь до теоретичного вирішення проблем, оцінки отриманих результатів та логічного обґрунтування висновків; робота з інформацією/опрацювання джерел інформації – формування та застосування навичок роботи з інформацією, її пошуком, представленням та використанням для обґрунтування висновків та включає роботу з аудіовізуальною, текстовою, цифровою, графічною інформацією. Інформаційними джерелами також є натуральні об'єкти (робота учнів/учениць з гербаріями, колекціями, моделями/муляжами та живими організмами тощо, дає цілісне уявлення про живу природу та її складові; моделювання -створення та використання моделей та засобів для пізнання певних об'єктів, процесів і явищ. Автори пропонують такі типи моделей: об'ємні; образні, математичні моделі, вербальні, імітаційні моделі, символічні, фізичні та комп'ютерні моделі.

У авторській модельній навчальній програмі особливе місце займає дослідницька діяльність (практичні та лабораторні роботи, лабораторні дослідження, дослідницькі практикуми) – підпорядковані структурі та логіці наукового дослідження. Так, навчальні роботи, під час яких здобувачі освіти індивідуально або в групах самостійно чи з частковою допомогою вчителя/вчительки та інших осіб визначають мету і завдання дослідження, формують гіпотезу, що перевірятиметься, планують і здійснюють експериментальне дослідження, аналізують та представляють його результати, формують висновки, здійснюють самоаналіз дослідницької діяльності. Саме дослідження та експериментування забезпечують формування навичок дослідника.

Щодо проектної діяльності, то автори пропонують такі види проектів: інформаційно-пошуковий науково-дослідницький, ігровий (рольовий), практико-орієнтований та творчий. Проектна діяльність забезпечує втілення агентності в певних проблемах, які можна вирішити під час виконання проекту в учнів/учениць формуються ключові компетентності.

Ще одна особливість модельної навчальної програми названих вище авторів – акцентування уваги вчителів/вчительок на тому, що сприйняття, засвоєння та опрацювання і застосування знань має відбуватися постійно та системно: на уроках, під час роботи в групах, під час досліджень, розв'язання проблемних завдань, презентації роботи групи, під час роботи над проектом, під час виконання дослідницького практикуму тощо.

Особливістю модельної навчальної програми «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти є те, що автори А.М. Самойлов, О.В. Тагліна, О.М. Утевська запропонували використовувати інтегральний принцип об'єднання знань із різних напрямків біологічної науки. Програма курсу «Біологія» представлена взаємопов'язаними розділами, об'єднаними на основі врахування таких вимог до навчального процесу, як науковість, доступність, зв'язок із життям, свідомість і активність учнівства в навчанні, навчання через різні форми діяльності та ін. На першому році навчання (7 клас) учні/учениці

опановують сім тем, об'єднаних спільним екологічним підходом до вивчення різноманіття живих істот. Кожна тема присвячена тій чи тій групі живих організмів, які мають певні характеристики, відповідну еволюційну історію та відіграють ту чи іншу роль в екосистемах. Екосистеми розглядаються як спільний простір для існування різноманітних груп організмів. Організми та їхні угруповання розглядаються в еволюційному та адаптаційному аспектах. У кожній темі йдеться про практичне значення біологічних знань.

Таким чином, у змісті програмі чітко прослідковується екологічний аспект та еволюція рослинного та тваринного світу.

У минулому навчальному році модельну навчальну програму «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.) вибрали для апробації у пілотних 7-х класах такі вчителі біології як І.А. Кононець, О.Г. Опрафат та С.І. Смоляр. Модельну навчальну програму «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Соболев В.І.) вибрала для апробування І.В. Галета.

Для проведення етапу пілотування 7-х класів були задіяні заклади загальної середньої освіти Черкаської області, зокрема: Золотоніська спеціалізована школа №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради Черкаської області; Золотоніська гімназія ім. С.Д. Скляренка Золотоніської міської ради Черкаської області; Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 – колегіум» Смілянської міської ради Черкаської області; Черкаська гімназія №9 ім. О.М. Луценка Черкаської міської ради Черкаської області.

Так, для успішного проведення апробації модельної навчальної програми «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти у 7-х пілотних класах, автори П.Г. Балан., О.М. Кулініч, Л.П. Юрченко на допомогу вчителям/вчителькам створили навчально-методичний комплекс, до якого ввійшли: календарно-тематичний план; посібник для пілотних шкіл України (у якому представлено методичні розробки перших десяти уроків до І розділу програми); підручник (у якому частинами друкувався навчальний матеріал по 8-10 уроків певних тем програми). Крім цього, авторський колектив також розробив презентації до розділів і тем навчальної програми. Усі ці дидактичні матеріали були розміщені у вайбер групі вчителів/вчительок пілотних класів України, якими мали змогу скористуватися і вчительки Черкаської області.

Треба зазначити, що автори означеної модельної навчальної програми протягом всього етапу пілотування провели чотири online зустрічі з вчителями пілотних шкіл України, які були присвячені питанням щодо особливостей модельної навчальної програми, календарно-тематичного планування, формувального оцінювання.

05 лютого цього року Міністерством освіти і науки України був виданий нормативний документ «Про надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» підручникам для 7 класу закладів загальної середньої освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 р. №124). За цим нормативним документом гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» надано шести підручникам «Біологія» для учнів 7 класу закладів загальної середньої освіти. Серед авторських колективів двох підручників співавторами є вчителі Черкаської області – Людмила Петрівна Юрченко, учителька біології і екології Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради і Людмила Володимирівна Довгаль, учителька біології і екології Черкаської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №3 Черкаської міської ради.

З 12 по 21 лютого 2024 року тривав конкурсний відбір підручників педагогами України. Для цього Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» було організовано проведення онлайн-презентацій авторських концепцій підручників з біології, поданих на конкурсний відбір для здобувачів освіти базової середньої освіти. Презентації авторських колективів підручника «Біологія» для учнів 7 класу закладів загальної середньої освіти відбувались на YouTube-каналі ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». З оригінал-макетами підручників можна було ознайомитись в електронній бібліотеці на сайті означеного інституту. Саме у цей період автори модельної програми на двадцяти вебінарах, в online режимі, в межах всієї країни, презентували вчителям/вчителькам біології власний підручник «Біологія» для учнів 7 класу закладів загальної середньої освіти.

Крім онлайн-презентацій авторських концепцій підручників з біології, для учнів 7 класу закладів загальної середньої освіти, які організовував ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» для вчителів/вчительок України, комунальним навчальним закладом «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» спільно з видавництвами «Генеза», «Ранок», «Видавничий дім «Освіта» проведено серію вебінарів і веб конференцій для вчителів/вчительок біології Черкаської області, зокрема: 15.02 2024 року спільно з видавництвом «Ранок» проведено вебінар з теми «Забезпечуємо наступність НУШ. Нові підходи до організації освітнього процесу на уроках біології». Під час онлайн-заходу співавтори підручника «Біологія» для учнів 7 класу закладів загальної середньої освіти А.М. Самойлов та О.В. Тагліна у своїх виступах висвітлювали питання щодо сучасних технологій у викладанні біології у 7 класі за Державним стандартом базової середньої освіти та компетентнісного підходу до змісту сучасного підручника як засобу навчання. 16.02 2024 року спільно з видавництвом «Генеза» проведено вебінар з теми «Новий формат підручника для 7 класу Нової української школи. Як працювати: авторський погляд». Так, під час онлайн-заходу співавтори модельної програми «Біологія. 7-9 класи» та підручника «Біологія» для учнів 7 класу закладів загальної середньої освіти О.М. Кулініч та Л.П. Юрченко ознайомили учасників заходу з особливостями методичного апарату підручника та прийомами реалізації діяльнісного підходу у змісті підручника. 19.02 2024 року спільно з видавництвом «Видавничий дім «Освіта»» проведено веб конференцію з теми «Підручник біології в умовах сучасної школи». Під час заходу співавтор підручника К.М. Задорожний презентував концепцію підручника «Біологія. 7 клас» (автори Задорожний К.М., Ягенська Г.В., Павленко О.А., Додь В.О.). Підручник написано до модельної навчальної програми «Біологія. 7-9 класи» (автори Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.). Варто зазначити, що до цієї ж модельної навчальної програми ще два авторських колективи написали підручники, а саме: «Біологія. 7 клас» підручник для закладів загальної середньої освіти (автори Андерсон О.А., Вихренко М.А., Чернінський А.О., Андерсон А.О.); «Біологія. 7 клас» підручник для закладів загальної середньої освіти (автори Горобець Л.В., Кокар Н.В., Кравець І.В., Жирська Г.Я.).

За результатами вибору вчителями/вчительками біології підручників за електронними версіями їх оригінал-макетів, підручник цього авторського колективу отримав найбільшу кількість замовлень: по Україні – 262117, по області – 9143. Друге місце по кількості замовлень отримав підручник авторського колективу у такому складі: К.М. Задорожний, Г.В. Ягенська, О.А. Павленко, В.В. Додь: по Україні –

62770, по Черкаській області – 1297. Третє місце – отримав підручник авторського колективу у складі Тагліна О.В., Самойлов А.М., Утевська О.М., Довгаль Л.В.: по Україні – 55324, по Черкаській області – 2803. Четверте місце – отримав підручник автора В.І. Соболя: по Україні – 51650, по Черкаській області – 631.

Зауважимо, що серед дев'яти компонентів формули «Нова українська школа» одним із найважливіших є новий зміст освіти, заснований на формуванні ключових компетентностей, потрібних для успішної самореалізації особистості в суспільстві. У зв'язку з цим кардинально змінюються і підходи до написання сучасних підручників, зокрема і до підручника «Біологія. 7 клас» для закладів загальної середньої освіти.

Підручник нового покоління: відмінність від попередніх видань

Однією із основних особливостей сучасних підручників є розробка нових функцій. Наразі підручник перестав бути навчальною книгою для закріплення матеріалу, який виклав вчитель на уроці. Зростає його освітня, виховна і розвиваюча роль, яку раніше на себе брав учитель. Це пов'язано з накопиченням в теорії навчання знань про освітній процес та його закономірності, що забезпечують успішність його проходження.

Наразі кількість функцій підручника, які виокремлені дослідниками, варіюється від 7 до 12. Так, зокрема, *освітня функція* полягає в забезпеченні процесу засвоєння учнями/ученицями певного обсягу систематизованих знань, у формуванні в них пізнавальних умінь; *розвивальна* — сприяє розвиткові учня/учениці, його перцептивних, мнемонічних, розумових, мовленнєвих та інших здібностей; *виховна* - сприяє формуванню світогляду в учнів/учениць, моральних, естетичних та інших якостей і рис особистості школяра; *управлінська* - полягає в програмуванні певного типу навчання, його методів, форм і засобів, способів застосування знань у різних ситуаціях; *дослідницька* - спонукає учня/ученицю до самостійного вирішення проблем, навчає методів наукових пошуків; *практична функція* здійснюється завдяки вправам і завданням, які дають змогу вдосконалювати різні практичні навички і стимулюють практичну діяльність; *самоосвітня функція* забезпечується через формування в учня/учениці навичок самоосвіти. Також дослідники виділяють: *трансформаційну, інформаційну, функції систематизації, закріплення і контролю, самоосвіти, інтегративну та координувальну* [2].

Сучасний підручник є комплексною інформаційною моделлю (у структурі міститься три блоки): 1) вимоги до результатів роботи учня/учениці з підручником (до кожної теми чи розділу); 2) текстовий блок (основний, додатковий і пояснювальний); 3) блок діяльнісного спрямування (запитання і завдання на репродуктивну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольну-оцінну діяльність). Так, зокрема, з погляду компетентнісного підходу, підручник як навчальний засіб виконує такі основні функції: інформаційно-пізнавальну, дослідницьку, практичну, самоосвітню (спрямовані на сприяння формуванню й розвитку ключових, предметних і загальнопредметних компетентностей учнів/учениць).

До прикладу, розглянемо особливості змісту та методичного апарату підручника «Біологія. 7 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Балан П.Г., Остапченко Л.І., Козленко О.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.), видавництва «Генеза».

Зміст підручника відповідає Державному стандарту базової середньої освіти і модельній навчальній програмі «Біологія, 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Балан

П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.). Згідно з програмою він охоплює два розділи, а саме:

Розділ 1. Клітина. Прокаріоти. Одноклітинні еукаріоти (Тема 1. Клітина – структурно-функціональна одиниця організмів. Прокаріоти. Тема 2. Одноклітинні еукаріоти – цілісні організми).

Розділ 2. Різноманітність еукаріотичних організмів (Тема 3. Водорості; Тема 4. Характерні риси та будова вищих рослин; Тема 5. Різноманітність вищих рослин; Тема 6. Характерні риси та будова тварин; Тема 7. Різноманітність тварин; Тема 8. Середовища існування тварин; Тема 9. Гриби – гетеротрофні організми).

Основна мета підручника – навчити учнів/учениць орієнтуватися у світі живої природи, ознайомитися з її різноманітністю, усвідомити необхідність збереження біорізноманіття, навчитися досліджувати природу різними методами для виявлення важливих закономірностей. Так, у підручнику на початку кожної теми є перелік різних видів проєктів, а саме: інформаційно-пошукових, практико-орієнтованих, науково-дослідницьких, творчих, ігрових. Наприкінці кожної теми є низка завдань для перевірки засвоєних знань за такими критеріями: «Проводжу дослідження»; «Опрацьовую та використовую інформацію»; «Усвідомлюю закономірності природи», а також компетентісно орієнтоване завдання. Також на початку кожного параграфа і кожної теми вміщене проблемне запитання чи завдання, відповідь на яке учні/учениці мають знайти, опанувавши відповідний матеріал параграфа та теми. Наприкінці кожного параграфа є коротке «Узагальнення» та низка запитань і завдань, що потребують усвідомленого засвоєння знань, включно з додатковою інформацією, що вміщена за покликанням у QR-коді. Вони спонукатимуть учнів/учениць до набуття таких умінь: «критично і системно мислити, що виявляється у визначенні характерних ознак явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків, аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, зважати на протилежні думки та контраргументи, розрізняти факти, їх інтерпретації, розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси і способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації».

Підручник вирізняється з-поміж інших навчальних видань цілісністю, системністю, логічністю, послідовністю, наступністю і перспективністю викладу навчальної інформації передбаченої авторською модельною навчальною програмою. Розподіл змісту підручника за розділами, параграфами, пунктами доцільно виправданий, послідовно і логічно розміщений. У ньому вдало поєднано достатній рівень науковості і доступності для відповідної вікової категорії учнів/учениць. Навчальний зміст й методичний апарат підручника спрямований на формування мотиваційної сфери учнів/учениць (визначення їхніх потреб, мотивів, цілей, прагнень); соціальних цінностей (почуття патріотизму, національної свідомості); особистісних цінностей (гуманність, працелюбність, чесність, правдивість); соціальної поведінки; громадянської позиції, безпечних норм життєдіяльності; екологічної культури; інших якостей особистості, її поглядів, переконань, життєвих пріоритетів.

Українознавче наповнення змісту підручника містить науково обґрунтовану інформацію про факти, події, явища з історії України, що сприятиме вихованню в учнів/учениць любові до рідного краю та свого народу, зацікавленості у підтримці народних традицій, пошани до історичних діячів, національної свідомості й гідності, вихованню громадянина Української держави.

Методичний апарат навчального видання дозволяє легко орієнтуватися в рубриках, а структура параграфів, їх наповнюваність сприяє підвищенню мотивації до вивчення предмета. Апарат орієнтування, ілюстрації, спеціальні позначення рубрик відповідають вимогам до написання сучасної навчальної книги. Теми містять обов'язкові для виконання практичні роботи за покликанням у QR-кодах.

Методичний апарат підручника також спрямований на: формування предметних та ключових компетентностей (у підручнику наявний інформаційно-пізнавальний матеріал та практико-спрямовані завдання, що орієнтовані на формування усіх ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту»); основні принципи навчання: науковість, доступність, відкритість, зворотній зв'язок, наочність тощо; тематичне оцінювання за вимогами Державного стандарту відповідно до основних груп результатів навчання (свідомість досягнень); практичне спрямування запитань та завдань, їх різноманітність; інтеграцію з іншими предметами та досягненнями науки і техніки; розвиток пізнавального інтересу та навичок дослідника/дослідниці; цікаву мотивуючу біологічну інформацію; візуалізацію навчального матеріалу за допомогою малюнків, світлин, схем.

Розглянемо також і особливості змісту й методичного апарату підручника «Біологія. 7 клас» для закладів загальної середньої освіти (авт. Тагліна О.В., Самойлов А.М., Утевська О.М., Довгаль Л.В.), видавництва «Ранок».

Підручник створений відповідно до модельної навчальної програми «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Самойлов А.М., Тагліна О.В., Утевська О. М.). Особливості підручника: чітка структурованість змісту, що охоплює 7 тем: **Тема 1. Вступ.** Наукове дослідження як метод пізнання. Біологія як наука. **Тема 2.** Екосистема як спільний простір для існування живих організмів Різноманітність екосистем. **Тема 3.** Особливості рослин. Місце рослин в екосистемах. Значення рослин для людства. **Тема 4.** Особливості грибів і лишайників. Місце грибів і лишайників в екосистемах, їхня роль в екосистемах. **Тема 5.** Особливості тварин. Місце тварин в екосистемах та їхнє значення в житті людини. **Тема 6.** Одноклітинні еукаріоти. Прокаріоти. Бактерії та бактеріальні захворювання. Віруси та вірусні захворювання. **Тема 7.** Використання рослин і тварин людиною. Вплив людства на екосистеми та біосферу. Концепція сталого розвитку.

Підручник містить: доступний та лаконічний виклад матеріалу параграфа; систему продуманих питань, завдань та вправ, які дозволяють опанувати, зрозуміти та застосувати отримані знання; теоретичні та практичні завдання. Це дає змогу залучати дітей до обговорень та роздумів, а тому інформація легше запам'ятовується; інтегровані практичні роботи, дослідження, завдання та різноманітні методичні прийоми для застосування отриманих знань та навичок; завдання для обговорення, дебатов, роботи в парі чи групі, що дає змогу не просто відтворювати матеріал, а працювати з ним активно й навчатися формувати надважливі для сучасного світу навички — вміння аргументовано висловлювати думки.

Ураховавши сучасні реалії українських шкіл, автори підручника запропонували в ньому не лише вже відомі практичні й лабораторні роботи, але й теми нових досліджень. Серед них — мікроскопічне вивчення цвілі з твердих сирів, вирощування грибів і багато іншого. Окрім теорії та практичних робіт, у підручнику наявні й інтерактивні завдання, зокрема його зміст доповнений інтерактивною платформою i33i, що передбачає використання різних застосунків для виконання завдань щодо виконання

інформаційно-пошукових проєктів, сприятиме розвитку в учнів/учениць навичок роботи з мережею та технологіями.

Ще одна особливість підручника — його доповнення завданнями на знання англійської мови. Англійська нині є не просто мовою міжнародного спілкування, а й мовою науки. Тому, на думку авторів, важливо інтегрувати завдання на знання іноземних мов з природничими навчальними предметами. «Здатність спілкуватися іноземними мовами — є однією з ключових компетентностей, що покликана виховувати майбутніх дослідників і науковців, здатних працювати з англомовною інформацією» [3].

Наступне. Навчальний матеріал підручника базується на практичному підході, зміст представлений через призму екології та еволюції рослинного й тваринного світу. Тож учнівство через діяльність та взаємодію з підручником відкриє для себе розмаїтий світ живої природи.

Підручник містить такі рубрики: «Поміркуй і обговори ситуацію», «Поділись своїми думками», «Відкритий мікрофон», «Індивідуальна робота», «Робота в групі», «Робота в парі», «Опорні точки», «Завдання і запитання», що спрямовані на використання вчителем/вчителькою інтерактивних методів і прийомів навчання, технологій критичного мислення та проблемного навчання.

У підручнику також наявні QR-коди на онлайн-ресурси, які містять анімації, навчальні відеоролики, мобільні ігри та іншу додаткову інформацію за темами параграфів.

Серед інших навчальних видань підручник вирізняється: творчим, інноваційним підходом; розмаїттям проєктних і практичних робіт; емоційною насиченістю навчального матеріалу; інтернет-підтримкою як візуалізованим додатком до основного, програмового матеріалу.

Таким чином, дидактична цінність підручника «Біологія» для учнів 7 класу закладів загальної

середньої освіти вище згаданих авторських колективів вбачається у: комплексності та доступності навчального матеріалу; врахуванні вимог сучасного освітнього процесу; наданні учням/ученицям всіх необхідних знань для успішного вивчення біології; висвітленні не лише теоретичних аспектів біології, але й наявності практичних прикладів та завдань, які сприятимуть розвитку пізнавальних та дослідницьких навичок учнів/учениць (завдяки цьому, учні/учениці зможуть активно залучатися до вивчення предмета та самостійно досліджувати біологічні явища); висвітленні питань охорони природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, що сприятиме формуванню екологічної свідомості, екологічного мислення та екологічної культури учнів/учениць, наданні їм необхідних знань та навичок для вирішення локальних екологічних проблем.

Отже, спираючись на вище розглянуті питання щодо впровадження другого циклу предметного навчання біології у 7 класі Державного стандарту базової середньої освіти, можемо відзначити, що предмет «Біологія» наразі має достатнє навчально-методичне забезпечення для організації освітнього процесу у Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/
2. Підручники і навчальні посібники. Основи дидактики. URL: https://pidru4niki.com/15660212/pedagogika/pidru4niki_navchalni_posibniki#google_vignette
3. Шевченко Ю. Яким має бути урок біології в сучасній українській школі за програмою НУШ. URL: <https://fbc.biz.ua/news/suspilstvo/yakim-maye-buti-urok-biologiyi-v-suchasnij-ukrayinskij-shkoli-za-programoyu-nush/>

Оксана СОТУЛА,

методист лабораторії природничо-математичних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат економічних наук, доцент

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ» ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

З початку XXI століття у всьому світі стає актуальною проблема підвищення фінансової грамотності населення. Це пов'язано, в першу чергу, з розвитком фінансового ринку та цифровою трансформацією фінансових послуг. Також необхідність підвищення фінансової грамотності населення пов'язана з фінансовою нестабільністю та демографічними змінами, що призводять до змін у пенсійній, податковій та законодавчій системах. Тому розробка та впровадження програм з підвищення фінансової грамотності населення є важливим напрямком державної політики у багатьох розвинених країнах світу.

На сьогодні рівень фінансової грамотності населення України залишає бажати кращого, про що свідчать і результати загальнонаціонального дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні», проведеного наприкінці грудня 2018 році. Результати засвідчили відставання за рівнем фінансової грамотності від провідних країн світу — 11,6 за шкалою від 0 до 21 балу.

Індекс фінансової грамотності ОЕСР обчислювався на основі 9 запитань щодо поведінки, 7 запитань щодо знань та 5 запитань щодо ставлення. Середній бал за фінансову поведінку в Україні

становив 5,2 (за шкалою від 0 до 9). Він виявився вищим, ніж у сусідніх країнах (4,8), але трохи нижчим, ніж середній показник (5,4) для 30 країн за результатами опитування ОЕСР 2016 року.

Середній бал за фінансові знання – 4,0 (за шкалою від 0 до 7) нижчий за бали сусідів і значно нижчий за середнє значення всіх країн.

Щоб оцінити ставлення респондентів до грошей та планування майбутнього, у методиці ОЕСР використано три твердження: «Я, як правило, живу сьогоднішнім днем, а завтра буде завтра. Мені більше подобається витратити гроші, ніж заощаджувати їх на довгострокову перспективу. Гроші існують, щоб їх витратити». Можна було вибрати від 1 «повністю згоден» до 5 «повністю не згоден». Середній бал в Україні становив 2,4 (за шкалою від 1 до 5), це нижче, ніж у сусідніх країнах (3,0), та значно нижче, ніж середній показник серед 30 країн в опитуванні ОЕСР 2016 року (3,3) [1].

Серед причин такого низького рівня фінансової грамотності населення України називають:

1. *Відсутність інформації про фінансову сферу.* Перехід країни до ринкової економіки продемонстрував абсолютну неспроможність населення приймати правильні фінансові рішення. Останнім часом обсяг пропонованих послуг на фінансовому ринку зріс у кілька разів, але рівень фінансової грамотності споживачів кардинально не змінився, що унеможлиблює їх залучення у фінансовий простір країни. Населення значною мірою не здатне до фінансово грамотної поведінки на ринку фінансових послуг [2].

На замітку!
Перевірити
власний рівень
фінансової
грамотності
ви можете
перейшовши за
QR-кодом

2. *Брак знань про те, як працюють державні фінансові установи та їхні переваги.* Українці зберігають свої заощадження під матрацом та в банці, а не в банку, втрачаючи можливість отримувати дохід від правильного вибору фінансово-економічної інституції.

3. *Недовіра до фінансових установ і фінансових організацій.* Згідно з проведеним в Україні дослідженням, близько 15% населення не мають можливості інвестувати через обмежені фінансові ресурси, і ця проблема виходить за рамки фінансової грамотності. Люди не співпрацюють з фінансовою системою в Україні, оскільки здебільшого їй не довіряють через особливості історичного досвіду. Це пов'язано з негативним характером умов життя населення в перехідний період до ринкової економіки (здешевлення заощаджень, фінансові піраміди, банкрутство банків тощо).

4. *Неможливість розподілити доходи та витрати.* Фінансова безграмотність населення негативно позначається не тільки на особистому добробуті, а й на фінансовому секторі в цілому.

5. *Страх відкриття власного бізнесу.* Можна констатувати, що в наш час не кожна людина, маючи цікаву ідею власної справи, наважиться її розпочати. Багатох лякає велика кількість ризиків і страх втратити вже набутий капітал, і причина цього – незнання фінансових основ [3].

Підвищення рівня фінансової грамотності населення, а особливо молодого покоління українців, необхідне для формування раціональних споживачів фінансових послуг, які здатні керувати особистими

фінансами та поводити себе відповідально у питаннях, що стосуються грошей, фінансів та кредиту. Однак, розмірковуючи про перспективний розвиток країни, слід ставити перед собою більш амбітні завдання, ніж просто підвищення рівня фінансової грамотності населення. Сьогодні треба замислюватися про формування масової фінансової культури, що в середньо- та довгостроковій перспективі може забезпечити необхідні підстави в суспільстві для випереджаючого розвитку.

Фінансова грамотність – це не тільки комплекс знань, а й навички, життєвий досвід та моральні цінності, що формують відповідальне ставлення до фінансів, сімейного бюджету та благополуччя близьких. Ці якості закладаються з юного віку тому важливим є формувати та розвивати фінансову грамотність в сім'ї, дитячих дошкільних та освітніх закладах.

Фінансова грамотність базується на чотирьох блоках: заробляння грошей, менеджмент грошей, психологія грошей та інвестиційна грамотність. У тому чи іншому віці кожен з нас взаємодіє з коштами в рамках певного блоку [4].

На думку дослідників фінансової грамотності, Україна має всі шанси продемонструвати швидке зростання фінансової грамотності, інклюзивності та якості фінансового життя. Слід зазначити, що компетентність «Підприємливість і фінансова грамотність» є однією з 11 ключових, які визначені в Законі України «Про освіту». Крім того, її формування є обов'язковим у здобувачів і здобувачок базової загальної середньої освіти.

За даними дослідження Нацбанку **79% батьків хочуть, аби їхні діти вивчали в школах основи фінансової грамотності, а 86% підлітків від 11 до 18 років вважають, що обговорення тем, які стосуються грошей і управління ними, є необхідним елементом здобуття освіти.**

Ще протягом 2012 - 2019 років Міністерство освіти і науки України за підтримки USAID започаткувало експериментальний навчальний **курс з «Фінансової грамотності» у системі загальної середньої освіти.**

Сьогодні фінансову грамотність викладають у 10-11 класах як вибірковий або факультативний предмет. У деяких закладах освіти також створюють відповідні гуртки.

За рішенням Міністерства освіти і науки України, у 2025 році дисципліна «Підприємництво і фінансова грамотність» стане обов'язковою для вивчення у 8, а в 2026 році - і в 9 класах.

А у 2024 – 2025 навчальному році обов'язкове вивчення дисципліни стартує у пілотних 8 класах «НУШ». У 8 класі на вивчення фінансової грамотності й основ підприємництва передбачено 17 годин, курс для 9 класу є ширшим (35 годин).

На сьогоднішній день для здобувачів освіти у закладах загальної середньої освіти представлені три модельні програми курсу:

1. Модельна навчальна програма **«Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи»** для закладів загальної середньої освіти (авт. Кузнєцова А. Я., Довгань А. Л., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.) Наказ МОН України №795 від 12.07.2021 (у редакції наказу МОН України № 143 від 09.02.2022).

Навчальна програму курсу розрахована учнів 8 і 9 класів і передбачає: 17 год у 8 класі та 35 год у 9 класі.

Курс охоплює 2 розділи у 8 класі: «Прикладні фінанси» та «Родинні фінанси» і 2 розділи у 9 класі: «Підприємливість і підприємництво» та «Соціальна відповідальність бізнесу та відносини з державою».

2. Модельна навчальна програма **«Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи»** для закладів загальної середньої освіти (авт.

Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.)
Наказ МОН України № 1449 від 27.11.23

Навчальна програма курсу складається з 2 частин та містить 8 окремих розділів.

Перша частина – 8 клас, навчальний матеріал розрахований на 17 годин. Складається з двох розділів, у яких розглядаються загальні питання формування фінансової культури людини і країни в цілому та базові знання та навички у сфері управління особистими фінансами.

Друга частина – 9 клас, навчальний матеріал розрахований на 35 годин. Програма цієї частини курсу передбачає опанування 6 розділів.

Модельна навчальна програма «**Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи**» для закладів загальної середньої освіти (автор Панченко С. Ю.) Наказ МОН України № 795 від 12.07.2021 (у редакції наказу МОН України № 1358 від 13.12.2021).

У 8 класі навчальний матеріал розрахований на 17 годин, у 9 класі на 35 годин. Програма курсу не розділена між роками навчання і складається з 5 розділів, для кожного з яких зазначене практичне спрямування:

Розділ 1. Засоби платежу

Розділ 2. Банки та банківські послуги

Розділ 3. Небанківські фінансові установи

Розділ 4. Підприємництво

Розділ 5. Захист від ризиків і шахрайських дій.

Більш детально ознайомитися з програмами можна за покликанням: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/sotsial-na-i-zdorov-i-azberezhuval-na-osvitnia-haluz/>

Проблема формування фінансової грамотності учнів у процесі здобуття ними освіти може бути сформульована у вигляді питання: які саме методи з числа активних є ефективними у контексті зв'язку процесу формування фінансової грамотності з розвитком «навичок XXI століття».

Дисципліна «Підприємництво і фінансова грамотність» в основному ґрунтується на практичній діяльності, тому у освітньому процесі мають вживатися сучасні педагогічні технології, які дають можливість підвищувати якість освіти, ефективніше використовувати навчальний час.

• Досі немає єдиного тлумачення поняття «педагогічна технологія». Трактують педагогічні технології по-різному, зокрема:

- як методи, прийоми, засоби навчання;
- як принципи навчання;
- як моделі навчання та виховання, які раніше називалися методиками навчання й виховання;
- спеціальну організацію змісту навчання та добір до нього творчих завдань;
- як педагогічну техніку;
- як алгоритм досягнення спланованих результатів;
- як проектування процесу формування особистості учня;
- як підхід до опису педагогічного процесу;
- сфера знання, яка включає методи, засоби навчання й теорію їх використання для досягнення цілей освіти [5].

Проте за будь-яких умов педагогічна технологія включає: цілі навчання, зміст навчання, засоби педагогічної взаємодії, організацію навчального процесу, учня, вчителя, результат діяльності.

До найбільш сучасних та результативних педагогічних технологій, що можуть бути використаними під час вивчення практичних курсів, зокрема «Підприємництва і фінансової грамотності», на нашу думку, на сьогоднішній день можна віднести такі:

1. **Інформаційно-комунікаційні технології.** Дані технології під час уроків фінансової грамотності використовуються для підвищення якості навчання, поглиблення фінансово-економічних знань учнів,

підвищення інтересу до предмета, на формування ІКТ-компетентності учнів. Вони можуть використовуватись на різних етапах уроку. Це можуть бути:

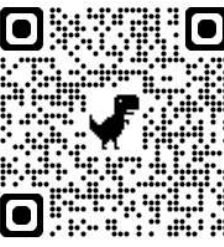
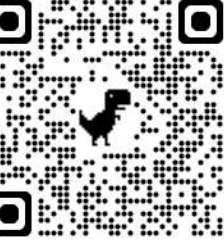
- презентації нової теми з різними малюнками, схемами, поясненнями;
- відео, що показують послідовність дій (наприклад: формування особистого бюджету, здійснення платежів в інтернеті, вибір банківської картки, напрямів інвестування коштів тощо);
- контрольні завдання, тести;
- використання мережі інтернет у якості інформаційного довідника, застосування інтерактивної дошки.

Зокрема, цікавими є youtube-канали з фінансової грамотності (див. Табл. 1), де зібрані відео на різні теми: від постановки цілей і сутності грошей до інвестиційного шахрайства, благодійницької діяльності та податкової політики. А відео каналу CashVilleKidz може бути використано одночасно і на уроках з фінансової грамотності і англійської мови.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках «Підприємництво і фінансова грамотність» допоможе організувати активну пізнавальну діяльність учнів, оптимізувати навчальний процес, збільшити обсяг фінансово-економічної інформації, яку подають на занятті вчителі, підвищити інтерес до навчання.

2. **Проектна технологія.** Вона використовується для підвищення інтересу до процесу навчання під час уроків фінансової грамотності та активного сприйняття навчального матеріалу. Головна мета проектної технології - формування основ підготовки школярів до діяльності в незнайомих умовах, сприяння розвитку та вихованню креативної особистості. Найбільш суттєвим у навчанні є прагнення учнів знаходити творчі підходи до виконання класних та домашніх завдань, вправ; використання отриманих навички з користю не тільки для себе, а й для оточуючих, розвиток самостійності у процесі навчання.

Таблиця 1
Деякі youtube-канали з фінансової грамотності

CashVilleKidz		
Власні фінанси		
Крафторіум		

Проект – це завдання, орієнтоване на досягнення певного результату та обмежене у часі. Проекти можуть бути дослідницькими, інформаційними, ігровими, творчими. Тематика проектів має відповідати віку учнів, бути актуальною, перебувати у сфері інтересів учнів і не бути нав'язаною. При виконанні проекту необхідні консультації з вчителем, пошук та аналіз інформації, та обов'язково – варіанти пропозицій щодо вирішення озвученої проблеми.

До багатьох тем навчальної програми з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» можна розробити та обґрунтувати навчальний проект.

Наприклад, соціальний проект «Вчимося за допомогою грошей змінювати світ». Почати його можна з того, що нагадати учням, про те, що у суспільстві є багато людей, які потребують допомоги, у світі є багато екологічних проблем, від яких залежить наше життя. І запитати, якби ти займався благодійністю, кому б ти допоміг грошима насамперед? Вибери один варіант:

- старшим людям, сиротам, інвалідам, хворим дітям – конкретним людям;
- безпритульним тваринам;
- обдарованим та талановитим дітям;
- організаціям та фондам, що реалізують суспільно корисні справи;
- свій варіант.

Далі учні можуть об'єднатися в команди з однодумцями, або шляхом таємного голосування обрати один проект на всіх.

Під час виконання цього проекту передбачається обговорення учнями проблеми (обмін думками), прояв комунікативних навичок та навичок координації, які виявляють себе у вигляді співробітництва, заснованого на інтересі до думки один одного, висока емоційна залученість.

Ще один приклад проекту – підготовка особистого (сімейного) фінансового плану. Обґрунтувати цей проект можна висловом Пабло Пікассо про те, що «Наші цілі можуть бути досягнуті лише за допомогою плану, в який ми повинні палко вірити і згідно з яким ми повинні енергійно діяти. Немає іншого шляху до успіху». Для початку варто з'ясувати, що таке особистий фінансовий план, ознайомити учнів із найпоширенішими фінансовими цілями, до яких належать: придбання автомобіля, нерухомості, можливість подорожувати, навчання, заощадження, фінансова незалежність тощо. А далі запропонувати учням обґрунтовано сформувати свої особисті (або сім'ї) доходи та витрати на перспективу.

Необмеженість творчих рамок відрізняє урок фінансової грамотності від інших: можна регулювати та змінювати умови для створення фінансового плану, наприклад, купівля в кредит великої техніки, непередбачені витрати, втрата роботи тощо, та розглядати зміни у витратах, які пропонують внести учні.

Технологія проектного навчання сьогодні відіграє важливу роль у шкільному навчанні. Якщо той, хто навчається, справляється з роботою над своїм навчальним проектом, то надалі це, безумовно, допоможе йому орієнтуватися у складних фінансових ситуаціях, плануванні витрат, виборі варіантів інвестування коштів, а також підвищить навички спілкування.

3. Кейс-технології, або ситуаційний метод навчання. «Кейс» (case) перекладається з англійської як «ситуація» або «випадок», case study – навчальний випадок.

Кейс-технологія як навчальний метод використовується для того, щоб задіяти

комунікативні та творчі здібності учнів, навчити їх здобувати знання та сформувати компетентності.

Це метод активного навчання на основі реальних ситуацій. У його основі – представлена для аналізу конкретна проблемна ситуація, що має протиріччя і труднощі, та потребує неординарного рішення. По суті, це інтерактивна ділова гра, «мозковий штурм», у процесі якого учасники використовують накопичені знання та досвід, додаткову інформацію, аналіз та обговорення. Результатом можуть стати множинні, неоднозначні, альтернативні рішення.

В кейс-технології, на відміну від проектного методу, важливим є не остаточне рішення, а процес роботи, що дозволяє проявити активність і компетентність, інтерес до аналітичної роботи, вміння працюючи в команді зберігати своє право на власну думку.

Кейс, як інформаційний комплекс для обговорення та рішення, може бути друкованим, мультимедіа або відео. Залежно від мети кейси можуть бути такими, що:

1) навчають аналізу та оцінці. Це кейс-вправа – надає учням можливість застосувати на практиці здобуті навички. В цьому випадку вступна інформація повинна бути максимально детальною. Ці дані потрібно проаналізувати та зробити обґрунтовані висновки;

2) навчають як вирішити проблему та прийняти рішення. Це кейс-випадок – короткий кейс, який розповідає про окремий випадок. Тут вступна інформація може бути недостатньою або надлишковою. Учні навчаються шукати відсутню інформацію або аналізувати та знаходити найбільш значущу інформацію для вироблення раціонального рішення. Даний кейс можна прочитати швидко, тому учням готуватися вдома не потрібно;

3) ілюструють проблему та її вирішення. Це кейс – ситуація, яка має навчальний, підготовчий, ознайомчий характер. Найчастіше дає відповідь на питання: «Чому ситуація набула такого розвитку і як її можна вирішити?». Вимагає чимало часу для ознайомлення, тому з метою економії часу бажана попередня самостійна підготовка [6].

Розглянемо декілька прикладів кейс-вправ з фінансової грамотності.

Тема. Гроші у житті людини.

Кейс-випадок. Команди називають усі можливі джерела доходу людини, у тому числі нестандартні – інтелектуальну власність, бізнес, продаж акцій, гонорари у спорті. Учні можуть не володіти термінологією, але суть передають своїми словами правильно.

Кейс-вправа, практичне завдання на розрахунок доходів. Фермер вирощує на своїй ділянці землі в середньому 500 т картоплі в рік. Ціна 1 кг картоплі за рік не змінювалась і становила 3 грн. Щорічні витрати на вирощування, збір і реалізацію картоплі оцінюється в 100 тис. грн. Чому дорівнюватиме розмір щорічної ренти?

Тема. Банки та банківські послуги.

Кейс-ситуація. Командам видаються різні ігрові завдання:

1. Вибрати мікрофінансову організацію і взяти мікрокредит 20 тисяч гривень на 30 днів.
 2. Взяти споживчий кредит 45000 грн на рік.
 3. Взяти іпотечний кредит на 7 років на 1-кімнатну квартиру;
 4. Взяти автокредит на автомобіль Volkswagen Passat 2018 року випуску на 5 років.
- Для проведення аналізу можна роздати буклети реальних банків та мікрофінансових

організацій (не менше 5-ти) або запропонувати знайти потрібну інформацію в інтернеті.

Команди мають провести аналіз та відповіді на запитання:

- чим обґрунтовано вибір банк чи організації;
- на що банк дає кредит;
- які умови отримання кредиту;
- яка процентна ставка;
- який термін повернення кредиту;
- яка сума переплати по % ставці.

Команди учнів мають показати результати, що відображають їхнє вміння працювати з текстом фінансового змісту та отримувати з нього необхідну інформацію за запропонованим алгоритмом; вміння порівнювати отриману фінансову інформацію, виконувати обчислювальні операції та приймати обґрунтовані фінансові рішення в ігровій ситуації.

Тема. Фінансове планування.

Отримана в ході виконання кейсів інформація дозволить учням вирішити одне з поставлених завдань та сформулювати основні етапи фінансового планування:

- 1 етап: визначити свої фінансові цілі.
- 2 етап: визначити свої фінансові можливості.
- 3 етап: зіставити цілі та можливості та скласти план.

Завдання 1. Визначте правильність постановки цілі у кожному випадку:

- дівчина хоче придбати брендову сумочку;
- молода сім'я хоче купити квартиру в Черкасах вартістю 900 000 грн.;
- студентка бажає купити туристичну путівку до Мілана у 2025 році;
- сім'я хоче придбати автомобіль початковою вартістю 165 000 грн. Орієнтовний термін купівлі 5 років.

Відповіді учнів на конкретні ситуації мають дозволили сформулювати 1 правило постановки фінансових цілей: фінансові цілі мають бути конкретизовані та виражені у грошовому еквіваленті, із зазначенням терміну досягнення. При постановці мети не можна плутати бажання (мрію) та ціль.

Завдання 2. Розглянувши приклади особистих фінансових цілей, визначте серед них реальні (відповідь обґрунтуйте):

1. Сім'я Іваненків планує купити автомобіль Nissan Almera за 122 000 грн, термін придбання – чотири роки, маючи середньомісячні накопичення – 5 000 грн.
2. Маючи 12 тисяч щомісячних накопичень, І. С. Смирнов збирається придбати автомобіль BMW за 4 300 000 грн., через п'ять років.
3. Учень п'ятого класу, маючи 200 грн. на місяць кишенькових грошей хоче накопичити до кінця навчання у школі (12 класу) 200 000 грн.
4. Дохід сім'ї становить 30 000 грн на місяць. Щомісячні витрати – 15 000 грн. Сім'я планує за 2 роки купити квартиру вартістю 2 600 000 грн.

Відповіді учнів на конкретні ситуації дозволять сформулювати основу фінансового планування: для досяжності фінансової мети необхідно зіставити розміри доходів та витрат.

Завдання 3. Розгляньте запропонований фінансовий план і дайте відповідь на запитання про можливість реалізації цього плану.

Молода сім'я, Олександр та Наталя, працюють в успішній IT-компанії. На зароблені гроші вони хочуть наступного місяця купити собі

нові телефони: телефон «А» для Олександра, який коштує 17 999 грн., та телефон «В» для Наталії вартістю 25 999 грн.

Чи зможуть вони це зробити, якщо: заробітна плата Олександра 125 000 грн.; внесок Наталії 61 000 грн.; на комунальні послуги, транспортні витрати та побутові потреби вони витрачають на місяць 17 000 грн.; на погашення та обслуговування кредиту вони щомісяця витрачають 15 000 грн.; культурні розваги на місяць (1 похід до театру – 700 грн., та 1 похід у кіно 140 грн. – вартість квитка на людину); накопичення на відпочинок на морі – щомісячно відкладають по 20 000 грн., відпочинок планують у серпні; відвідування місць громадського харчування на двох у робочі дні по 300 грн., а у вихідні – по 1000 грн. (у місяці 20 робочих днів та 10 вихідних).

Дайте відповіді на такі запитання:

1. Визначте загальну суму витрат молодят.
2. Визначте чисту суму доходів молодят.
3. Які зміни необхідно внести до статті «доходи» фінансового плану молодят для досягнення їхньої мети?
4. Які зміни необхідно внести до статті «Витрати» фінансового плану молодят для досягнення їх мети?

Відповіді учнів на поставлені питання під час аналізу конкретної ситуації дозволять сформулювати дії щодо досягнення фінансових цілей та вирішити проблему:

1. Оптимізувати власний бюджет.
2. Знайти додаткові джерела прибутку.
3. Змусити свої заощадження працювати.

Таким чином, можна стверджувати, що застосування на уроках елементів сучасних педагогічних технологій, таких як інформаційно-комунікаційна, проєктна, кейс-технологія роблять процес освіти більш ефективним, активізуючи пізнавальну діяльність учнів, сприяючи підвищенню їх компетентності у різних сферах, впевненості в собі та універсальності. Учні розвивають свої творчі здібності, мислення, досягають мети вивчення дисципліни відповідно до програми, а також підвищують свій рівень фінансово-економічної грамотності та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні. Результати дослідження. Червень 2019 р. Київ. URL: https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/Financial-Literacy-Survey-Report_June2019_ua.pdf (дата звернення: 30.05.2024)
2. Дудчик О., Матвійчук О. Фінансова грамотність населення: теоретичні аспекти, проблеми і перспективи поліпшення в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2019. No 31. С. 631—636.
3. Klochko A., Politova A., Khankevych A., Havrik R. Financial literacy as the basis of the culture of Ukraine's population URL: <https://fkf.net.ua/index.php/fkf/article/view/2905/2943> (дата звернення: 30.05.2024)
4. Рибінський Н. Як змінити фінансову культуру українців URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/6/694621/> (дата звернення: 30.05.2024)
5. Аніщенко О., Яковець Н. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій. Навч. посібник / За заг. ред. Н.І. Яковець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя. 2007. 199 с.
6. Кейс-технології у навчанні URL: <https://www.creativeschool.com.ua/blog/keys-tehnologiyi-u-navchanni/> (дата звернення: 30.05.2024)

Вадим ШЕМШУР,

завідувач лабораторії-центру інформаційних технологій комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ВИМОГИ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАТИКИ В УМОВАХ НУШ

У закладах загальної середньої освіти викладання інформатики у 2024/2025 навчальному році буде здійснюватися відповідно до вимог:

- Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 №1392 (8-11 класи).

- Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 (5-7 класи).

Реалізація змісту освіти з інформатики в 5 – 11 класах у 2024/2025 н.р. у закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься відповідно до:

- Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 405 (8-9 класи);

- Типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня, затвердженої наказом МОН України від 20.04.2018 № 408 (у редакції наказу МОН України від 28.11.2019 № 1493 зі змінами, внесеними наказом МОН України від 31.03.2020 № 464) (10-11 класи).

- Типової освітньої програми (наказ МОН України від 19.02.2021 № 235) (5-7 класи).

Вивчення інформатики та міжгалузевих інтегрованих курсів у 5-11 класах здійснюватиметься за навчальними програмами та модельними навчальними програмами, розміщеними на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України та ІМЗО, які пропонуються брати за основу при плануванні освітнього процесу:

Модельні навчальні програми для 5-6 класів НУШ (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020 рік Інформатична освітня галузь) які пропонуються для використання:

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Завадський І.О., Коршунова О.В., Лапінський В.В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Морзе Н.В., Барна О.В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Пасічник О.В., Чернікова Л.А.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Радченко С.С., Боровцова Є.В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ривкінд Й.Я., Лисенко Т.І., Чернікова Л.А., Шакотько В.В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Козак Л. З., Ворожбит А. В.).

Для планування міжгалузевих інтегрованих курсів пропонуються:

- Модельна навчальна програма «Робототехніка. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Сокол І.М., Ченцов О.М.).

- Модельна навчальна програма «STEM. 5-6 класи (міжгалузевий інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бутурліна О.В., Артем'єва О.Є.).

Модельні навчальні програми для 7 класів НУШ Державний стандарт базової середньої освіти, 2020 рік Інформатична освітня галузь.

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ривкінд Й. Я., Лисенко Т. І., Чернікова Л. А., Шакотько В. В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Завадський І.О., Коршунова О.В., Твердохліб І.А.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Морзе Н. В., Барна О. В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Бондаренко О.О., Ластовецький В.В., Пилипчук О.П., Шестопалов Є.А.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Пасічник О. В., Козак Л. З., Ворожбит А. В.).

- Модельна навчальна програма «Інформатика. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Громко Г.Ю., Шевчук П.Г., Ковбаса В.М.).

Навчальні програми для 8-11 класів Державний стандарт базової середньої освіти, 2011 рік.

Перелік навчальних програм для 8-9 класів

- Програма курсу Інформатика 5-9 для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджена 2017 р..

- Програма курсу Інформатика 8-9 класи для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням інформатики, затверджена 2016 року.

Навчальні програми для 10-11 класів:

- Інформатика Навчальна програма вибірково-обов'язкового предмету для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту) (затверджена 2017 року).

- Інформатика для 10-11 класів (профільне навчання) (затверджена 2017 року).

Викладання інформатики у 5-6, 8-11 класах у новому навчальному році здійснюватиметься відповідно до Методичних рекомендацій про викладання інформатики, які містяться в

інструктивно-методичних листах Міністерства освіти і науки України, а саме:

- **5-6 класи** - Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 н.р. (додаток 7 Інформатична освітня галузь).
- **8 клас** - Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 2019/2020 н.р.
- **9 клас** - Методичні рекомендації про викладання інформатики у 2020/2021 н.р.
- **10-11 класи** - Методичні рекомендації щодо викладання інформатики у 2018/2019 н.р.

Під час організації освітнього процесу на уроках інформатики повинні бути створені безпечні умови відповідно до чинних вимог щодо безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, а саме:

- Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності в кабінеті інформатики здійснюється відповідно до Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за № 100/31552, який визначає єдину систему організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу, а також обов'язки керівників та посадових осіб щодо забезпечення безпечних та нешкідливих умов навчання, утримання і праці, запобігання травматизму. Відповідно до п. 5 розділу VIII «Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти» первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності, який проводиться перед початком кожного практичного заняття (практичної, лабораторної роботи тощо), фіксується в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета «Інформатика» у графі «Зміст уроку» – запис «Інструкція з БЖД».

- Організація освітнього процесу визначається освітньою програмою закладу освіти (щодо змісту, тривалості і взаємозв'язку навчальних предметів тощо, логічної послідовності їх вивчення, форм організації освітнього процесу), вимогами санітарного законодавства, а також наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 (редакція 01.09.2016 р.) «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп продовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 06.03.2002 за № 229/6517.

Щодо наповнюваності груп встановлено таке: при проведенні практичних занять з інформатики з використанням комп'ютерів клас ділиться на 2 групи, але не менше ніж 8 учнів у групі.

Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства охорони здоров'я України від 25 вересня 2020 року № 2205), який набув чинності з 1 січня, обмежує час безперервної роботи з технічними засобами навчання, зокрема комп'ютерами, планшетами, іншими гаджетами:

- для учнів 5-7 класів – не більше 20 хвилин;
- для учнів 8-9 класів – 20-25 хвилин;
- для учнів 10-11 (12) класів на 1-й годині занять – до 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин та передбачає обов'язкове проведення вправ з рухової активності та гімнастики для очей під час роботи з технічними засобами навчання.

Єдині підходи і вимоги до рівня надання освітніх послуг та однакові умови для всіх здобувачів освіти встановлює та визначає загальні та спеціальні вимоги до комп'ютерного обладнання для закладів освіти:

• Наказ Міністерства освіти і науки України № 458 від 23.04.2021 «Про затвердження Змін до Типового переліку комп'ютерного обладнання для закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти».

• Наказ Міністерства освіти і науки України № 574 від 29.04.2020 «Про затвердження Типового переліку засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій».

• Типовий перелік, який визначає вимоги до засобів навчання та обладнання, якими можуть бути обладнані навчальні кабінети біології, географії, математики, фізики, хімії і STEM-лабораторії закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти з урахуванням вимог новітніх освітніх технологій і методів навчання.

Оцінювання результатів навчання учнів у закладах загальної середньої освіти врегульовано наступними документами:

- Закон України «Про повну загальну середню освіту» (стаття 17).

- Порядок переведення учнів (вихованців) закладу загальної середньої освіти до наступного класу, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України 14.07.2015 № 762 (у редакції наказів Міністерства освіти і науки України № 621 від 08.05.2019, № 268 від 01.03.2021), зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30.07.2015 за № 924/27369.

- Рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289 (чинні для 5-6 класів).

- Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти (затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 13 квітня 2011 р. № 329, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 р. за № 566/19304) (чинні для 8 – 11 класів).

- Орієнтовні вимоги оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 21.08. 2013 р. № 1222 із змінами, додаток 2 (чинні для 8 – 11 класів);.

- Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації в загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності.

- Інструкція з ведення класного журналу 5–11 (12) класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Якщо заклад освіти веде свою документацію в електронній формі, варто скористатися Інструкцією з ведення ділової документації в закладах загальної середньої освіти в електронній формі.

Валентина КУДІН,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЛІДЕРИ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Сьогодні можна часто почути, а чи **потрібна виховна робота в умовах Нової української школи?** Так, потрібна, бо саме в таких умовах основою виховання є створення підґрунтя, на якому може зростати людина європейського мислення, яка добре знає себе, може використовувати власний потенціал, вміє створювати ситуації успіху, розробляти й реалізовувати власний життєвий сценарій. Без цілеспрямованої виховної діяльності у закладі освіти неможливо зреалізувати тривимірну модель випускника закладу освіти, яка запропонована Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти. Згідно з Концепцією до 2029 року кожен освітній заклад має впроваджувати демократичну культуру через вироблення відповідних процедур для захисту прав дитини і формування демократичних цінностей. А стандарт Нової української школи ґрунтується на компетентнісному підході, який поєднує школу з реальним світом і тими потребами, які ставить перед людиною життя. Тому, безумовно, – це завдання має сприйматись у якості центральної мети виховної роботи. Адже в нинішніх умовах розвитку суспільства ми не тільки формуємо і навчаємо особистість, а й виховуємо **ПАТРІОТІВ нашої Української держави!** Лише компонент «інноватор» може розглядатись як такий, що формується і з допомогою освітньої діяльності (важко бути інноватором, якщо не володієш базовими знаннями), і з допомогою виховної роботи. Створення інновацій вимагає сформованості окремих рис особистості й особливого типу мислення. Закцентуємо увагу саме на цих рисах.

Одним з важливих напрямків сучасної системи освіти України є розвиток в учнів здатності до самоорганізації; формування високого рівня правової культури, здорового способу життя; розвиток можливостей творчої діяльності, вміння знайти змістовний компроміс у процесі міжособистісної та міжкультурної комунікації, які неможна втілити в життя без ефективної системи органів учнівського самоврядування. Адже у найближчій перспективі затребуваними на ринку праці будуть фахівці, які вміють учитися протягом життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. Наш час потребує **ЛІДЕРІВ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ**, – людей компетентних, відповідальних, здатних мислити неординарно.

Завдання виховання молодих лідерів полягає у підготовці людини майбутнього, людини, яка відповідає вимогам нового ХХІ століття. Ось чому необхідні пошук і підтримка учнівської молоді, чий особистісний переконання спрямовані на активну участь у громадському житті молоді, яка має організаторські здібності, усвідомлює себе потенційним лідером, має бажання використовувати свою енергію та здібності заради інших. Ці та ряд інших

чинників успішно реалізуються у тих закладах освіти, де створена і працює система органів учнівського самоврядування, де не на папері, а на дії упроваджується педагогіка партнерства між всіма учасниками освітнього процесу, про яку іде мова у Концепції нової української школи, приділяється увага упровадженню особистісно орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму, яка допомагає розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини. Адже у ефективній організації учнівського самоврядування знаходиться місце для всіх учнів і їхніх талантів, головне, щоб було бажання щось змінювати на краще як у своєму закладі освіти, так і в суспільстві в цілому.

Тому у даних рекомендаціях буде йти мова про саме такі завдання, тобто формування лідерських якостей старшокласників. Адже наразі у Черкаській області працює потужна Ліга старшокласників Черкащини, напрацьований доволі значний важливий дієвий досвід, який може почерпнути кожен бажаючий.

Зазначимо, що за минулий навчальний рік Лігою старшокласників Черкащини реалізовано чимало ініціатив і проєктів, які стали відомі в області і за її межами, зокрема:

1. Проєкт «Мрії, обпалені війною», виданий посібник історій дітей, вимушених переселенців, неодноразово був презентований на різних зустрічах як в області так і в Україні.

2. Участь у всеукраїнському конкурсі волонтерських проєктів від Корпусу Миру, як результат – перемога.

3. Проведення Всеукраїнського форуму Ліги старшокласників Черкащини «LIGA-FEST» до 70-річчя Черкаської області.

4. Створення рекламних відеороликів про свою маленьку батьківщину «Запрошуємо на гостину». Даємо список переможців:

- учнівський Парламент Моринського ліцею ім. Т.Г.Шевченка Звенигородської міської ради;
 - вихованці зразкового художнього колективу «Дитяча інформаційна агенція» «Позитив» Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради;
 - Чорнобаївська учнівська рада «Лідер» Чорнобаївської селищної ради;
 - Тищенко Вероніка, президент Канівської гімназії ім. Івана Франка Канівської міської ради;
 - Кузьменко Владислава, лідер учнівського самоврядування Дацьківської гімназії Стеблівської селищної ради.
5. Створення історичних пам'яток Черкащини «Ми - частинка долі України». Переможці:
- учнівський і педагогічний колектив Великобурімської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Чорнобаївської селищної ради;
 - вихованці гуртка «Майстерність» Моринського ліцею з дошкільним підрозділом Звенигородської міської ради;

• учнівський і педагогічний колектив Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів №28 ім. Т. Г. Шевченка Черкаської міської ради;

• Безгуба Надія, Кравченко Віктор, Мініна Марія, вихованці Золотоніського будинку дитячої та юнацької творчості Золотоніської міської ради;

• Димиденко Варвара, вихованка гуртка «Чарівниця» Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради.

6. Підготовка вітальних відеороликів «Квіти вітання і вдячності захисникам України».

7. Флешмоб «Шаную полеглих – єднаю покоління» до Дня пам'яті та примирення та ін.

Окремо хочеться зауважити про **міжнародну співпрацю лідерів Ліги старшокласників Черкащини**. Завдячуючи перемозі у конкурсі волонтерських проєктів Корпусу Миру, старшокласники презентували волонтерську роботу області на міжнародному рівні, а саме, американським дітям зі штату Огайо. Однолітки з міста Толедо були вражені масштабами благодійної та волонтерської роботи, які здійснюють діти в Україні. Волонтерство розвиває соціальні, громадянські та емоційні навички, які є ключовими для концепції Нової Української Школи. Такі зустрічі допомагають нести інформацію про справжній стан речей на пряму своїм одноліткам з іншої країни, про те чим і як живуть діти в Україні. Ця робота надзвичайно важлива і необхідна у час коли росія веде війну не тільки на полі бою, а і на інформаційному фронті. Тож старшокласники використали можливість і зробили все від них залежне, щоб донести справжнє інфо про стан речей в нашій державі.

Важливим аспектом у формуванні лідера нової формації є **інформаційна гігієна**. Сучасна молодь кожного дня не обходиться без гаджетів, тому у виховному процесі варто акцентувати на протидії дезінформації й боротьбі з ворогом на інформаційному фронті. І Ліга старшокласників добре працює у цьому напрямі, адже після першої зустрічі з однолітками за кордоном, відбулась друга. Створена дружня атмосфера зумовила продовження зустрічей і в наступному році. Сподіваємось продовжувати співпрацю на міжнародному рівні, використовуючи всі наявні засоби для того, щоб очима і вустами дітей подавати ситуацію про життя дітей в Україні.

Виховання молоді потрібно здійснювати не лише на прикладах історії становлення української державності, а й на сучасних прикладах відважних і героїчних вчинків. Саме з такою метою проводяться зустрічі на Всеукраїнському рівні у клубі лідерських ініціатив «Полігон», який працює на базі Українського державного центру позашкільної освіти і до роботи якого долучаються лідери Черкащини. За минулий рік організовано ряд зустрічей з учасниками російсько-української війни, зустрічі з фахівцями у сфері ментального здоров'я, інформаційної гігієни. На заходах, які проводяться Лігою старшокласників Черкащини, також завжди присутні воїни ЗСУ, і старшокласники мають можливість почути історії життя справжніх патріотів, які відстоюють своє законне й невід'ємне право бути господарями на власній землі. Тож ми продовжуємо такі заходи у співпраці з нашими героями, щоб мати особистостей, про яких мова йде у Концепції НУШ. Саме таких випускників чекає наша держава, особистостей, патріотів та інноваторів у всіх сферах життя.

Тож наразі наголосимо на **п'яти основних принципах виховної роботи в НУШ**, а саме:

1. У концепції НУШ передбачено виховання на загальнолюдських цінностях і патріотизмі. Дітей мають привчати до відповідальності, поваги до гідності, прав, свобод, законних інтересів людини екологічної

культури, доброти, милосердя, толерантності, терпимості, шанобливого ставлення до сім'ї. Хтось вважає, що звучить усе це дещо банально, але то від «оскоми» до красивих слів. Насправді ж опитуваннями, психологічним тестуванням, різними іншими методами можна виміряти рівень свободи, довіри, безпеки у школі. Це саме і буде орієнтація на результат, а не на процес. Якщо вдасться створити атмосферу, сповнену свободи, довіри та безпеки, це добре пасуватиме сучасним активним, незалежним дітям, дозволить їм без сором'язливості проявити свої творчі здібності.

2. Виховну програму варто ухвалювати спільно з батьками, а різні тематичні акції краще базувати на дитячій ініціативі, ідеях.

3. Прищеплювати цінності гуманізму найкраще через конкретні дії. Загалом це притаманно НУШ: менше слів — більше дії. Допомога конкретній людині важитиме для дитини значно більше, ніж слова.

4. Звісно, дисциплінарні прочуханки, публічна критика із залученням однокласників — це не виховні моменти, припустимі в НУШ. Навіть обговорення оцінок відтепер ведеться лише зі школярем і його батьками, а не в класі чи на батьківських зборах.

5. Шкільне виховання має стати не «каральним». Замість «не можна вчиняти інакше» має стати «так було б ефективно». Завдання школи — указувати й аналізувати орієнтири, підказувати, як учинки та цінності людини впливають на інших та на її життя, а також створювати психологічно комфортну атмосферу.

Тож і очевидно, що неможливо виховати активного громадянина за допомогою пасивних методів навчання та виховання без успішної комунікації дорослих і дітей у закладі освіти. Найбільш **продуктивним засобом виховання** громадянина-патріота має бути залучення учнів до діяльності органів учнівського самоврядування, де вони зможуть бути суб'єктами освітнього процесу, виховувати в собі необхідні для цього риси особистості. А цьому потрібно навчати. З цією метою в Черкасах проведено навчання старшокласників «Лідерський ed-Camp», до якого долучились лідери Ліги старшокласників Черкащини. Активність, з якою старшокласники опановували знання, свідчить про важливість і необхідність такої роботи. Ця робота буде продовжена і наступного року.

У минулому році почав свою роботу гурток **«Лідер»**, до якого приєднались старшокласники не тільки міста, а й області говорить про затребуваність таких знань у старшокласників. Адже свої знання і вміння, здобуті під час занять, вони втілюють (впроваджують) у своїх закладах освіти у роботі з молодшими школярами.

Лідери учнівського самоврядування закладів освіти долучаються до створення і діяльності молодіжних рад у територіальних громадах, це саме ті, юні громадяни, які своїми діями та небайдужістю, прагнуть змінити життя у своїй громаді на краще, заслуговують на підтримку та повагу. Тож і наступному році ця робота має продовжуватися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

2. Волонтерство як інструмент навчання. URL: <https://nus.org.ua/articles/volonterstvo-yak-instrument-navchannya/>

3. Дубяга А., Золотар О. Методичний путівник класного керівника Нової української школи: збірник методичних матеріалів. Краматорськ, 2021. 44с.

Валентина КУДІН,

завідувач лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ЗМІСТ ОСВІТИ, ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ

В умовах збройної агресії росії проти України заклади позашкільної освіти продовжують активно працювати для розвитку творчих здібностей дітей і молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку. Позашкільля в більшості регіонів стало острівком спокою і миру. Тут дитина може відволіктися від страшного повсякдення війни.

Залежно від безпекової ситуації у 2024/2025 навчальному році освітній/навчально-тренувальний процес у закладах позашкільної освіти буде здійснюватися за дистанційною та змішаною формами навчання. У зв'язку з цим у закладах освіти удосконалення потребують формування безпечного освітнього середовища, зміст освіти, форми і методи роботи з дітьми та молоддю, які мають бути спрямовані на адаптацію до нових умов. Перед керівниками закладів позашкільної освіти першочерговим завданням є створення безпечних і нешкідливих умов навчання та праці. Враховуючи рекомендації [Державної служби України з надзвичайних ситуацій](#) та [Міністерства освіти і науки України](#) щодо підготовки закладів освіти до нового навчального року, потрібно проаналізувати й забезпечити:

- безпечність території та приміщень з урахуванням наявності укриття;
- дотримання протипожежних норм;
- проведення для учасників освітнього/навчально-тренувального процесу навчання/інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій.

Окрім того, надані рекомендації щодо організації роботи закладів позашкільної освіти з урахуванням реалій воєнного стану в країні ([лист Міністерства освіти і науки України від 14.04.2022 № 1/4142-22](#)).

Для організації навчання з використанням кращого досвіду дистанційної освіти державні заклади позашкільної освіти, підпорядковані Міністерству освіти і науки України, розміщують на своїх веб-сайтах необхідну інформацію. До занять можуть долучатися всі діти незалежно від того, чи займаються вони в закладі.

У минулому навчальному році був оголошений Міжнародний конкурс «Позашкільля українським дітям за кордоном», до якого долучилися і заклади позашкільної освіти Черкащини. Центр дитячої та юнацької творчості Чорнобайвської селищної ради отримав Диплом переможця конкурсу, а Уманський міський центр позашкільної освіти «Територія творчості» Уманської міської ради та Корсунь Шевченківський Центр дитячої та молодіжної творчості Корсунь-Шевченківської міської ради отримали Подяки за участь у конкурсі. Це засвідчило те, що заклади позашкільної освіти креативні і реалізують прогресивні ідеї у своїй діяльності, використовуючи всі засоби і можливості для залучення якомога більшої кількості дітей у регіонах.

Тож в умовах воєнного стану позашкільна освіта і її діяльність набувають нового формату

і значення. Перш за все, це пов'язано з тим, що одними з *важливих напрямів позашкільної освіти є військово-патріотичний, науково-технічний, соціально-реабілітаційний та оздоровчий*. Саме ці напрями мають стати одними з ключових для всіх закладів позашкільної освіти. Адже ми розуміємо, що ворог нікуди не дінеться, кордони з рф залишаться, а відповідно Україна має підготувати нове покоління українців з оборонною свідомістю.

По-друге, саме позашкільна освіта є тим складником освіти, який може мобільно, оперативно реагувати на виклики, мати різноманітний зміст і формати. Відповідно, саме позашкільля має розпочати активну співпрацю з військовими. Зазначимо, що у багатьох закладах освіти вже впроваджуються нові форми такої співпраці: зустрічі, проведення різноманітних вишколів і занять з домедичної підготовки, протимінної безпеки та ін. У пам'ять про керівника гуртка Воробйова Олександра Трохимовича, який загинув захищаючи Україну, у Центрі дитячої та юнацької творчості Чорнобайвської селищної ради створено гурток «Бойові мурахи». Члени гуртка уже пройшли вишколи у різних областях України, які були проведені іноземними спеціалістами.

Координуючу роль у такій роботі виконують заклади туристсько-краєзнавчого спрямування на чолі з Черкаським обласним центром туризму краєзнавства і екскурсій учнівської молоді Черкаської обласної ради, які реалізують Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»). Вишколи, навчання, змагання, гутірки у реаліях сьогодення виглядають не по-дитячому, – зміст діяльності має усвідомлений і цілеспрямований характер дорослості.

Крім того, заклади позашкільної освіти є *центрами волонтерської роботи у регіонах*, вони надають необхідну і посильну допомогу військовим, які знаходяться на лікуванні та реабілітації. Систематична робота комунального закладу «Черкаський обласний центр роботи з обдарованими дітьми Черкаської обласної ради» від початку війни говорить про небайдужість колективу і окремих керівників гуртків до ситуації в державі. Саме волонтерська робота – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми для спільного вироблення нових шляхів вирішення проблем, які виникають. Це люди, які за власним бажанням допомагають іншим та мають активну життєву позицію. Це громадяни та патріоти своєї країни, що добровільно діють в різних сферах суспільного життя. Адже проведення різноманітних благодійних, просвітницьких заходів, майстер-класів та творчих майстерень («Наша підтримка – запорука Перемоги», «Сміливим від смілян», «Зірки Надросся», «Візерунки на Росі», «Мої кроки до Перемоги» та ін.) на допомогу захисникам України стало наразі основою діяльності закладів позашкільля Черкащини.

Окремо хочеться відмітити *роботу з дітьми і сім'ями внутрішньо переміщених осіб*. Вона також лягає на плечі закладів позашкільля, про що

свідчить і участь частини закладів у обласному проєкті постерів «Мрії, обпалені війною». Тема національно-патріотичного і військово-патріотичного виховання проходить через всю діяльність закладів позашкільної освіти області, адже роботи, які подані на конкурс «Електронний освітній ресурс» та виставку педагогічних технологій «Освіта Черкащини - 2024», тому підтвердження. Подаємо перелік **НАЙКРАЩИХ РОБІТ:**

«ЕЛЕКТРОННИЙ ОСВІТНІЙ РЕСУРС»

1. *Олійниченко Тетяна Петрівна*, директор Маньківського центру дитячої та юнацької творчості, Мала академія наук учнівської молоді Маньківської селищної ради Черкаської області. Сайт «Молодь, яка змінює життя на краще».

2. *Іваненко Руслана Василівна*, керівник гуртка Маньківського центру дитячої та юнацької творчості, Мала академія наук учнівської молоді Маньківської селищної ради Черкаської області. Електронний посібник «Розвиток ключових компетентностей учнів засобами вокального мистецтва».

3. *Погребняк Жанна Володимирівна*, керівник гуртка Будинку дитячої та юнацької творчості Христинівської міської ради. Електронний посібник «Чарівний світ лялькового театру».

4. *Завірюха Леся Валентинівна*, керівник гуртка Тальнівського Будинку дітей та юнацтва Тальнівської міської ради Черкаської області. Веб- мандрівка «Містом над Тальянкою».

5. *Попик Валентина Володимирівна, Топчій Ольга Михайлівна*, керівники гуртків Центру дитячої та молодіжної творчості Корсунь-Шевченківської міської ради Черкаської області. Посібник «Краса і традиції злилися воедино».

КОНКУРС «ОСВІТА ЧЕРКАЩИНИ - 2024»

1. *Арчибасова Тетяна Юріївна, Букіна Людмила Валентинівна, Овсієнко Катерина Вікторівна, Сазонець Анна Вікторівна*, працівники Будинку дитячої та юнацької творчості Смілянської міської ради за посібник «Помагайко для батьків і дітей»: формування соціальних компетентностей і гармонізація міжособистісної взаємодії у хореографічному колективі засобами тренінгових технологій».

2. *Лисенко Ольга Анатоліївна, Побірченко Катерина Миколаївна, Ковальова Ірина Миколаївна, Миронюк Олена Володимирівна, Гринюк Валентина Олександрівна, Кириченко Валентина Євгенівна*, працівники Центру дитячої та молодіжної творчості Корсунь-Шевченківської міської ради. Посібник «Творчість під мирним небом».

3. *Нераденко Тетяна Миколаївна*, керівник гуртка, методист Черкаського міського центру туризму, краєзнавства, екскурсій та спорту учнівської молоді Черкаської міської ради позашкільного навчального закладу центр туризму краєзнавства і екскурсій учнівської молоді. Методичний посібник «Учнівська краєзнавча школа «ЮНІ КРАЄЗНАВЦІ.МАН».

У наступному навчальному році необхідно продовжувати роботу щодо розроблення навчальних програм та рукописів для закладів позашкільної освіти з актуальних напрямів позашкільної освіти. Порядок та технологію розроблення навчальних програм з позашкільної освіти визначено **Методичними рекомендаціями щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти** (лист ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» від 05.06.2013 № 14.1/10-1685) та оновлено Методичними рекомендаціями щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 16.08.2023 № 21/08-1330). За минулий рік Черкащина має двох переможців конкурсу Навчальних програм та навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти:

1. *Король Євгеній Юрійович*, директор комунального закладу «Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради». Посібник «Патріотичне виховання у гуртку «Цифрова фотографія».

2. *Коваленко Ірина Миколаївна*, методист комунального закладу «Канівський міський центр туризму Канівської міської ради». Посібник «Квест – це дуже просто» .

Відповідно до запропонованої Концепції позашкільної освіти в умовах воєнного стану в Україні окрема увага у змісті позашкільної освіти має приділятися профорієнтації, профільному навчанню, учнівському самоврядуванню, волонтерській роботі, STEM, STEAM, STREAM, психологічній підтримці, супроводу і реабілітації учасників освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Наразі у закладах позашкільної освіти впроваджуються гуртки відповідного спрямування, зокрема у комунальному закладі «Черкаський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді Черкаської обласної ради» з 2024 року почав роботу гурток на базі навчально-тренінгового центру STEM – освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Гуртки такого профілю уже є в Уманському міському центрі позашкільної освіти «Територія творчості» та комунальному закладі позашкільної освіти «Центр дитячої та юнацької творчості» Степанецької сільської ради об'єднаної територіальної громади, тож такі гуртки необхідно відкривати у закладах позашкільної освіти області.

Основними завданнями організації та планування освітнього процесу в гуртках, секціях, студіях та інших творчих об'єднаннях закладів позашкільної освіти має бути реалізація компетентнісного методологічного підходу та формування пізнавальної, практичної, творчої та соціальної компетентностей.

Компетентнісний підхід може поєднуватися з діяльнісним та особистісно-орієнтованим методологічними підходами. Таким чином, в умовах воєнного стану необхідним постає посилення уваги до позашкільної освіти, підтримки діяльності закладів позашкільної освіти як складової національної безпеки та оборони України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Биковська О.В. Стратегія розвитку позашкільної освіти. 2-ге вид., перер. і доповн. Київ: ІВЦ АЛКОН, 2021. 117 с. URL: https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10888/Bykowska%20OlenaStrategiya_2021.pdf?sequence=4&isAllowed=y

3. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. 2022. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf>

4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо проведення Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти у 2024 році від 03.04.2024 № 212/08-548 :Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» URL: <https://imzo.gov.ua/2024/04/05/lyst-imzo-vid-03-04-2024-21-08-548-pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-provedennia-vseukrainskoho-konkursu-rukopysiv-navchal-noi-literatury-dlia-pozashkilnykh-navchalnykh-zakladiv-sys/>

Наталія БУГАЙЧУК,

методист лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЗАГАЛЬНОШКІЛЬНИЙ ПІДХІД ДО НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

*Коли в людини є народ,
тоді вона уже людина.*

Л. В. Костенко

Патріотичне виховання здобувачів освіти є пріоритетним напрямом в національній системі освіти. Актуальність патріотичного та духовного виховання юного покоління зумовлюється також і процесом формування в Україні громадянського суспільства, становлення єдиної нації.

Російсько-українська війна є екзистенційною війною двох просторів – українського простору свободи і російського простору рабства. Російський агресор хоче зробити українську націю безідентичною, знищити все українське, а українців поглинути як етнос, силоміць асимілювати, а не згодних вбити.

Війна спричинила ризики в усіх сферах життєдіяльності українців, вплинула і впливає на соціальний і психоемоційний стан кожного, спричиняє деструктивний вплив на формування та розвиток молодого покоління.

В цих умовах виховна робота набуває іншого змістового наповнення, потребує інших підходів до виховання та формування особистості, посилення певних змістово-сміслових напрямків, має відповідати основним засадам державної політики у сфері української національної та громадянської ідентичності, стає складовою забезпечення національної безпеки України.

Метою виховної роботи в умовах російсько-української війни має бути формування особистості українця, який усвідомлює свою належність до української нації, свій політико-правовий зв'язок з Україною, українським народом, громадянським суспільством, усвідомлює свою відповідальність за розвиток успішної України.

Планування виховної роботи закладів загальної середньої освіти має задовольняти запит держави на формування особистості в умовах війни з врахуванням викликів російської війни проти України та ризиків для життя і життєдіяльності української нації.

Заплановані заходи мають бути спрямовані на поєднання навчання з національно-патріотичним вихованням, впровадженням принципів загальнолюдської моралі і духовності, розвитком творчих здібностей, талантів та забезпеченням соціального захисту учнів.

Виховне середовище закладу загальної середньої освіти також має сприяти формуванню особистості українця, тому що це середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину, що утворює сприятливі умови для особистісного і соціального розвитку учнів, розкриття їхніх здібностей, збагачення позитивного досвіду міжособистісної взаємодії, ціннісно-орієнтованої діяльності.

Інституційний аудит визначає три основні складові безпечного освітнього середовища:

- безпечні й комфортні умови праці та навчання;
- відсутність дискримінації та насильства;
- створення інклюзивного і мотивувального простору.

Позитивна атмосфера у дитячому колективі дуже важлива, існує безпосередній зв'язок між атмосферою, яка панує у класі, у школі, особливо на перервах, та освітніми досягненнями учнів. Тож надзвичайно важливо зробити так, аби учням було комфортно. Основні ознаки безпечного освітнього середовища – це довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність.

Аби пересвідчитися в тому, що у колективі дійсно панує позитивна атмосфера, стежте за поведінкою дітей, проводьте відповідні опитування (можна робити їх анонімно). Запитання можуть бути такими:

- Чи почуваетесь ви в безпеці в нашому колективі? Класі? Школі?
- Скільки у вас друзів у нашому класі?
- Скільки у вас друзів поза нашим класом?
- Чи дотримуються учні нашого класу встановлених правил?
- Що ви хотіли б, аби інші учні та вчитель знали про вас?

За потреби на основі відгуків внесіть корективи у свою роботу, щоби забезпечити сприятливе освітнє середовище і завжди будьте поруч. Дорослі — головне джерело підтримки для дітей. Щирі розмови та спільна діяльність — це прояв любові і присутності. Намагайтеся бути прикладом, адже діти дивляться на вас і наслідують вашу поведінку. Поповнюйте внутрішній «павербанк» дитини. У цей складний час психоемоційних навантажень і дорослі і діти потребують більше позитивної «підзарядки».

Будьте відкриті до обговорення теми війни. Діти хочуть розуміти, що відбувається. Слухайте їх і чесно відповідайте на запитання. Якщо ви не знаєте відповідей, розмірковуюте і шукайте їх разом із дитиною.

Говоріть з дитиною про почуття. Діти тривожаться, сумують, злятаються та хвилюються так само, як і дорослі. Війна забирає дитинство в дітей України, але жодна дитина не повинна страждати. Покажіть, що ви розділяєте ці почуття. Завдяки цьому дитина не залишиться з ними наодинці.

Незважаючи на пережиті жахи війни, діти в Україні також демонструють надзвичайну стійкість. Вони, незважаючи на складні ситуації, тримаються і підтримують ровесників та громади, волонтерять.

У важкі для всієї України часи, через військове вторгнення росії, вони намагаються бути корисними.

Волонтерство має багато напрямів, і кожен учень, хто відчуває потребу допомагати, може обрати цікаву або близьку йому сферу діяльності.

Онлайн-волонтерство, або е-волонтерство.

Ця діяльність реалізується вільно і свідомо на користь інших людей із єдиною умовою – вона має реалізуватися з допомогою інтернету. Наприклад, адміністративні завдання (модерація, координація), збирання пожертв, креативні завдання (створення вебсторінок, дизайн, редагування), реклама, інформаційне розповсюдження, долучення до українського кібервійська: приєднання до чатботів у Telegram, за допомогою яких можна блокувати канали розповсюдження дезінформації, розвінчувати міфи та фейки; віртуальне партизанство – надсилання скарг на прокремлівських агітаторів до адміністраторів соцмереж і чатів.

Доброчинна діяльність формує в учнів почуття відповідальності за доручену справу й тих людей, які потребують допомоги та підтримки, надає значущості їхній участі, допомагає на конкретних справах переконатися у власній спроможності розв'язувати проблеми своєї громади та згуртовувати небайдужих громадян і громадянок навколо їх розв'язання, знаходити ефективне партнерство.

Війна впливає на довкілля. Неправні втрати від війни вимірюються не тільки людськими життями, але й життями тварин. На жаль, необізнаність здобувачів освіти щодо правил поведінки з тваринами (як домашніми, так і безпритульними) також призводить до негативних наслідків (знущення над тваринами, зараження небезпечними хворобами, травмування та каліцтво дітей).

Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління – це завдання не лише закладів освіти, а і українського суспільства загалом. Утвердження української національної та громадянської ідентичності є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а, отже, набуває особливого значення для сфери національної безпеки і оборони. Постановою Кабінету Міністрів України від 30 липня 2024 р. № 864 затверджено **Державну цільову соціальну програму з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року.**

Метою цієї програми є створення сприятливих умов та налагодження міжгалузевої взаємодії на загальнодержавному та регіональному рівні для реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності шляхом національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання, громадянської освіти населення України, популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України (самобутність, соборність, воля, гідність) та формування на їх основі української національної та громадянської ідентичності.

Впровадження програми забезпечить комплексний, державний підхід до національно-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти і вирішення проблемних питань, які не можуть бути розв'язані засобами шкільного або територіального управління та потребують державної підтримки, належної координації діяльності суб'єктів відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/864-2024-%D0%BF#Text>

Актуальними залишаються такі форми роботи:

- Щоденна загальнонаціональна хвилина мовчання для вшанування пам'яті загиблих унаслідок збройної агресії РФ о 9:00 годині (Указ Президента України «Про загальнонаціональну хвилину мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії російської

федерації проти України» від 16 березня 2022 року №143/202).

- Уроки мужності, уроки стійкості, зустрічі з учасниками російсько-Української війни, волонтерами, відвідування військовослужбовців, які отримали поранення та проходять реабілітацію у медичних закладах, волонтерська діяльність.

У музеях при навчальних закладах створюйте і *постійно оновлюйте стенди*, що відображають події збройної боротьби Українського народу за територіальну цілісність нашої країни, участь випускників навчальних закладів, односельців в війні.

При відзначенні національних свят та пам'ятних дат, зокрема Дня захисника та захисниці України, Дня Гідності і Свободи, Дня Збройних Сил України, Дня Соборності України, Дня повномасштабного вторгнення російських військ на територію України тощо, *пропонується організовувати та проводити* науково-практичні конференції, семінари, круглі столи; військово-спортивні змагання, фестивалі-конкурси патріотичної пісні, прози і поезії, творів образотворчого мистецтва; відвідувати музеї бойової слави; вшановувати сучасних героїв-захисників України та пам'ять загиблих за свободу, єдність та незалежність Українського народу.

Під час проведення заходів рекомендуємо залучати до обговорення нагальних питань з патріотичного виховання молоді ветеранів війни, волонтерів, лідерів та активістів громадських організацій.

У Концепції НУШ наголошено на *суб'єкт-суб'єктних відносинах* під час освітнього процесу. Школярі мають оволодіти способами навчальної діяльності, здобути «м'які» навички, досвід взаємодії з іншими людьми, соціалізуватися з метою подальшого успішного навчання, виховання та розвитку. Все це найкраще впроваджувати засобами виховної роботи.

Поряд із *традиційними методами виховання* необхідно *широко використовувати інноваційні*, які активізують енергію учнів та направляють її в потрібне русло й спрямовані на розвиток духовних здібностей учнів. Під інноваціями у вихованні розуміють процес створення, поширення нових засобів для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі вирішувалися по-іншому, а також пошук оригінальних розв'язань педагогічних проблем: оригінальні виховні ідеї, нові виховні технології, форми і методи виховання.

Обираючи форми, методи та прийоми роботи з дітьми молодшого шкільного віку, слід зважати на психологічні особливості: рівень розвитку мовлення, особливості мислення і сприймання інформації. Варто враховувати, що провідною діяльністю дітей цієї категорії є гра.

Метою проведення заходів для підліткового та юнацького віку є виховання у дусі патріотичного обов'язку, поваги до військової служби та готовності до захисту Вітчизни, до чинного законодавства й засад демократичної, правової держави. Заходи повинні мати спрямованість на формування оборонної свідомості, підвищення соціальної активності для участі у громадсько-політичному житті країни, мотивації молоді до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони.

Важливим завданням виховної роботи в закладі загальної середньої освіти є питання подолання імперських міфів, ворожих наративів у свідомості учнів та і частини вчителів. Нинішнє переосмислення минулого є вагомою частиною нашого ментального спротиву агресору.

Водночас штучно сконструйовані імперськими істориками та пропагандистами міфи про українську історію були і є намаганнями замаскувати справжню суть російської імперської політики в Україні —

політики, яка завжди була колонізаторською. Упродовж століть її мета є незмінною: підкорити і експлуатувати Україну.

Варто наголошувати на *понятті територіальної цілісності держави*, згідно з яким територія держави є недоторканою від посягань з боку інших держав.

Доцільним є *використання інтерактивних технологій*: перегляд відеоматеріалів, віртуальних екскурсій та виставок; організація створення серії мотивувальних відеороликів, участь в акціях, флешмобах, конкурсах тощо. Це зробить заходи більш цікавими та ефективними, допоможе кращому сприйняттю та засвоєнню учнями нової інформації. Високі технології, інтернет, глобалізація та безліч інших невідомих раніше явищ і процесів довколишньої дійсності ставлять нові виклики в системі освіти — галузі, яка найбільше та найшвидше має реагувати на подібні виклики.

Змістом національно-патріотичної роботи в закладах освіти є висвітлення таких тем:

- державні символи, Конституція України, закони України — знання; повага;
- державна мова — розуміння національної цінності, важливості як атрибуту національної ідентичності та становлення держави;
- суспільно-державні (національні) цінності України: соборність, самобутність, воля, гідність — розуміння значення і важливості як консолідуючих чинників утвердження національної та громадянської ідентичності; популяризація;
- боротьба українського народу за самовизначення і творення власної держави, етапи державотворення — знання; популяризація;
- борці за незалежність і територіальну цілісність України — знання; вшанування;
- українці, досягнення яких увійшли до світової історії — знання; популяризація;
- видатні особистості українського державотворення, ветерани України, герої, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України — знання; популяризація; формування традицій вшанування пам'яті загиблих;
- культурна спадщина, культурні цінності України — вивчення; бережне ставлення; популяризація.

Рекомендуємо **використовувати матеріали**, що підготовлені Українським інститутом національної пам'яті за посиланням: <https://uinp.gov.ua/>

Крім того, пропонуємо ознайомитися з **досвідом виховної роботи**, розміщеним на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР»:

Роботи переможців виставки-конкурсу «Нова українська школа Черкащини - 2024» розміщено на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» за посиланням: <https://master.klasna.com/uk/site/index.html>

- «Народознавчі квести», методичний посібник, автори: Норенко О.М., Клеценко О.І., Гаркавенко О.І., Печенікіна Т.О.
- «Лялька-мотанка як засіб національно-патріотичного виховання в концепції нової української школи», посібник, автори: Возна І.В., Мурзак Г.В., Мудрак Л.А.
- «Проектна діяльність як засіб підвищення ефективності освітнього процесу Нової української школи», методичний посібник, автори: Кикоть Н.М., Мицюк Ж.В., Міщенко Т.М.
- «Творчі об'єднання: формуємо успішну особистість у Новій українській школі», методичний посібник, автори: Ткач Л.І., Луцук О.П., Кісарова Л.В., Бузівська Ю.М., Магілін А.В., Сидоренко Т.Т.
- «Нетрадиційний календар свят на 2024 рік», посібник-календар, автори: Сухоносова Н.П., Шевчук Ю.В.

- «Національно-патріотичне виховання в освітньому процесі Нової української школи. Виховання патріотизму через військово-патріотичну гру «Сокира» («Джура»», посібник, автори: Сидоренко Ю.М., Царинна Л.Г., Михайлик Т.В.

• «У подиху рідного слова...», збірка автора Рудь Л.М.

- «Школа лідера НУШ», посібник, автори: Бойко С.В., Авраменко Л.Л.

Напрацювання переможців конкурсу на кращий електронний освітній ресурс з виховної роботи у 2024 році розміщено на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Колекція цифрових ресурсів — загальна середня освіта — виховна робота» за посиланням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/5637>. Це такі роботи:

- «Національна спадщина», автор Зверева Надія Іванівна, педагог-організатор Вільшанської опорного закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів Вільшанської селищної ради Звенигородського району.
 - «Код нації» творчої групи вихователів Шевченківської спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради (керівник групи — Кислиця І.М. заступник директора з виховної роботи.
 - «Я люблю Україну!», автор Філенко Ірина Володимирівна, педагог-організатор Канівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 4 Канівської міської ради.
 - «З Україною в серці», автор Шинкарьова Кіра Валеріївна, вихователь ліцею "Обдарованість" Монастирищенської міської ради.
 - «Музей - відкритий лист із минулого в майбутнє» автор Герасименко Ніна Олександрівна, педагог-організатор, учитель мистецтва Мліївського ліцею №1 Мліївської сільської ради.
 - «Стежками Холодного Яру», автор Лога Надія Сергіївна, вихователь комунального закладу «Михайлівська спеціальна школа Черкаської обласної ради».
 - «Шлях до Соборності», автор Макаренко Юлія Петрівна, педагог-організатор Вереміївської гімназії Іркліївської сільської ради Золотоніського району.
 - «На допомогу вихователю», автор Нежевенко Лілія Валеріївна, вихователь комунального закладу «Золотоніська спеціальна школа Черкаської обласної ради».
 - «Війна руйнує людські душі», автор Ніцак Людмила Іванівна, учитель зарубіжної літератури і мистецтва Кропивнянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Золотоніської міської ради.
 - «Святуємо разом» автор Третякова Людмила Вікторівна, вчитель початкових класів Золотоніської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №6 Золотоніської міської ради.
 - «Україна в нас єдина, бережи її дитино!» творчої групи вчителів початкових класів Червонослобідського закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів №1 Червонослобідської сільської ради.
- Зразки сучасних інтерактивних форм роботи** для учнів закладів загальної середньої освіти у повноформатному режимі та он-лайн які можна використовувати в освітньому процесі під час організації інших виховних заходів розміщені на сайті КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР» в розділі «Науково-методичне забезпечення закладів освіти — Виховна діяльність» за посиланням: <http://oipoppp.ed-sp.net/?q=taxonomy/term/2552>
- Військовий стан суттєво змінив умови навчання та виховання, а також зумовив труднощі, що

потребують від педагога додаткових зусиль та вмінь пристосовуватися до нових умов. Складність сучасних виховних проблем потребує комплексного підходу у їх розв'язанні та розвитку соціально-педагогічної парадигми виховання. Основою нової парадигми, а відтак і основою виховання стають: особистість дитини, визнання її найвищою цінністю, орієнтація педагога на гуманізм, демократичні принципи спільної з дитиною життєдіяльності.

В умовах сьогодення **пріоритетне завдання педагогів** – не просто навчити, дати знання з певного предмета, забезпечити виконання освітніх програм, а порадити та окреслити життєві орієнтири. Необхідно навчити дітей долати невизначеність та складність, вчитися самостійно, підтримувати фізичне та емоційне благополуччя своє власне й родини, співпереживати й дипломатично вирішувати конфлікти, долучатися до підтримки ЗСУ та допомагати дітям із числа ВПО.

Військові дії в країні проходять глибокою емоційно, створюють психологічну рану всередині кожної людини. Зміна настрою, страх, тривога, неврівноваженість, емоційні вибухи, паніка, зневіра... Це неповний перелік тих характеристик, які руйнують особистість, заважають їй критично оцінювати ситуацію, адекватно діяти.

Нагадуємо, що держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги за номером Єдиного контакт-центру 0 800 213 103 (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів) та Лінія Національної психологічної асоціації 0 (800) 10 01 02 (10:00-20:00 щодня, дзвінки безкоштовні).

Україна постала перед серйозними загрозами збереження державного суверенітету, утримання територіальної цілісності, виживання українства, як нації, і перед викликами наявної ситуації, невизначеної тривалості російського вторгнення та ведення бойових дій на території України, постійної в подальшому часі військової загрози з боку російської федерації, виховна робота в закладі загальної середньої освіти має бути загальношкільною із залученням усіх учасників освітнього процесу. І як зауважив міністр освіти та науки Оксен Лісовий, «патріотично-виховна робота – це інтегровані рішення, які мають бути включені в усі дисципліни, у сам освітній процес: математику, літературу, фізику, біологію».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf> (дата звернення: 22.05. 2024).
2. Бугайчук Н. Роль класного керівника у формуванні безпечного освітнього середовища. Методичний посібник. Черкаси: КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2022. 28 с. URL: http://oipop.ed-sp.net/public/repository/rol_klasnogo_kerivnyka_u_formuvanni_bezpechnogo_osvitnogo_seredovyschcha.pdf (дата звернення: 22.05. 2024).
3. Діти і війна: поради батькам, які допоможуть вберегти ментальне здоров'я малюка. URL: <https://bf.dia.gov.ua/articles/dity-i-viina-porady-batkam-iaki-dopomozhut-vberehty-mentalne-zdorovia-maliuka> (дата звернення: 22.05. 2024).
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України. № 2834-IX від 13 грудня

2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 08.05. 2024)

5. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики: збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» / Марія Тахтаулова (заг. ред.), Олександр Богуш, Сергій Бутко, Людмила Замай, Ігор Каретніков, Богдан Короленко, Олена Охрімчук, Юрій Приходнюк, Володимир Тилишак. Київ : «Смолоскип», 2023. 42 с. URL: <file:///D:/Users/user/Downloads/1PXus1700492834GtKjN.pdf>

6. Коли світ на межі змін: школа, чутлива до психічного здоров'я: посібник для освітян закладів загальної середньої освіти / Упорядники: Дар'я Арцимєєва, Галина Терентьєва, Тетяна Зав'ялова, Надія Паньків. Загальна редакція: Любова Залюбовська. Загальна координація: Альона Матвієнко. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/04/13/GG-posibnyk.web.2.13.04.2023.pdf> (дата звернення: 28.05. 2024).

7. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80/print#n9> (дата звернення: 08.05. 2024)

8. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527 URL: <http://surl.li/kzem> (дата звернення: 28.05. 2023).

9. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 893-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.05. 2024).

10. Організація учнівського самоврядування в середніх загальноосвітніх навчальних закладах URL: https://library.vspu.net/jspui/bitstream/123456789/706/1/dis_%D1%88%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf (дата звернення: 28.05. 2024)

11. Педагогічні орієнтири виховної роботи URL: <https://naurok.com.ua/pedagogichni-orientiri-vihovno-roboti-u-2023-2024-navchalnomu-roci-ukladach-svitlana-yurchenko-metodist-nmc-pto-u-volynskiy-oblasti-358582.html> (дата звернення: 28.05. 2024)

12. Сайт Українського інституту національної пам'яті URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 28.05. 2024)

13. Стратегія Національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 28.05. 2024)

14. Як говорити про російсько-українську війну в школі. Уроки стійкості, боротьби та перемог URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/ss-abd1/266169464> (дата звернення: 28.05. 2024)

15. Як ти? Всеукраїнська програма ментального здоров'я. URL: <https://howareu.com/>

Сергій КОНДРАТЮК,

методист трудового навчання, технологій лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Трудове виховання ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного і діяльнісного підходів та спрямоване на формування в дітей ціннісного ставлення до праці, розуміння процесів трудової діяльності, розвиває найважливіші якості особистості, готує до майбутнього дорослого життя та конкурентноспроможності на ринку праці.

Найважливішою метою технологічної освітньої галузі в умовах сучасного високотехнологічного та інформаційного суспільства є реалізація творчого потенціалу учня, формування критичного та технічного мислення, готовності до зміни навколишнього середовища засобами сучасних технологій і дизайну, здатності до підприємливості та інноваційної діяльності, партнерської взаємодії, використання техніки і технологій для задоволення власних потреб, культурного та національного самовираження.

Державним стандартом передбачено, що учні мають опанувати базовими знаннями технологічної освітньої галузі за такими напрямками: проєктування, основи графічної грамотності, технології виготовлення виробу, оцінювання і презентація результатів, декоративно-ужиткове мистецтво, сучасна техніка і технології, самозарядність у поведінці.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з технологічної освітньої галузі передбачають, що учень засвоїв алгоритм проєктно-технологічної діяльності для виготовлення виробів та задоволення власних потреб чи потреб інших осіб, творчо застосовує технології обробки матеріалів, використовує ручні предмети праці, техніку, технології та матеріали, турбується про власний побут.

Трудове навчання, технології мають практико-орієнтовану спрямованість. Навчання відбувається з опорою на освітні потреби дітей, їх інтереси, вікові можливості та індивідуальні особливості. Педагог при цьому виконує роль насамперед організатора освітнього процесу.

Учителям потрібно **спрямувати особливу увагу** на особливості формування змісту технологічної діяльності учнів на уроках, яка здійснюється на основі об'єктів проєктної діяльності, а не технологій, а також на мотивацію дітей до навчання, формування самостійної діяльності, доцільному використанні цифрових пристроїв, дотриманню правил охорони праці.

Учителі технологій старших класів вже зараз повинні готуватися до кардинальних змін у своїй професійній діяльності. До 1 вересня 2024 року буде сформована мережа закладів старшої профільної освіти академічного або професійного спрямування. Це означає, що діти, які у 2024-2025 навчальному році навчатимуться в 7 класі, через 3 роки підуть не до 10 класу, а до академічного ліцею, **обираючи відповідний профіль і предмети, або у заклад професійної освіти чи коледж. Щоправда, такі заклади будуть далеко не в кожній громаді.** В результаті, реформування освіти в Україні буде

створена мережа початкових шкіл (1-4 класи) і гімназій (5-9 класи) та відокремлених від них ліцеїв (10-12 класи). Учні 10-12 класів будуть навчатися за новими програмами та новим державним стандартом.

Найбільш кардинальні зміни полягатимуть у тому, що учні зможуть обирати профіль навчання, а також додатково навчальні предмети в межах цього профілю і поза ним. Наприклад, обравши математичний профіль, учень матиме набір обов'язкових предметів у його межах, а також зможе обрати додаткові поглиблені профільні курси. Додатково до цього можна буде обрати курси і предмети, що не входять у цей профіль.

Визначено перелік обов'язкових предметів, до яких належать: українська мова, математика, історія України, іноземна мова, Захист України, домедична допомога, фізична культура. Решта предметів для учнів 10-12 класів у шкільному курсі будуть вибірковими.

Отже, профільне навчання передбачає години на вивчення основних предметів і пов'язаних із профілем вивчення обов'язкових та вибіркових предметів, а також курси й предмети для вільного вибору.

Варто звернути увагу, що до компетенції директорів ліцеїв належить добір викладачів закладу. Передбачається, що це мають бути вчителі з належною підготовкою, готові викладати поглиблені, інтегровані курси й виходити за межі освітньої програми. Тому рекомендуємо приділити особливу увагу самоосвітній діяльності та набуттю додаткових спеціальностей.

Викладання навчальних предметів технологічної освітньої галузі

Технології у 5-7 класах

У 5-6 класах опанування навчальним предметом відбувається за модельними навчальними програмами, які затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795, а саме:

- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Кільдеров Д.Е., Мачача Т.С., Юрженко В.В., Луп'як Д.М.);
- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Терещук А.І., Абрамова О.В., Гацак В.М., Павич Н.М.);
- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Туташинський В.І.);
- модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М.).

У 7 класі учитель обирає для навчання учнів одну із таких модельних навчальних програм:

1. Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 клас» для закладів загальної середньої освіти

(автор Туташинський В.І., наказ МОН від 24.07.2023 № 883).

2. Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 клас» для закладів загальної середньої освіти (автор Мачача Т.С., наказ МОН від 24.07.2023 № 883).

3. Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авторки Ходзицька І.Ю., Горобець О.В., Медвідь О.Ю., Пасічна Т.С., Приходько Ю.М., наказ МОН від 16.08.2023 № 1001).

4. Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автор Гащак В.М., наказ МОН від 27.12.2023 № 1575).

Визначення модельної навчальної програми, за якою учні будуть навчатися протягом певного циклу, – компетенція виключно учителя технологій, який обирає її в залежності від освітніх потреб учнів, матеріальної бази майстерні, власних знань та умінь тощо.

Модельні навчальні програми обираються на весь цикл повної загальної середньої освіти (адаптаційний чи базового предметного навчання) і не можуть змінюватися протягом нього, наприклад, при переході із 5 до 6 класу, а також після закінчення 7 класу при переході до 8, а потім через рік до 9 класу. Це зумовлено особливостями кожної модельної програми, у кожній з яких опанування очікуваними результатами мають свою логічну послідовність. Отже, обравши у 5 чи 7 класі певну модельну програму, учитель повинен навчати по ній учнів протягом всього циклу. Однак, для інших класів, які починають навчання на адаптаційному чи базовому предметному циклі, викладач за власним бажанням може обрати модельну навчальну програму іншого автора.

При переході між циклами наступність не зберігається і тому можна обирати модельну навчальну програму іншого автора. Наприклад, у 5-6 класах учні опановували технології за модельною програмою Кільдерова Д.Е., а починаючи із 7 класу, для цих учнів учитель за власним бажанням може обрати модельну програму іншого автора, до прикладу – Гащак В.М.

У класах, які поділяються на групи з технічних та обслуговуючих видів праці, кожен з учителів може обирати модельну навчальну програму незалежно від іншого. Наприклад, у 5 класі учитель технічних видів праці може обрати модельну навчальну програму Туташинського В.І., а учителька обслуговуючих видів праці може обрати програму іншого автора, наприклад, Ходзицької І.Ю.

Розроблення календарно-тематичних планів починається зі створення навчальної програми на основі обраної модельної навчальної програми. Визначальною відмінністю навчальної програми від модельної навчальної програми є те, що у навчальній учитель на власний розсуд визначає кількість годин, які необхідні на опанування змісту певного модуля, розділу чи теми. Варто також конкретизувати теми учнівських проєктів, які планується виконувати у відповідних класах. У процесі розроблення навчальної програми обсяг змін не повинен перевищувати 20% від першоджерела – модельної навчальної програми. Навчальна програма, розроблена учителем, обов'язково затверджується педагогічною радою освітнього закладу.

Перед розробленням календарно-тематичного плану потрібно уважно ознайомитися із вступною частиною навчальної програми, оскільки кожна з модельних програм, особливо для 7-9 класів має свої особливості. Наприклад, змінено етапи виконання проєктів, принципи обрання технологій виготовлення, кількість учнівських проєктів протягом опанування модулями програми тощо.

Під час розроблення календарно-тематичного плану у темах занять необхідно вказувати не тільки стадії виконання проєкту у відповідності до програми, а й прописувати власні формулювання конкретних тем занять з опанування обраної технології виготовлення, які не прописуються у програмах.

Наполягаємо піддавати критичному аналізу календарно-тематичні плани, отримані з мережі Інтернет. Вони зазвичай відображають особисте бачення авторів, часто мають грубі методичні помилки, їх автори не несуть жодної відповідальності за правильність розробки. Тому, навіть, якщо учитель взяв чужий календарний план, то рекомендуємо у такому випадку відредагувати назви проєктів, теми занять і навіть запропоновані колонки таблиці під власне бачення та потреби дітей, у яких викладає навчальний предмет.

Провідною діяльністю учнів на уроках технологій і трудового навчання є практична робота з виконання учнівського проєкту, під час якої в дітей формуються певні компетенції. Учитель технологій зобов'язаний формувати у дітей не тільки компетентності, притаманні нашому навчальному предмету – предметні компетентності, а й ключові компетентності, які формують уміння жити у сучасному суспільстві, не залежно навіть від знань, які діти отримують у школі.

Виконання учнівських проєктів учнів 5-6 класів повинно максимально відповідати бажанням дітей та були такими, щоб вони використовували вироби для власних потреб у побуті. У 7 класі учитель поступово повинен орієнтувати дітей на виготовлення таких об'єктів праці, які використовуватимуться іншими людьми: для сім'ї, школи, громади та патріотичного спрямування – для захисників України.

Сучасний учитель на кожному занятті повинен звертати особливу увагу мотивуванню учнів до навчання, наданню їм допомоги та підтримки. Важливу роль тут має відігравати **формувальне оцінювання**, яке надає впевненості дитині у власні сили, спонукає до самостійної творчості та використовується педагогом для корекції подальшої діяльності, в тому числі і власної.

При обранні тем учнівських проєктів рекомендуємо радитися з дітьми та їхніми батьками, що буде великим мотиваційним стимулом для них під час освітнього процесу. Дитина, виготовляючи виріб та усвідомлюючи його важливість для себе, буде набагато відповідальніше відноситися до його якості, а отже буде зацікавленою в отриманні відповідних нових знань і умінь. Тому рекомендуємо проаналізувати використання дітьми виробів, які вони виготовляли в минулі роки і за потреби зробити корекцію тем проєктів.

На початку виконання нового проєкту потрібно обов'язково спільно з учнями розробляти критерії його оцінювання. Їх потрібно розмістити у майстерні на видному місці (на стенді) разом із критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти у 5-6 і 7 класах.

З кожним новим проєктом учитель повинен надавати учням все більшої самостійності у його виконанні. Наприклад, стадія пошуку зразків-аналогів та формування банку ідей, розроблення на їх основі власної конструкції виробу, визначення послідовності виконання роботи, обрання доцільного оздоблення, самоконтроль та самооцінювання тощо.

Трудове навчання у 8-9 класах

Викладання трудового навчання у 2024-2025 навчальному році відбуватиметься за навчальною програмою «Навчальна програма з трудового навчання для закладів загальної середньої освіти 5-9 класи» (автори: Терещук А.І., Бурдун В.В., Дятленко С.М., Павич Н.М., Гащак В.М., Медвідь О.Ю., Палій

Ю.В., Крімер В.В., Лещук Р.М., Палійчук М.Д., Ходзицька І.Ю.; наказ МОН від 07.06.2017 № 804).

Змін в опануванні навчальною дисципліною для 8-9 класів не відбулося. Найважливіші принципи викладання, яких потрібно неухильно дотримуватися кожному учителю трудового навчання, такі:

- В основі навчальної програми лежать об'єкти праці, при виготовленні яких мають бути досягнуті очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, а не засвоєння базових технологій.

- Всі об'єкти праці виготовляються під час виконання учнівських проєктів.

- Учитель створює умови для виготовлення виробу, максимально надає можливість для самостійної діяльності учнів та відіграє роль в першу чергу організатора цього процесу.

- Засвоєння нових знань на уроках трудового навчання відбувається переважно під час виконання практичної роботи, на яку виділяється максимальна кількість часу – як правило, не менше 75% уроку/заняття.

- Використання однієї технології виготовлення протягом навчального року допускається не більше, як для двох виробів.

- Під час виготовлення виробів застосовуються тільки основні технології, перелік яких дається у програмі для кожного класу.

- При виготовленні виробів учні повинні оволодіти якомога більшою кількістю технологій, а тому доцільно широко використовувати додаткові технології, які учитель обирає за власним вибором та у відповідності до потреб щодо виготовлення об'єкту праці.

- У змішаних групах необхідно враховувати гендерні особливості дітей, а тому в календарно-тематичному плані обов'язково планується не менше двох основних технологій для виготовлення кожного об'єкту праці (крім об'єктів, виготовлення яких передбачає застосування однієї технології, наприклад, ляльки-мотанки).

- Потрібно максимально враховувати потреби учнів, їх побажання, цінність виробу для дитини та сім'ї або потреби освітнього закладу, громади та суспільства.

- Вся проєктна документація оформляється в робочих зошитах у лаконічній формі і лише така, яка стосується проєкту. Конспектування матеріалу недопустимо.

- При оцінюванні результатів діяльності учнів потрібно враховувати знання (засвоєння теоретичного матеріалу), діяльнісний (результати практичної роботи) та ціннісний компоненти.

- Виготовлений виріб використовується за призначенням, а не зберігається в шкільній майстерні.

- Під час складання календарно-тематичного плану у 8 класі планується виконання від 4 до 6 проєктів, а в 9 класі – 2 учнівських проєкти. До них ще додаються по 2 проєкти з технології побутової діяльності та самообслуговування у 8 класі і 1 проєкт у 9 класі.

- Допускається виготовлення виробів, які не входять в перелік навчальної програми.

- Якщо учитель використовує не власні календарно-тематичні плани, то обов'язково потрібно здійснити корекцію навчальних тем та кількості відведеного часу на їх опрацювання, опираючись на власний досвід, знання і уміння, потреби дітей, матеріальну базу майстерні тощо.

Технології у 10-11 класах

1. Навчальний предмет «Технології» у 10-11 класах вивчається за однією з таких навчальних програм:

2. Навчальна програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)» (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407);

Навчальна програма «Технології 10-11 класи (профільний рівень)» (наказ МОН від 23.10.2017 № 1407).

Навчальний предмет «Технології» у 10-11 класах належить до вибірково-обов'язкових, що означає обрання старшокласниками за власним бажанням двох із трьох навчальних предметів серед «Технології», «Інформатика» і «Мистецтво». Тому учителю технологій потрібно донести дев'ятикласникам в кінці навчального року важливість технологічної освіти для їх подальшого життя, прорекламувати модулі, які учитель пропонує вивчати, обговорити цю проблему з їх батьками.

Основною метою технологічної освіти старшокласників має стати формування в них здатності до самостійного отримання знань і способів діяльності. Провідна діяльність на заняттях є така ж, як і в попередніх класах – виконання учнівського проєкту.

Навчальний предмет «Технології» вивчається за двома рівнями: технологічним і рівнем стандарту.

Програма рівня стандарту складається з 10 обов'язково-вибіркового навчальних модулів, із яких учитель разом з учнями обирають для вивчення лише 3.

Структура кожного модуля складається з трьох компонентів:

1. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів.

2. Алгоритм проєктної діяльності учнів.

3. Орієнтовний перелік творчих проєктів.

У старших класах доцільно впроваджувати колективну проєктну діяльність, а отже учнівські проєкти мають бути складнішими від тих, які вони виконували у попередніх класах. У програмах подається їх орієнтовний перелік із яких учні мають обрати по одному для кожного із трьох модулів.

На опрацювання трьох навчальних модулів відводиться 105 годин. Їх розподіл між класами доцільно здійснювати так: 70 год (2 години на тиждень) у 10 класі і 30 год (1 година на тиждень) у 11 класі.

Навчання профільного рівня здійснюється за однією з профільних програм, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 23.09.2010 р. №904.

Здійснення професійно-технічного навчання в закладах загальної середньої освіти та міжшкільних навчально-виробничих комбінатах (міжшкільних ресурсних центрах) можливе і за іншими професіями, за умови дотримання вимог Державних стандартів професійно-технічної освіти. У цьому випадку, коли кількість годин на опанування професії менша передбаченої навчальними планами, рекомендується запроваджувати профільні курси та курси за вибором.

Змістове наповнення технологічного профілю також може складатися з декількох курсів за вибором «Професійні проби». Учні, які навчаються за будь-яким іншим профілем, можуть їх опановувати за рахунок варіативної складової навчальних планів.

Креслення

Графічна грамотність є важливим аспектом технологічної підготовки учнів. Тому основами графічної грамоти учні опановують у 5-11 класах на уроках трудового навчання і технологій. Але за можливості цей предмет можна вивчати факультативно, у відповідних спеціалізованих школах, як курс за вибором і при обранні технологічного профілю у старших класах за такими навчальними програмами:

- **7-8 класи** спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням предметів технічного (інженерного) циклу – Навчальна програма «Креслення. 7-8 класи» (лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-904);

- **8-11 класи** – Навчальна програма курсу за вибором «Креслення» (лист ІМЗО від 08.11.2019 р. № 22.1/12-Г-10550);

- **8-11 класи** – Навчальна програма курсу за вибором «Професійні проби» для учнів 8-11 класів «Технічне креслення на базі комп'ютерних програм» (лист ІМЗО від 09.06.2020 № 22.1/12-Г-346).

- **11 клас** технологічного профілю – навчальна програма «Креслення. 11 клас» (лист ІМЗО від 25.09.2018 № 22.1/12-Г-906).

Всі діючі у цьому навчальному році програми з трудового навчання, технологій і креслення можна скачати одним архівом за лінком: <http://surl.li/tmqxn>

Професійно-методична діяльність учителів трудового навчання, технологій

Всеукраїнський конкурс «Учитель року» в номінації «Трудове навчання»

Відповідно до наказу МОНу за 13.02.2023 № 145 «Про затвердження графіка проведення всеукраїнського конкурсу «Учитель року» у 2024-2028 роках» у наступному навчальному році відбудеться конкурс у номінації «Трудове навчання».

Усім учителям, які побажають узяти участь, рекомендується звернути особливу увагу на сучасну методику викладання навчального предмета «Технології» у очній та дистанційній формах, використання сучасних інформаційних технологій (створення відеоуроків, сайту, використання веб-сервісів і можливостей штучного інтелекту з освітньою метою), впровадження елементів STEM навчання, особисто орієнтованого та діяльнісного підходів до навчання, методику здійснення учнівського проєктування, проведення занять в нестандартній формі.

Варто також звернути увагу на завдання конкурсу за минулі роки з інших предметів, щоб мати уявлення про основні тенденції та вимоги до знань і умінь педагогів (<http://surl.li/ukbpq>).

Виставка-конкурс «Нова українська школа Черкащини»

З метою розвитку професійної діяльності педагогічних працівників Черкаської області, популяризації їх кращого педагогічного досвіду, впровадження новітніх технологій та на виконання наказу Управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 16.11.2023 № 139 із 16 по 19 квітня відбулася обласна виставка-конкурс «Нова українська школа Черкащини».

На жаль, у цьому році учителями трудового навчання, технологій на виставку-конкурс було представлено найменшу кількість робіт за останні 10 років: всього дві роботи. Цілком очевидно, що така кількість робіт не відображає високий потенціал учителів технологічної освітньої галузі нашої області і свідчить про недостатню увагу до обласного заходу не тільки учителів праці, а й консультантів Центрів професійного розвитку, що відповідають за трудове навчання, технології, які не спромили забезпечити активну участь учителів нашого навчального предмета.

За результатами оцінювання поданих робіт відзначено навчально-методичний посібник «Дидактичні матеріали до теми «Технологія виготовлення писанок». Технології. 7 клас. НУШ» Фоміної Н.Е., учителя трудового навчання, технологій Смілянської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1 Смілянської міської ради Черкаської області.

Обласний конкурс на найкращий електронний освітній ресурс

У конкурсі на найкращий електронний освітній ресурс в номінації «Трудове навчання, технології» подано 7 робіт, три із яких було відзначено нагородами.

За серію цифрових ресурсів «Веб-сайт: «Навчально-методичне забезпечення технологій у 7-8 класах Нової української школи» дипломом Управління освіти і науки Черкаської обласної військової адміністрації відзначено творчу групу учителів трудового навчання, технологій міста Черкаси, до складу якої входять: Камінська О. О. (Черкаська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №32 Черкаської міської ради), Огіренко О.В. (Черкаська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №19 Черкаської міської ради), Плахотня Г.Л. (Черкаська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №3 Черкаської міської ради), Рябова О.В. (Черкаська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №21 ім. Ю.Г. Ілленка Черкаської міської ради), Шмиголь О.А. (Черкаська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №8 Черкаської міської ради. URL: <http://surl.li/poref>).

За серію цифрових ресурсів «Інтерактивний посібник з технології української народної вишивки «Від історії до сьогодення». 7 клас Нової української школи» нагороджено дипломом комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» Пятяку Ю.В. (Черкаська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №11 Черкаської міської ради. URL: <http://surl.li/tmqyf>).

Для участі у конкурсі наступного року рекомендуємо подавати матеріали, які можуть стати в нагоді учителям технологій 5-7 класів: серії відеоуроків з виконання учнівського проєкту, відео майстер-класів з виготовлення виробів, які доцільно виготовляти на уроках технологій, електронні методичні кейси для проєктування із описом методики їх використання, сайти учителів технологій із структурованими матеріалами для проведення занять, додатки із матеріалами для проєктування, які можна встановлювати на мобільні телефони тощо.

ІІІ етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання, технологій

У ІІІ обласному етапі Всеукраїнської олімпіади з трудового навчання, технологій взяли участь 43 учасника. Із них: з обслуговуючих видів праці – 18 дівчат, із технічних видів праці – 23 хлопці.

Олімпіада проходила у дистанційному форматі в два тури:

1. Теоретичний тур – учні/учениці давали письмові відповіді на 7 завдань з метою визначення рівня компетентнісних знань і умінь з базових технологій трудового навчання, проєктних технологій, креативності мислення, життєвого досвіду.

2. Практичний тур – учні/учениці виконували комплексну практичну роботу:

- технічні види праці: «Кулон та подарункова скринька до нього» – 9 клас, «Ручка для дверей» – 10 клас, «Підставка-колонка для мобільного телефону» – 11 клас;

- обслуговуючі види праці: «Сувенірний гаманець «Мишеня» – 9 клас, «Рюкзачок «Зайчик» – 10 клас, «Повідок-жилетка для вигулювання кота» – 11 клас.

Під час виконання практичного туру учні/учениці перші 30 хвилин мали змогу користуватися власним мобільним телефоном для пошуку зразків-аналогів у мережі Інтернет та виконувати на їх основі власні ескізи майбутніх виробів.

Результати роботи з виконання комплексного завдання із технічних видів праці у переважній більшості були творчими і демонстрували вміння учнів самостійно виготовляти вироби. Учні проєктували і виготовляли виріб з визначеного переліку матеріалів.

Завдання теоретичного туру олімпіади були спрямовані на визначення рівня засвоєних знань

відповідно до навчальних програм та на їх практичне застосування у конкретних життєвих ситуаціях. В загальному учні добре справилися із завданнями, але в той же час, як і в минулі роки продемонстрували недостатній рівень графічної підготовки (майже всі роботи учасників із виконання наочного зображення або технічного рисунка власної конструкції виробу були на низькому рівні). Для учнів достатньо важкими виявилися завдання на розширений пошук інформації в мережі Інтернет та виконання математичних обчислень щодо визначення розмірів деталей виробів.

Учителям під час підготовки учнів до олімпіади рекомендується звертати більше уваги на якість з'єднань деталей та естетичну складову об'єктів праці, умінням доцільно оздоблювати вироби, обирати їх конструкцію і форму у відповідності до функціонального призначення.

З обслуговуючих видів праці майже всі учасниці добре справилися з комплексною роботою: вироби мали практичну спрямованість, в переважній більшості були естетично оформленими і охайно виготовленими.

Дівчата продемонстрували достатній рівень теоретичної підготовки. Питання охоплювали визначення знань учениць із швейної справи, кулінарії та конструювання. Але і для учасниць проблемними питаннями виявилися такі ж, як і в хлопців: розширений пошук інформації в інтернеті, конструювання власного виробу у відповідності до призначення виробу.

Учителям обслуговуючих видів праці рекомендується при підготовці учениць звернути увагу на питання щодо розв'язання життєвих завдань та на формування умінь з розширеного пошуку інформації в інтернеті.

За результатами проведення олімпіади 6 учасників нагороджені Дипломом I ступеня, 7 – відзначено Дипломами II ступеня, 6 – III ступеня.

У цьому році, як і в минулому, IV етап Всеукраїнської учнівської олімпіади з трудового навчання, технологій не проводився.

Орієнтовні рекомендації щодо напрямків здійснення методичної роботи учителями технологічної освітньої галузі

В умовах реформування освіти і впровадження Концепції Нової української школи та для підвищення професійного рівня учителів технологічної галузі рекомендуємо звернути особливу увагу на самоосвіту. Щоб визначитися з напрямками цієї діяльності, необхідно опрацювати вимоги професійного стандарту за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти», Державний стандарт базової середньої освіти і Державний стандарт профільної середньої освіти (станом на травень 2024 р. знаходиться на стадії обговорення проєкту).

Протягом навчального року учителю необхідно приділити найбільше уваги вдосконаленню методики викладання технологій у 5-6 класах, напрацюванню методичних матеріалів (кейсів) для занять з технологій у 5-7 класах, опануванню особливостями виконання учнівських проєктів за модельними навчальними програмами для 7-9 класів.

Для якісного викладання навчальної дисципліни у змішаних групах потребує обов'язкового вирішення задавлена проблема щодо опанування технологіями обробки матеріалів учителями суміжного навчального предмета (обслуговуючих чи технічних видів праці). Вирішальну роль у цьому мають відіграти відповідальні особи територіальної громади за технологічну галузь: консультант Центру професійного розвитку і керівник методичного об'єднання.

З метою покращення рівня підготовки учнів до участі у Всеукраїнській учнівській олімпіаді з

трудового навчання, технологій, рекомендується організовувати творчу групу вчителів, у якій кожен учитель працюватиме з дитиною за певним напрямком, а саме: конструювання оптимального виробу, його естетичне оформлення, виконання графічних зображень, здійснення ефективного пошуку в мережі Інтернет зразків-аналогів тощо. Варто опрацювати олімпіадні завдання минулих років з акцентом на естетичне оформлення виробів, їх конструкцію та з'єднання.

Дуже важливим напрямком діяльності учителя є вдосконалення практичних навичок застосування інформаційних технологій. Сучасний учитель має уміти застосовувати хоча б найпоширеніші веб-сервіси і не тільки для використання під час дистанційного навчання, а й під час очного навчання. Багато уміти створювати хоча б прості веб-сайти та розміщувати на них різноманітну інформацію для учнів, записувати відео з поясненням виконання практичної роботи чи майстер-класів, використовувати мобільні телефони під час виконання учнівського проєкту тощо. Кожен учитель повинен мати власний методичний кейс, який можна об'єднувати із цифровими кейсами колег. Крім того, частина педагогів потребує вдосконалення навичок зі створення електронних матеріалів з допомогою пакета офісних програм (правильне форматування вмісту текстових документів і комп'ютерних презентацій, виконання стандартних дій з інформацією: створення, редагування, копіювання, переміщення, видалення тощо).

Керівним органам освіти територіальної громади радимо спонукати учителів трудового навчання, технологій до участі в обласних конкурсах, конкурсах місцевого і всеукраїнського рівнів, у роботі обласних творчих груп з трудового навчання, технологій.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ НА ДОПОМОГУ УЧИТЕЛЯМ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

1. Навчальні програми з трудового навчання, технологій: сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
2. Електронні версії підручників з трудового навчання, технологій: Сайт ІМЗО: URL: <https://lib.imzo.gov.ua/elektronn-vers-pdruchnikv/>
3. Нормативно-правова база всеукраїнського конкурсу «Учитель року»: сайт ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». URL: <http://surl.li/ukamh>
4. Сайт управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.osvita-cherkasy.gov.ua/>
5. Сайт комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». URL: <http://oipoppp.ed-sp.net/>
6. Сайт підвищення кваліфікації педагогічних працівників: сайт КНЗ «Черкаський ОІПОПП Черкаської обласної ради». URL: <https://sites.google.com/view/choipopppkursy>
7. Сайт інтернет-спільноти учителів трудового навчання, технологій «Віртуальна майстерня». URL: <https://virtualna-majsterna2.webnode.com.ua/>
8. Сайт «Учителю технологій НУШ». URL: <https://virtualna-majsterna.webnode.com.ua/>
9. Канал YouTube «Трудове навчання» Кондратюка С.Ю. URL: https://www.youtube.com/channel/UCfHRqNvrSS_yNlyTNEyYgLG
10. Сайт дистанційної освіти з трудового навчання, технологій. URL: <https://sites.google.com/view/trudvideo>
11. Архів навчальних програм з трудового навчання, модельних навчальних програм з технологій, навчальних програм з креслення. URL: <http://surl.li/tmqxn>

Сергій ГЛОВАЦЬКИЙ,

методист предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У мистецькій освітній галузі навчання здійснюється на основі освітніх стандартів, типових освітніх програм, нового змісту навчально-дидактичних освітніх матеріалів, підручників, застосування комплексу новітніх технологій, форм і методів навчання мистецтву тощо. Освітня галузь «Мистецтво» розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Нормативна складова викладання дисциплін освітньої галузі «Мистецтво»

Організація освітньої діяльності з дисциплін освітньої галузі «Мистецтво» у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р - <https://cutt.ly/OyA9z5p>), Державного стандарту початкової загальної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462; Державного стандарту базової середньої освіти затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, наказу Міністерства освіти і науки України від 19 лютого 2021 року № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти».

Державні стандарти є фундаментальними документами в організації освітнього процесу для кожного рівня здобуття освіти, а його виконання є обов'язковим для всіх закладів загальної середньої освіти.

З урахуванням поетапного переходу закладів освіти на здійснення діяльності за новими Державними стандартами у 2024/2025 навчальному році освітня програма закладу освіти може розроблятися на основі:

- Державного стандарту початкової освіти (2018), типових освітніх програм (наказ МОН від 08.10.2019 № 1273).

- Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, наказу Міністерства освіти і науки України від 19 лютого 2021 року № 235, Модельних освітніх програм для учнів 5-6 класів, рекомендованих МОН України відповідно наказу МОН від 12.07.2021 № 795 та модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти для учнів 7-9 класів, рекомендованих МОН України відповідно наказу МОН України від 24.07.2023 № 883.

- типових освітніх програм: «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти II ступеня», затверджена наказом МОН від 20.04.2018 № 405; «Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня», затверджена наказом

МОН від 20.04.2018 № 408 (у редакції наказу МОН від 28.11.2019 № 1493 зі змінами, внесеними наказом МОН від 31.03.2020 № 464).

У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, вважаємо за необхідне вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців (через позицію Білорусі щодо російського вторгнення в Україну).

Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів з творами українських, у тому числі, регіональних митців, що також сприятиме формуванню патріотичної національної свідомості учнівства, поваги до українського мистецтва і культури, звичаїв та традицій українського народу. Мистецька освіта реалізується через навчальні предмети «Мистецтво» (1-2-3-4-5-6-7 класи) («Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво») та інтегрований курс «Мистецтво». Інтегрований навчальний курс «Мистецтво» (в основній школі 8-9 класи), інтегрований навчальний курс за вибором «Мистецтво» (в старшій школі 10-11 класи).

Згідно з Типовим навчальним планом у 7-х класах закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання для реалізації мистецької освітньої галузі встановлено річний діапазон кількості годин у межах: мінімального показника, який становить 35 годин; максимального – 105 годин; рекомендованого – 70 годин.

Діапазон тижневого навчального навантаження цієї освітньої галузі у 7-х класах становить від 1 до 3 годин (рекомендовано – 2 години). За рішенням закладу освіти до навчального плану освітньої програми може включатися інтегрований курс «Мистецтво» або окремі предмети «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво» (кількість годин на їх вивчення школа визначає самостійно). Резерв навчальних годин (різниця між рекомендованою та мінімальною кількістю годин) становить 1 годину, який може бути розподілений між обов'язковими для вивчення та вибірковими освітніми компонентами.

Усі модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» розраховано на рекомендовану кількість годин. Тож для повноцінної реалізації освітньої галузі і досягнення обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом базової середньої освіти, в навчальному плані закладу освіти необхідно виділяти 2 навчальні години на тиждень.

У модельних навчальних програмах відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин педагог (педагоги) самостійно визначає (-ють) час для роботи над кожним розділом програми, але не порушуючи при тому цілісності реалізації курсу, повноти завдань, визначених як результати і зміст навчально-пізнавальної діяльності. Тому наголошуємо, що інтегрований курс «Мистецтво» має вивчатися цілісно протягом усього навчального року: недопустимо виокремлювати вивчення учнями/ученицями складових інтегрованого курсу (музичної, образотворчої) упродовж окремих навчальних періодів (семестрів).

Програми розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України, URL: (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>) та сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/>).

Кожна із запропонованих модельних навчальних програм стали основою для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для учнів 7 класів для використання в новому 2024-2025 навчальному році.

Звертаємо увагу, що для формування в учнів мистецьких компетентностей та реалізації практико-орієнтованого компоненту змісту програм предмети мистецької освітньої галузі мають викладати вчителі зі спеціальною мистецько-педагогічною освітою, а саме: вчитель музичного мистецтва, вчитель образотворчого мистецтва.

У разі викладання цього курсу двома вчителями заклад освіти створює на основі модельної навчальної програми навчальну програму закладу освіти, де виокремлюється дві складові за видами мистецтва із зазначенням відповідної кількості годин «Мистецтво: музичне мистецтво» (1 година на тиждень), «Мистецтво: образотворче мистецтво» (1 година на тиждень) і затверджує її рішенням педагогічної ради.

Відповідно у класному журналі для кожної складової відводяться окремі сторінки, на яких після назви інтегрованого курсу через двокрапку прописується уточнення: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво». Водночас наголошуємо, що необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання інтегративного підходу через узгодження програмового змісту і результатів навчання з різних видів мистецтва.

Актуальним стає переформатування методів і прийомів навчання від ілюстративно-пояснювальних – до інтерактивних, дослідницьких, творчих тощо, що сприятиме формуванню у підлітків потреби в активному здобутті нових знань та умінь, позитивного емоційного ставлення до пізнання, розвитку критичного мислення тощо. Вчитель самостійно обирає освітні технології, види мистецької діяльності учнів, мистецькі твори для сприймання (орієнтуючись на критерій їх високої художньої якості), визначає обсяг годин для опанування розділу (теми) програми і досягнення учнями очікуваних результатів навчання тощо.

Упровадження нового змісту мистецької освіти в основній школі в 7 класах

На другому циклі базової загальної середньої освіти НУШ, відповідно до положень Закону «Про освіту» та в процесі реалізації концепції Нової української школи в новому 2024/2025 навчальному році розпочинається упровадження нового змісту мистецької освіти в основній школі в 7 класах. У 7-му класі освітня галузь реалізується через інтегрований курс «Мистецтво» або через окремі предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво».

Перелік модельних програм «Мистецтво. 7-9 класи» (інтегрований курс)

1. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 7-9 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Масол Л. М.).

2. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 7-9 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Кондратова Л. Г.).

3. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 7-9 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Гайдамака О.В., Лемешева Н. А.).

4. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 7-9 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної

середньої освіти (авт. Івасюк О. М., Комаровська О. А та інш.).

5. Модельна навчальна програма «Драматургія і театр» (міжгалузевий інтегрований курс). 7–9 класи. (Старагіна І. П., Івасюк О. М. та ін.).

Кожна із запропонованих модельних навчальних програм стали основою для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для учнів 7 класів для використання в новому 2024-2025 навчальному році.

Вагомою методичною допомогою вчителю під час підготовки до уроку і його конструюванні є *підручники та інші навчально-методичне забезпечення*. Для учнів 7-х класів різними авторськими колективами створено підручники інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://lib.imzo.gov.ua/>)

У модельних навчальних та навчальних програмах передбачено творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального мистецького матеріалу. Вчитель самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем в межах навчального року. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та виконання (*співу*), орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, ураховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Сучасне покоління дітей потребує пошуку нових шляхів пізнання мистецтва, тому ефективним є педагогічно доцільне поєднання традиційних методів та прийомів із сучасними, зокрема інтерактивними, дослідницькими та іншими. Головне – максимально залучати різноманітні форми і види діяльності, у процесі чого відбувається їхнє самовираження у різних видах мистецької діяльності. Це - спів (зокрема виконанні одноголосних та багатоголосних творів, спів в ансамблі та хорі), інструментальне музикування, малювання, ліплення, конструювання тощо, де виявляється творчість, ініціативність, формується і розвивається здатність співпрацювати з іншими людьми.

Зазначимо, що ці якості особистості можуть активно розвиватися у процесі педагогічного керівництва, коли педагог дає можливість вибору у виконанні практичного завдання, підтримує прояви оригінальності, спонукає учнів до прояву різних мистецьких ініціатив (як-от виконання улюблених пісень, власних інтерпретацій виконання творчих робіт, зокрема, із застосуванням цифрових та медіа ресурсів), організації арт-мобів тощо; коли педагог планує і системно навчає дітей співпрацювати у парах, малих та великих групах або виконувати обрані мистецькі проекти. Діяльність на уроках мистецтва – це також обговорення творів мистецтва, виявлення емоційно-ціннісного ставлення до них, аналіз їхнього змісту тощо. У процесі цього виду діяльності ефективно формуються і розвиваються такі наскрізні вміння, як уміння висловлювати власну думку, здатність логічно обґрунтовувати позицію, критично мислити тощо.

Саме тому, під час конструювання кожного уроку у 7 класах (як і в інших класах навчання), педагогу необхідно залучати різні прийоми і форми роботи щодо сприймання та аналізу-інтерпретації творів мистецтва.

Зазначимо, що з-поміж результатів навчання нового державного стандарту є формування уміння демонструвати/презентувати результати власної

творчості, пояснити свій задум, критично оцінити власні успіхи і досягнення тощо. Це слід системно і послідовно формувати в учнів/учениць, адже вміння критично оцінити свої можливості й якнайкраще представити їх іншим є актуальним і необхідним у сучасному світі.

Плануючи навчальну діяльність підлітків, учитель має враховувати те, що кращому осмисленню учнями мети та результатів своєї діяльності, усвідомлення, що вони є не об'єктом, а суб'єктом освітньої діяльності, сприяє надання їм більшої самостійності і відповідальності.

Викладання мистецьких дисциплін у початковій школі

Зміст мистецької освітньої галузі в початковій школі може реалізовуватися як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети за видами мистецтва: образотворче мистецтво і музичне мистецтво. Вибір здійснюється з урахуванням фахової підготовки кадрового складу педагогічних працівників школи та погоджується педагогічною радою. За умови обрання закладом загальної середньої освіти окремого викладання через окремі предмети, у навчальному плані зазначаються окремі навчальні предмети: «Мистецтво: музичне мистецтво», «Мистецтво: образотворче мистецтво», – на які відводиться по 1 годині на тиждень..

Основні завдання мистецької освітньої галузі початкової школи визначені в нормативних документах: Державному стандарті початкової освіти (2018 р.); типових освітніх програмах для закладів загальної середньої освіти для учнів 1-2 та 3-4 класів (розроблені під керівництвом О. Я. Савченко та Р. Б. Шияна).

Необхідною умовою реалізації завдань мистецької освітньої галузі є дотримання **інтегративного підходу** у навчанні, який може розглядатися у декількох значеннях: (у вузькому) через узгодження програмового змісту в межах галузі між різними навчальними предметами (за умови автономного викладання «Музичне мистецтво», «Образотворче мистецтво»); (у широкому) через узгодження предметів мистецької освітньої галузі із змістом інших освітніх галузей (наприклад, сприймання музичного твору, мультфільму тощо на заняттях з вивчення мови), за умови дидактичної доцільності і коректності використання того чи іншого матеріалу.

Особливу увагу в початковій школі слід звернути на реалізацію **компетентнісного підходу**, що зумовлює рельєфне визначення компетентностей, які формуються засобами мистецтва.

Пріоритетними напрямками розвитку мистецької освіти початкової школи в новому навчальному році повинні стати:

- *розвиток творчості (креативності) та емоційного інтелекту* як якостей особистості, які стануть необхідними упродовж життя та активно розвиватися в процесі різних видів мистецької діяльності – спів, малювання, гра на дитячих музичних інструментах, імпровізація, інсценізація, активне сприймання творів мистецтва для розуміння їх впливу на людину;

- *розвиток мистецьких умінь*, які б ефективно сприяли розвитку дитячої творчості, творчому та особистісному самовираженню, активному (діяльнісному) збагаченню емоційного досвіду;

- *формування виконавських умінь та навичок*, які є характерними для кожного окремого виду художньої діяльності як-от: опанування графічних, живописних, декоративних технік, знайомство з правилами композиції, кольорознавства, ліплення тощо (з образотворчого мистецтва);

- *формування вокальних та хорових навичок (з музичного мистецтва);*

- *набуття елементарних акторських та хореографічних умінь* під час театралізацій, інсценізацій, рольових ігор, рухів під музику;

- *формування поліхудожніх умінь та якостей* (здатність до порівняння мови різних видів мистецтва, відтворення різних явищ через музичні інтонації, малюнок, рух, жест, «оживлення» творів образотворчого мистецтва, візуалізація музики тощо.

Вчителі мистецьких дисциплін початкової школи мають право, орієнтуючись на її вимоги і орієнтовний зміст, самостійно визначати тематику навчання, обсяг годин на вивчення окремої теми, поурочний розподіл опанування кожної теми тощо.

Викладання мистецтва в 5-6 класах

Зазначимо, що особливості впровадження змісту мистецької освітньої галузі на першому (адаптаційному) циклі базової загальної середньої освіти окреслено в «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році» (лист МОН від 19.08.2022 № 1/9530-22). Для реалізації мистецької освітньої галузі 5-6 класах (адаптаційний цикл) Міністерством освіти і науки України рекомендовано модельні навчальні програми інтегрованого курсу «Мистецтво» та міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/>) та вебсайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalniprogrami/>).

Звертаємо увагу, що в 5 та 6 класах викладання мистецтва ведеться відповідно до обраних модельних навчальних програм та переліку дев'яти освітніх галузей (наказ МОН від 12.07.2021 № 795 «Про надання грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти»).

До переліку модельних програм, які мають гриф МОН України, увійшли наступні:

1. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Комаровська О. А., Лемешева Н. А.)

2. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Кондратова Л. Г.).

3. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Масол Л. М., Просіна О. В.).

4. Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (авт. Івасюк О. М., Комаровська О. А., Кізілова Г. О., Лемешева Н. А., Лобова О. В., Назар Л. Й., Чужинова І. Ю, Шулько О. А.).

5. Модельна навчальна програма «Музичне мистецтво. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Ержейбет Фрінг, Діана Антал, Людвиг Гейдер, Юліанна Кіш, Лілія Корнейчук, Єлизавета Ференц).

«Нова українська школа» проголосила домінування в освіті компетентнісного і діяльнісного підходів у навчанні. Адже сьогодні недостатньо просто засвоїти окремі знання, набуті певні уміння, важливо навчитись їх застосовувати як у типових, так і в нестандартних, нових для дитини ситуаціях. Це дає змогу сформувати ціннісне ставлення до цих знань, навчитись адаптуватись та шукати шляхи ухвалення рішень у різноманітних ситуаціях. Тобто

навчання мистецтву не має окреслюватися в межах уроку, мистецький досвід, який дитина набуває, має поширюватися і застосовуватися в різних її життєвих ситуаціях.

Зазначимо, що для реалізації цих завдань у дитини мають системно і послідовно формуватися предметні мистецькі (музичні, образотворчі тощо) компетентності – мистецькі знання, уміння і ставлення, які дитина вільно могла би застосовувати у житті.

Викладання мистецьких дисциплін в основній школі 8-9 класи та старшій школі (10-11 класи)

Вивчення предметів освітньої галузі «Мистецтво» в основній 8-9 класи і старшій школі 10-11 класи здійснюватиметься за такими програмами: «Мистецтво. 5-9 класи» (оновлена) та Державного стандарту базової основної загальної середньої освіти (2017 р.) та оновлених типових освітніх програм (2016 р.) – рівень стандарту та профільний рівень.

Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН:

- URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>;
- URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>.

Особливості впровадження змісту загальної мистецької освіти в основній та старшій школі, зокрема впровадження компетентнісного підходу окреслено в методичних рекомендаціях попередніх років (листи МОН від 17.08.2016 № 1/9-437; від 09.08.2017 № 1/9-436; від 03.07.2018 № 1/9-415; від 01.07.2019 № 1/11-5966; від 11.08.2020 № 1/9-430 та від 22.09.21 № 1/9-482).

У 8-9 класах зміст освітньої галузі «Мистецтво» реалізується через інтегрований курс «Мистецтво».

Характерною особливістю навчальних програм для основної та старшої школи є варіативність художнього наповнення змісту: учитель самостійно може обирати різноманітні твори мистецтва для реалізації завдань програми, розкриття теми уроку та набуття учнями ключових і предметних компетентностей, визначених програмою.

Вивчення мистецтва в 10-11 класі базується на основі Державного стандарту базової основної загальної середньої освіти (2017 р.) та оновлених типових освітніх програм (2016 р.) – рівень стандарту та профільний рівень.

Навчальні програми «Мистецтво» для 10-11 класів логічно продовжують ознайомлення учнів з мистецтвом на прикладі мистецтва культурних регіонів світу (європейського, далекогосхідного, арабського, мусульманського, індійського, африканського, американського). Програми розміщено на офіційному сайті: «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya>).

Навчальна програма «Мистецтво. 10-11 кл. (рівень стандарту)» розроблена відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Її зміст спрямовано на цілісний художньо-естетичний розвиток особистості учня шляхом ознайомлення з мистецтвом культурних регіонів світу. Вивчення цього курсу за вибором базується на системі знань, які отримали школярі в початковій, основній школі.

Провідними видами діяльності на уроках мистецтва в 10-11 класі є пізнання мистецтва, яке відбувається через сприймання, інтерпретацію і оцінювання художніх творів з акцентом на культурологічний контекст та *творче самовираження* здобувача освіти, що реалізується

через виконання мистецьких проєктів (індивідуальних, колективних) та задоволення потреб учнів у співі, образотворчій діяльності, конструюванні, фото- та відеозйомці тощо, що сприятиме ефективному формуванню компетентностей, визначених навчальною програмою.

Важливо збалансувати різні види діяльності учнів під час навчання і не перевантажувати учнів зайвою інформацією, а наповнити його завданнями художньо-практичного спрямування. Інформації для засвоєння учнями має бути небагато, не варто її нагромаджувати, зокрема, історичним, світоглядним та іншими контекстами, переліками імен митців, назвами творів, дат тощо, адже наперед відомо, така інформація засвоюється тимчасово. Доцільно зосередити увагу на найголовнішому – на видах мистецтва, їх специфічних унікальних особливостях, які презентують саме той чи той культурний регіон світу.

В процесі планування освітньої діяльності вчитель має використовувати різноманітний методичний інструментарій, діалогічні форми подачі матеріалу. Серед методів навчання мистецтву слід звертатися до словесних, наочних, діяльнісних, проблемних методів, методами і прийомами стимулювання асоціативно-образного мислення, виявлення міжвидових мистецьких аналогій, порівнянь тощо), що зумовлено спільним тематизмом, який об'єднує навчальний матеріал різних видів мистецтва тощо.

Оцінювання мистецької діяльності учнів

Оцінювання досягнень учнів в галузі мистецької освіти необхідно здійснювати у площині формульованого та підсумкового видів оцінювання. Ураховуючи провідний принцип Нової української школи – дитиноцентризм, оцінювання має бути, щонайперше, особистісно орієнтованим, і віддзеркалювати динаміку розвитку дитини, визначати її особисті переваги, досягнення у пізнавальній, художньо-творчій, іншій діяльності. Саме на це спрямовує формувальне оцінювання, яке орієнтує вчителя на спостереження за навчальним поступом кожного учня/учениці. Такий вид оцінювання триває постійно упродовж навчання дитини у школі. При цьому особливості дитини можуть впливати на темп навчання, внаслідок чого вона може досягати вказаних результатів раніше або пізніше від завершення зазначеного циклу чи рівня. Тобто по суті, формувальне оцінювання – це один з педагогічних інструментів у реалізації особистісно орієнтованого підходу в освіті. Формувальне оцінювання може здійснюватися у формі само- та взаємооцінювання, зокрема, учні співставляють досягнутий результат своєї діяльності з її метою, аналізують успіхи і причини індивідуальних невдач у вивченні навчального матеріалу та визначають можливі шляхи їх подолання. Орієнтирами для здійснення формульованого оцінювання є очікувані результати навчання учнів, визначені модельною навчальною програмою. Їх використовують для організації постійного спостереження за динамікою формування певних умінь та навичок, що співвідносяться з очікуваними результатами та особистим розвитком учня (учениці).

Оцінювання результатів навчання в мистецькій освітній галузі визначено за критеріями:

- пізнання та аналіз інтерпретація творів мистецтва;
- практична мистецька діяльність;
- емоційне ставлення до мистецтва, показники яких узгоджено з результатами навчання Державного стандарту базової середньої освіти.

За вибором закладу оцінювання може здійснюватися за системою оцінювання, визначеною законодавством, або за власною шкалою.

У разі визначення закладом освіти бальної системи оцінювання, необхідно враховувати відповідність рівнів до визначених балів оцінювання навчальних досягнень учнів:

- П (початковий рівень) – від 1 до 3 балів;
- С (середній рівень) – від 4 до 6 балів;
- Д (достатній рівень) – від 7 до 9 балів;
- В (високий рівень) – від 10 до 12 балів.

Педагог може використовувати різні підходи до оцінювання, враховуючи свободу вибору. Вчитель відстежує особистий розвиток кожного учня або учениці, який досвід набуває художньо-мистецький для того, щоб побудувати розвиток за індивідуальною траєкторією подальшого розвитку. Відповідно нормативних правил кожен учень отримує свідоцтво досягнень, що відображає результати навчальних досягнень учня/учениці 7 класу. Рекомендовано у класних журналах і в Свідоцтві перед виставленням підсумкової оцінки у відповідних графах результатів навчання зазначати першу літеру («В», «Д», «С», «П»), що відповідає назві рівня досягнень орієнтовних критеріїв оцінювання результатів навчання з предметів (Високий, Достатній, Середній, Початковий) або за допомогою виставлення відповідних балів. У разі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» двома вчителями і наявності відмінності рівнів очікуваних результатів навчання зі складових інтегрованого курсу, під час підсумкового оцінювання обидва вчителі мають враховувати динаміку особистих навчальних досягнень учня/учениці з різних видів мистецтва та узгоджено встановлювати підсумковий рівень досягнень очікуваних результатів навчання на користь учня.

Рекомендації щодо вивчення мистецтва в умовах воєнного стану

Заклади загальної середньої освіти, незалежно від обраної форми навчання, продовжують реалізувати ті освітні програми, які були обрані і затверджені для організації навчання в новому навчальному році.

Для тимчасово переміщених учнів, які навчалися за освітніми програмами, які відмінні від тієї, яку реалізують у закладі освіти, у тому числі працювали за іншими підручниками, учитель адаптує навчальний матеріал з урахуванням того, що вже опановано учнем.

З метою індивідуалізації навчання рекомендуємо учителю у зручний для нього і методично доцільний спосіб (під час спостережень за роботою учня на перших уроках/заняттях, під час співбесіди в позаурочний час тощо) визначити готовність учня до подальшого опанування освітньої програми.

Для вирішення проблеми забезпечення тимчасово переміщених учнів підручниками (за умови, якщо паперових підручників не вистачає) рекомендуємо користуватися електронними версіями чинних підручників для учнів 1-11 класів, доступ до яких відкритий за покликаннями: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchniky/>

Ураховуючи, що в умовах воєнного часу інтернет може працювати нестабільно, електронні версії підручників можна завантажити на носій інформації. Дистанційне навчання учитель може здійснювати в синхронному й асинхронному режимах з використанням електронних освітніх платформ (Google Workspace, Google Classroom, Нові Знання, HUMAN.UA) і комунікаційних онлайн-сервісів та інструментів (Zoom, Team, базові сервіси Google: Gmail, Календар, Meet, Chat, YouTube та інші). В умовах воєнного часу особливістю

дистанційного навчання є ймовірність під час онлайн-зустрічей ситуацій, коли вмикається сигнал «Увага всім! Повітряна тривога». У таких випадках рекомендуємо під час онлайн уроку спокійно повідомити учням, що оголошено сигнал «Увага всім! Повітряна тривога», зацентрувати увагу учнів фразою «Ви йдете в безпечне місце, яке встановлено вашою родиною», пропонуєте учням натиснути кнопку «вийти з конференції» та кнопку «вимкнення комп'ютера»; дочекатись, щоб усі учні вийшли з онлайн конференції. Привертаємо увагу, що учні мають можливість дистанційно навчатись у приватних закладах освіти, які в період воєнного часу надають безкоштовно доступ до навчальних матеріалів на своїх платформах. Інформацію про організацію навчання у таких закладах розміщено на їх сайтах (до прикладу: <https://www.atschool.com.ua/>; <https://optima.school/> тощо). Для учнів, які з певних обставин не можуть долучитися до навчання під керівництвом педагогів, підготовлено Всеукраїнський єдиний розклад (<https://mon.gov.ua/ua/vseukrayinskij-rozklad>), у якому систематизовано навчальні загально-розвивальні матеріали для самостійного опрацювання.

В умовах воєнного стану набуває особливостей психологічний супровід всіх учасників освітнього процесу. Пропонуємо вчителям початкових класів, практичним психологам, соціальним педагогам (в закладах освіти, де вони є), проводити мотиваційні п'ятихвилинні «ранкові зустрічі», у тому числі психологічні хвилини для учнів усіх вікових категорій (залежно від форми навчання онлайн чи в реальному часі).

Матеріали для таких щоденних заходів представлені у Всеукраїнському єдиному розкладі. Ними можуть скористатися усі учасники освітнього процесу, незалежно від обраної форми навчання. індивідуальні онлайн консультації тощо. Обліковувати участь в освітньому процесі учня, який тимчасово переміщений, рекомендуємо в Класному журналі того закладу загальної середньої освіти, до навчання у якому він приєднався, з поміткою «учень/учениця тимчасово переміщений/а» (ТП), з подальшою передачею інформації про результати навчання за основним місцем навчання. Особову справу на учнів, які тимчасово переміщені, доцільно формувати у тому випадку, якщо учень/учениця зараховується на постійне навчання до закладу загальної середньої освіти.

На допомогу вчителю мистецтва знадобляться комплекти уроків мистецтва до підручників, електронна база даних ІМЗО, навчальні і методичні матеріали, посібники електронної платформи «Нової української школи» та ін.

Для якісного вивчення предметів мистецького циклу варто використовувати наступні інтернет-ресурси:

1. Українські композитори: https://www.youtube.com/playlist?list=PLZq_nlaFVXPlwR7jZENQv6iRvEW77yrfy

2. Фізкультхвилини для уроків освітньої галузі «Мистецтво»:

<https://youtu.be/p8RBdsywp7g>
<https://youtu.be/kH3OZ5ZRnUw>
<https://youtu.be/W2fHq0qGI14>
<https://youtu.be/A09aJ3gvLWs>
<https://youtu.be/3Os2JN-rvpI>

3. Відеоуроки для освоєння сервісів дистанційного навчання https://coggle.it/diagram/Xm_UXmVe0zaTPeSy/t

4. Відеоуроки для дистанційного навчання (1-11 класи) <https://pedpresa.com.ua/vu>

5. Цікаві матеріали та презентації інтернет-ресурсів: <http://artclassic.edu.ru/catalog.asp>

Наталія ЛЕМЕШЕВА,

методист лабораторії виховної роботи предметів мистецької освітньої галузі комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

СПЕЦИФІКА ЗАСТОСУВАННЯ ДИДАКТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ УЧИТЕЛЕМ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Щоб процес опанування мистецтва у 2024/2025 навчальному році був ефективним, а цілі реформування освіти у фокусі Нової української школи досяжними, педагогам потрібно постійно збагачувати свій досвід новітніми методами і прийомами, шукати дієві інструменти навчання мистецтву.

Через художні образи різних видів мистецтва закладаються основи національної та громадянської свідомості, забезпечується яскравіше сприйняття життя, засвоєння знань про довкілля й людей, нормалізація психоемоційного стану й збереження ментального здоров'я здобувачів освіти.

Творчість – це своєрідний засіб спілкування, що допомагає самовиражатися, висловлювати почуття, обмінюватися думками, багатогранно взаємодіяти з реальним фізичним світом та іншими людьми. Отже, **творчість допомагає зреалізувати головну мету НУШ** – творити школу, в якій буде комфортно вчитись, і яка дасть учням не зайві знання, а й практичні навички застосування знань у повсякденному житті, нову школу, де навчать мислити критично, проводити власні експерименти та вільно висловлювати власну думку. Як це зробити – далі у статті.

Початкова школа

Організація освітньої діяльності в 1-4-х класах закладів загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році здійснюється відповідно до Державного стандарту (застосовується з 1 вересня 2018 р.). Виконання вимог, зазначених державним стандартом, є обов'язковими для всіх закладів загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності. Основним нормативним документом, що визначає зміст та вимоги загальної мистецької освіти в закладі освіти, є Типові освітні програми для початкової школи, розроблені під керівництвом Р. Б. Шияна та О. Я. Савченко, затверджені Міністерством освіти і науки України.

У 2024/2025 навчальному році здобувачі освіти 2-го класу будуть опановувати зміст мистецької освітньої галузі використовуючи електронні версії підручників **«Мистецтво»**, які пройшли у 2024 році конкурсне випробовування і рекомендовані до впровадження в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, а саме видання таких авторів: Л. Арістова, Н. Чен; Калініченко О. В.; Кондратова Л. Г.; Лемешева Н. А.; Лобова О. В., Масол Л. М., Гайдамака О. В., Колотило О. М.; Рубля Т. Є., Мед І. Л., Щеглова Т. Л.; Стеценко І. Б., Остапенко Г. С.

Електронні версії підручників з мистецтва для початкової школи розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», URL: <https://lib.imzo.gov.ua/>. Для реалізації педагогічних завдань вчитель може використовувати різний мистецький контент та методичний інструментарій, зокрема такий, який не охоплено змістом підручника.

Сприймання (аналіз-інтерпретація) і **творення** мистецтва – основні види діяльності учнів/учениць початкової школи. У процесі обговорення творів мистецтва рекомендуємо застосовувати такі методичні прийоми та методи для зацікавлення учнів/учениць та їх занурення у зміст твору, які спонукають мислити, висловлювати свої враження та описувати емоційні стани, викликані почутим, побаченим. Поступово під час сприймання та інтерпретації творів мистецтва і власної практичної діяльності потрібно опановувати сенс мистецьких понять та мистецьку грамоту. Важливо привчати дітей презентувати результати власної творчості, брати участь у шкільних мистецьких заходах (виставках, конкурсах дитячої художньої творчості), спілкуватися з друзями та знайомими про мистецтво.

Серед основних дидактичних інструментів вчителя мистецтва у початковій школі є **репродукції, музичні твори** для прослуховування, або для виконання. Дидактичні інструменти, які використовуються на уроці, – це основа для створення і застосування практичних та творчих завдань. Наприклад, **мелодію** можна візуалізувати **рухами рук** (характер руху мелодії: плавний, стрибкоподібний; напрям руху мелодії: угору чи вниз). До мелодії можна дібрати відповідні за характером **лінії образи** – «лінія пружинка», «лінія-хвиля», «лінія зигзаг», «лінія пунктир»; показати, яка з ліній нагадує кенгуру, а яка антилопу з музичного циклу К. Сен-Санса «Карнавал тварин». Лініями-образами можна відтворити характер музики, до прикладу А. Вівальді «Пори року. Весна».

Щоб показати свої уявлення про «мажор» і «мінор», можна розфарбувати зображення квітів, пейзажу чи натюрморту відповідними до ладу кольорами, які уявляються під час звучання. Для виконання **повітряної вправи «Я малюю мелодію»** діти мають прослухати мелодії сопілки та флейти, охарактеризувати почуте, намалювати у повітрі олівцем (або пензлем) виразні лінії уявної композиції і пояснити, чому саме такі лінії підходять. Потім передати кольоровими лініями ніжну мелодію флейти або гучні звуки барабана кольором на папері.

Для **створення музичних** образів радимо використовувати пантоміму, словесні характеристики, інтонації, ритми, «звукові плями», які б характеризували персонажів сюжетної картини, портрета чи казки. Наприклад, під час проведення **гри «Крокодил»** учні по черзі показують пантомімою інструменти, які звучали в композиції, або персонажів картини, створюють відповідні емоції – а інші учні відгадують їх. У ході сугестопедичної **вправи «На полонинах»** учням пропонується прослухати музичну композицію **«Троїсті музики Прикарпаття»**, уявити місцину, словесно описати настрій, після чого показати рухами або утворити кольорові плями фарбою на папері. Застосовуючи прийом **«Входження у картину»**, запропонуйте дітям уявити, що вони разом з Алісою

з казки Льюїса Керролла потрапили у чарівну країну й розповісти, користуючись асоціативними образами, що незвичайне вони там бачать, обираючи собі будь-яку роль (бути квіткою, сонцем, струмком тощо).

Основна і старша школа

У 2024/2025 навчальному році продовжується впровадження **нового Державного стандарту базової середньої освіти мистецької освітньої галузі**.

У 5-6 класах (адаптаційний цикл) та 7 класі (предметний цикл) навчання здійснюється за однією з чотирьох модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Мистецтво» та міжгалузевого інтегрованого курсу «Драматургія і театр». Цей міжгалузевий інтегрований курс може впроваджуватися у закладі освіти одночасно з інтегрованим курсом «Мистецтво», а не замість нього – для поглиблення і поширення внутрішньогалузевих і міжгалузевих зав'язків, більш детального ознайомлення учнів з одним із видів мистецтва – театрального. Саме тому у навчальному плані закладу освіти не рекомендовано заміщувати інтегрований курс «Мистецтво» міжгалузевим інтегрованим курсом «Драматургія і театр». Програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>) та сайті ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» (<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/>).

Наголошуємо, що Типовою освітньою програмою на реалізацію мистецької освітньої галузі та, відповідно, інтегрованого курсу «Мистецтво» у 5–7-х класах рекомендовано в навчальному плані закладу освіти виділяти **дві години** на тиждень. Враховуючи те, що програма інтегрованого курсу представляє органічне поєднання змісту різних видів мистецтва з домінантністю музичного і образотворчого, цей курс може викладати як один, так і два вчителі (вчитель музичного мистецтва; вчитель образотворчого мистецтва). У разі викладання двома вчителями у навчальній програмі закладу освіти виокремлюються дві складові «Мистецтво: музичне мистецтво» (1 година на тиждень), «Мистецтво: образотворче мистецтво» (1 година на тиждень).

Для учнів 5-6-х класів та 7-го класу різними авторськими колективами створено підручники інтегрованого курсу «Мистецтво», що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Їх електронні версії розміщено в електронній бібліотеці Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», URL: <https://lib.imzo.gov.ua/>.

Ключова ідея Концепції «Нова українська школа» – виховання на цінностях, формування ціннісних ставлень і суджень, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством. Виховний процес є невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтований на загальнолюдські цінності, зокрема, морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). Навчання мистецтву на предметному циклі через цінності допомагає створити ефективне освітнє середовище, що підвищує результативність навчання, розвиває навички спілкування і взаємодії учнів, які зберігаються протягом усього життя. Окрім того, освітній процес стає основою для формування світоглядної позиції особистості, забезпечуючи її самореалізацію та самовизначення. Відтак, цінності набувають особливого значення як на рівні окремої особистості, так і суспільства та нації в цілому.

Тому подальше знайомство з **декоративно-ужитковим мистецтвом** у 7-му класі передбачає

усвідомлення особливостей та цінності рукотворів як народних умільців, так і професійних майстрів України, розуміння чому народне мистецтво популярне у всі часи та є справжнім образом та символом нашої нації. Увага має приділятися опануванню підлітками прийомами стилізації, мови символів у різних видах декоративного мистецтва, створення різних орнаментів та декоративних композицій за народними мотивами.

Основні навчальні завдання:

- розуміння значення знаків-символіки в народному мистецтві;
 - освоєння прийомів декоративної розробки і збагачення форми (деталлями, фактурою, текстурою...);
 - трансформування рослинних, зооморфних та антропоморфних об'єктів у декоративні образи;
 - розвиток умінь декорування візерунком різних форм та поверхонь.
 - Для того, щоб навчальний матеріал з декоративно-прикладного мистецтва назавжди викарбувався в пам'яті школярів, бажано здійснити екскурсію до музеїв декоративно-прикладного мистецтва, організувати зустріч з народними умільцями.
- Особливу увагу під час вивчення тем з **архітектури** слід приділяти таким навчальним завданням:
- розрізненню понять «будівництво» і «архітектура»;
 - розуміння особливостей архітектурної форми як засобу створення архітектурного образу;
 - розуміння зумовленості архітектурного образу, конструктивних особливостей і функціонально-планувальної структури споруди природним середовищем, умовами життя людей, рівнем розвитку техніки;
 - усвідомлення єдності архітектурної тріади: корисність – міцність – краса (функція – конструкція – форма);
 - вивчення видів архітектури (об'ємних споруд, ландшафтна, містобудування) та за призначенням (житлова, промислова, громадська, культова), композиційних засобів (тектоніка, пропорції, масштабність), засобів художньої виразності (симетрія, асиметрія, рівновага, фактурність, ритм);
 - передавання тривимірного простору та об'єму лінійними та світлотіньовими засобами, уявлення про фронтальну та кутову перспективу;
 - особливості зображення екстер'єру та інтер'єру будівлі, специфіку сприйняття кольору в екстер'єрі та інтер'єрі, вміння графічно зображувати фронтальний вигляд споруд та інтер'єр;
 - розвиток просторового мислення, вміння уявляти та відображати будівлі, архітектурні пейзажі, інтер'єр, будувати багатопланову композицію;
 - формуванню уявлення про українські та світові архітектурні пам'ятки.

Побудова зображень (будівель, інтер'єру) з врахуванням перспективних змін є важливою для розвитку просторової уяви та досить складною для виконання для учнів. Тому перед тим, як почати зображати, наприклад, будівлі, потрібно обов'язково спочатку пригадати особливості побудови геометричних тіл відносно лінії горизонту. Аналізуючи форму будинку, учитель обов'язково звертає увагу не те, що в основі форми є поєднання геометричних тіл. Побудова малюнку має здійснюватися за чітко вказаними та продемонстрованими вчителем на дошці етапами, які повинні залишатися на дошці до закінчення уроку.

Ознайомлюючи школярів зі світовими і Українськими архітектурними шедеврами, вчитель акцентує увагу на тому, як у творах архітектури втілювалися провідні ідеї минулого і сучасності, любов архітекторів до Батьківщини, колективний геній народів, їх слава, історія, пояснює чому архітектуру називають «кам'яним літописом».

У ході вивчення тем з **дизайну** учні знайомляться з різними його видами: графічним дизайном, промисловим дизайном, дизайном середовища (інтер'єру та ландшафту), вебдизайном.

Основні навчальні завдання:

- формування уявлення про необхідність конструювання предметів, технічних засобів, архітектурних споруд, організації довкілля;
- оригінальність нових конструктивних рішень;
- формування уявлень про фірмовий стиль;
- розкриття образу шляхом свідомого вибору динамічної або статичної композиції, плавних, округлих, гострокутних форм, контрастної або нюансної колірної гами.

Ознайомлюючи учнів з дизайном, вчитель звертає увагу на те, що фактично, у сучасному світі неможливо знайти сфери виробничої чи соціальної практики країни, у якій би не брали участь професійні художники, дизайнери. Дизайн сьогодні – це провідна технологія у створенні будь-яких речей, техніки, починаючи від літаків та суден і завершуючи модельним одягом та побутовими приладами.

Однією з умов виразності об'єктів художнього конструювання є композиційна якість. Вона складається з гармонійності, співрозмірності та цілісності, які є важливими факторами естетичної досконалості виробів.

Під час виконання практичних завдань, необхідно наголошувати школярам на те, що у композиції художньо конструкторських виробів діють закони масштабу, пропорційності, контрасту.

На відміну від законів композиційні прийоми належать до категорій, що відіграють важливу роль у розробці конструктивних ідей тектонічної структури та посиленні пластичної й емоційної виразності композиції виробу. До головних композиційних прийомів належать ритм, метр, симетрія, асиметрія, статика і динаміка.

Особливу увагу на уроках необхідно приділити питанням кольорознавства, а саме гармонійному поєднанню кольорів. Адже колір відіграє велику роль у нашому житті і діяльності, оточує і супроводжує нас усюди. Художники, архітектори, дизайнери, розв'язують композиційні задачі, пов'язані з кольоровим кліматом міста, виробничого і суспільного інтер'єрів, гармонізацією кольорів.

У 2024/2025 навчальному році вивчення предметів мистецької освітньої галузі в 8-9-х класах і 10-11 класах здійснюватиметься за такими програмами: «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи». Програми розміщені на офіційному вебсайті МОН: <https://cutt.ly/2vPNerA>; <https://cutt.ly/7yPNrD> реалізується через інтегрований курс «Мистецтво».

Звертаємо увагу, що вивчення мистецтва у закладах загальної середньої освіти спрямовано на цілісний розвиток особистості учня у процесі освоєння мистецьких надбань людства, прилучення до скарбів художньої культури різних народів світу, що дає можливість відкрити українським учням широкий світ крізь призму творів різних видів мистецтва авторів з різних країн і континентів. Однак трагічні події, які тривають внаслідок російського вторгнення в Україну з 24 лютого 2022 р., зумовили необхідність перегляду місця російського мистецтва в контексті вивчення предметів та інтегрованих курсів мистецької освітньої галузі. Зрозуміло, що не російські митці – композитори, художники, з творами яких знайомляться учні на уроках мистецтва, здійснюють військову агресію щодо України. Проте загарбники зневажили гуманістичні основи як російської класики, так і світового мистецтва. І тому все «російське» сьогодні викликає глибокий біль і заколомірний спротив у серцях українців.

Наголошуємо, що у навчальних програмах зазначено, що «*програма передбачає творче*

ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Учитель самостійно визначає обсяг годин на вивчення окремої теми навчальної програми, за необхідності має право змінювати порядок вивчення тем у межах навчального року. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику й критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, ураховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку». У період воєнної агресії і трагедії, які так болісно переживає населення України, вважаємо за необхідне **вилучити з використання в освітньому процесі твори російських, а також білоруських митців.** Вивільнений навчальний час доцільно використати на ознайомлення учнів з творами регіональних українських митців.

Навчальна та методична література з мистецької освітньої галузі зазначена у «Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України», що розміщені на офіційному вебсайті МОН. Під час підготовки вчителів до уроків рекомендовано використовувати періодичні фахові видання, зокрема науково-методичний журнал «Мистецтво та освіта».

Наголошуємо, що під час навчання предметів мистецької освітньої галузі на основі застосування технології дистанційного навчання, у межах академічної автономії, питання організації освітнього процесу, виконання освітньої програми, навчального плану є внутрішніми питаннями кожного закладу загальної середньої освіти, його педагогічної ради та завданням педагогічних працівників. Отже, під час дистанційного навчання, учителі мають вжити заходів щодо виконання календарно-тематичних планів із додержанням вимог Державних стандартів освіти шляхом використання технологій дистанційного навчання та, за потреби, ущільнення відповідного матеріалу (на розсуд учителя) з організацією повторення окремих тем на початку очного навчання.

Звертаємо увагу педагогічних працівників на те, що відповідно до вимог діючих Державних стандартів освіти, в навчальних програмах з усіх предметів і курсів передбачено 20% резервного часу. При складанні календарно-тематичного планування учитель може використовувати його на свій розсуд, наприклад, для вдосконалення вмінь, дослідження місцевого середовища (довкілля), краєзнавчих розвідок, дослідницько-пізнавальних проєктів та екскурсій, зокрема з ініціативи дітей. Крім того, пропонується наприкінці кожної чверті планувати корекційно-рефлексійний тиждень для подолання розбіжностей у навчальних досягненнях учнів/учениць. Проводити конкурси дитячої зображувальної творчості «Слава українським військовим», «У світі немає кращої країни, ніж Україна», мистецькі акції «Україна – разом», «Неймовірна Україна», «Мистецтво України – це сила» та ін.

Успіхів, творчості, реалізації власних задумів і спокійного мирного неба над головою, шановні колеги!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 27.05.24)

2. Державний стандарт початкової освіти (МОН України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення: 12.05.24).

3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 12.05.24).

4. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 12.05.24).

5. Типові освітні програми (МОН України). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/> (дата звернення: 12.05.24).

6. Модельні навчальні програми. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/>

7. Навчальні програмами: «Мистецтво. 5-9 класи» (2017, оновлені); «Мистецтво. Рівень стандарту. 10-11 класи», «Мистецтво. Профільний рівень. 10-11 класи» URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/>

[navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas](#) (дата звернення: 12.05.24).

8. Електронні версії підручників URL: <https://lib.imzo.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.24).

9. Методичні рекомендації щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 № 289 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku> (дата звернення: 12.05.24).

10. Організація дистанційного навчання в школі. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-nalagodyty-dystantsijne-navchannya-posibnyk-dlya-shkil-vid-go-smart-osvita-ta-mon/> року (дата звернення: 12.05.24).

Оксана КРИНИЦЬКА,

завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Юлія ВЕЙЛЕРТ,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Валерія БАСИК,

методист ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

СПІВПРАЦЯ ВЧИТЕЛЯ ТА АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ В СУЧАСНОМУ ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Створення єдиного освітнього простору в Україні – сучасна тенденція його оновлення з урахуванням світового досвіду, реалій сьогодення, які відповідають потребам суспільства і передбачають єднання зусиль фахівців загальної та спеціальної освіти.

Стрімке поширення ідей інклюзії (від англ. inclusion – включення), їх поступове визнання громадськістю дало змогу ширше залучати дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх шкіл, і потребує від усіх учасників освітнього процесу суттєвого перегляду традиційних поглядів щодо мети, функцій, організації роботи закладу нового типу.

В умовах загальноосвітнього закладу з інклюзивним навчанням одним з суттєвих моментів є створення додаткових необхідних умов, забезпечення підтримки та супроводу дітей з особливими потребами. Реалізація такої підтримки передбачає такі рівні співпраці:

- між вчителем і асистентом;
- між вчителем, асистентом і фахівцями, які є штатними працівниками закладу освіти;
- між всіма педагогами закладу освіти та зовнішніми спеціальними педагогами та іншими фахівцями.

Сьогодні найбільш актуальним є питання спільної взаємодії вчителя і асистента вчителя. Щоб уникнути труднощів у співпраці, їм необхідно виробити основні правила та стратегії спільного викладання.

Спільне викладання – це така організація освітнього процесу в класі, коли два чи більше спеціалістів спільно проводять викладання у різноманітній групі дітей (серед яких є діти з особливими освітніми потребами) в єдиному фізичному просторі (групі або класі) та є рівноправними у процесі навчання.

Спільне викладання – це інноваційний підхід до організації уроку. Саме завдяки такому методу забезпечується індивідуалізація навчального простору, залучаються всі учні класу до активної діяльності та підвищується рівень якості освітніх послуг. Воно вимагає ретельної підготовки до занять (уроків), ефективної взаємодії та комунікації між педагогом та його асистентом, узгодження спільних дій, чіткого усвідомлення ролей та обов'язків.

Перевагами спільного викладання зараз є:

- 1) можливість до залучення всіх дітей до того чи іншого виду роботи протягом заняття (уроку);
- 2) урізноманітнення форм та методів викладання навчального матеріалу;
- 3) ефективний моніторинг актуальних потреб дітей, реалізація індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Модель співпраці вчителя із асистентом вчителя (форми викладання)

Підтримуюче викладання. Цей підхід також відомий як «один викладає, інший допомагає», або «ведучий і помічник»

Додаткове викладання практикується тоді, коли треба, щоб один з педагогів підсилив якість викладання іншого педагога

Паралельне викладання. Паралельне викладання відбувається тоді, коли педагоги працюють одночасно з різними групами учнів в одному класі

Викладання в команді це одночасне/почергове ведення уроку двома педагогами. За такої форми спільного викладання учні взаємодіють з усіма вчителями в класі, що є ключовим для дітей з ООП

При постійному використанні такого підходу як підтримуюче викладання може виникнути залежність учнів від асистента, який постійно допомагає.

При застосуванні паралельного викладання між учителем та асистентом повинен відбуватись обмін спостереженнями за прогресом у виконанні завдань учнями, насамперед з ООП, та іншими важливими моментами, оскільки фахівці працювали окремо і не могли спостерігати один за одним.

Додаткове або взаємодоповнююче викладання є гарною нагодою для асистента отримати необхідну практику та підвищити впевненість у власних силах.

Викладання в команді не буде ефективним без належного рівня довіри та комфортних взаємовідносин між вчителем та асистентом; вони мають бути готовими до узгодження стилів викладання.

Вчителі **не зобов'язані лише спільно викладати** чи покладатися на одну модель спільного викладання: доцільним є їх комбінувати або використовувати ту чи іншу модель залежно від ситуації. Тому вчитель розробляє чітку систему організації навчально – виховного процесу в інклюзивному класі та очікувань щодо навчальних можливостей учня з особливими освітніми потребами, а асистент вчителя працює під керівництвом вчителя та забезпечує:

- індивідуальний підхід до виконання завдань учнем з особливими освітніми потребами під час його роботи разом з іншими учнями в класі;
- допомогу учневі з особливими освітніми потребами у використанні наявних навичок у нових ситуаціях і умовах;
- встановлення довірливих та позитивних стосунків з учнем з особливими освітніми потребами;
- мотивацію та заохочення учня з особливими освітніми потребами до участі у навчально-виховному процесі;
- добір, розробку додаткового дидактичного матеріалу до тем, які вивчаються, відповідно до вказівок учителя;
- контроль за поведінкою учня з особливими освітніми потребами під час навчально-виховного процесу, виконання вимог безпеки життєдіяльності учня;
- спілкування з учнем особливими освітніми потребами з повагою, використовуючи мову і тон, що відповідають ситуації та стану учня.

Асистент вчителя не є головною особою, яка відповідає за організацію освітнього простору в учнівському середовищі, але він активно бере участь у:

1. Розробці програм. (Таблиця 1)
2. Плануванні. (Таблиця 2)
3. Навчанні. (Таблиця 3)
4. Спостереженні. (Таблиця 4)
5. Звітуванні. (Таблиця 5)
6. Оцінюванні. (Таблиця 6)

Таблиця 1

<u>Обов'язки вчителя</u>	<u>Спільна робота</u>	<u>Обов'язки асистента вчителя</u>
Розробити програму навчання на основі робочого плану за індивідуальних освітніх потреб учня, розглянути альтернативи. Підготувати індивідуальні навчальні плани. Оновлювати інформацію про учнів та індивідуальний навчальний план	Обговорити бажані результати для учня. Обговорити освітні, поведінкові та емоційні цілі Участь у розробці індивідуального навчального плану учня з особливими освітніми потребами	Участь у розробці індивідуального навчального плану учня з особливими освітніми потребами

Таблиця 2

<u>Обов'язки вчителя</u>	<u>Спільна робота</u>	<u>Обов'язки асистента вчителя</u>
Спланувати роботу на уроці та відібрати ресурси. Вибрати належний вид роботи згідно з індивідуальним навчальним планом. Визначити пріоритети	Обговорити підготовку матеріалу та зміну навчального плану з огляду на потреби учня	Допомогти у добірці та складанні матеріалів, у розробці візуальних засобів, надати іншу подібну допомогу вчителю

Таблиця 3

<u>Обов'язки вчителя</u>	<u>Спільна робота</u>	<u>Обов'язки асистента вчителя</u>
Виконувати план уроку, проводити навчання згідно з цим планом. Спостерігати за процесом навчання, за потреби допомагати учням з особливими освітніми потребами. Залучати учнів з особливими освітніми потребами до виконання окремих видів діяльності спільно з класом. Моделювати навчальні методи та належну мову. Надати асистентам ресурсу	Чітко висловити результати та обмінятися досвідом. Обговорити конкретні стратегії, діяльність та результати виконання завдань індивідуального навчального плану Обговорити розташування робочого місця. Обговорити необхідність гнучкого розкладу відвідування уроків учнями з особливими освітніми потребами	Проводити додаткове пояснення учням з особливими освітніми потребами, адаптувати навчальний матеріал, враховуючи можливості учня з особливими освітніми потребами, корегувати їхню навчальну діяльність. Спостерігати за їх діяльністю. Формувати та сприяти закріпленню конкретних умінь, навичок. Сприяти розвитку зв'язного мовлення учнів з особливими освітніми потребами (під керівництвом учителя)

Таблиця 4

<u>Обов'язки вчителя</u>	<u>Спільна робота</u>	<u>Обов'язки асистента вчителя</u>
Розробити чітку систему організації навчально-виховного процесу в інклюзивному класі та очікувань щодо навчальних можливостей учня з особливими освітніми потребами. Працювати відповідно до розробленої системи	Постійно зустрічатися, щоб обговорити досягнення учня з особливими освітніми потребами. Обговорити реальний стан навчальних досягнень учня з особливими освітніми потребами, його відповідність очікуванням, виконання індивідуального навчального плану	Працювати відповідно до системи організації навчально-виховного процесу в інклюзивному класі, правил поведінки та очікувань можливостей учнів з особливими освітніми потребами, його індивідуального навчального плану. Документувати та звітувати вчителю (за потреби)

Таблиця 5

<u>Обов'язки вчителя</u>	<u>Спільна робота</u>	<u>Обов'язки асистента вчителя</u>
Звітувати перед батьками та шкільною командою. Мати інформацію про поточний стан справ	Обговорити інформацію про учня. Дотримуватись конфіденційності. Обговорювати інформацію про поточний стан справ	Звітувати перед вчителем щодо сильних сторін учня з особливими освітніми потребами, його досягнень та потреб. Звітувати перед вчителем стосовно поведінки учня та наслідків. Брати участь у підготовці інформації про поточний стан справ

Таблиця 6

Обов'язки вчителя	Спільна робота	Обов'язки асистента вчителя
Оцінити навчальні потреби на основі даних про клас та про учнів з особливими освітніми потребами.	Обговорити можливості учня з особливими освітніми потребами, його сильні та слабкі сторони. Відвідувати зустрічі зі складання індивідуального навчального плану.	Вести спостереження за особливостями психофізичного розвитку учня з особливими освітніми потребами.

Асистент вчителя не є головною особою, яка відповідає за організацію освітнього простору в учнівському середовищі, але він активно бере у цьому участь.

Асистент вчителя підтримує учителя в роботі з **УСІМА УЧНЯМИ** в класі з інклюзивним навчанням, забезпечуючи особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами, бере участь у розробленні та виконанні індивідуальної програми розвитку учня, адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з ООП, які навчаються у класі.

На визначення обов'язків асистента вчителя можуть впливати:

- наявність та детальне вивчення посадової інструкції асистентом вчителя;
- особистість вчителя, з яким він працює;
- усвідомлення та чітке розподілення ролей між учителем та асистентом;
- рівень довіри та комфорту у взаємовідносинах «вчитель-асистент»;
- рівень навичок та професійного досвіду асистента вчителя;
- стосунки між асистентом вчителя та дітьми; фізичне середовище класу.

Оскільки допомога асистента вчителя може бути необхідна не на всіх уроках, у зведеній таблиці (розкладу та видів діяльності) можна відзначати, на яких саме уроках асистент вчителя має активно працювати в класі, а на яких може займатись адаптацією матеріалів та заповненням необхідних документів (Приклад. Таблиця 7)

Таблиця 7

День тижня	Уроки	Вид діяльності
Понеділок	Навчання грамоти (Читання) Фізична культура Математика Навчання грамоти (Письмо) Я досліджую світ	Робота в класі Робота над матеріалами Робота в класі Робота в класі Робота над документацією

Підсумовуючи, ми можемо сказати про те, що співпраця вчителя і асистента вимагає певних додаткових умінь:

- використовувати практику спільного викладання, адже асистент вчителя має вищу педагогічну освіту;
- передбачати час спільної роботи над плануванням уроку та теми;
- отже, вчитель і асистент забезпечують спільно здорові умови навчання, і виховання дітей у інклюзивному класі;
- запобігають будь-яким проявам дискримінації та приниження в шкільному середовищі.

Безперечно є той факт, що спільне викладання у класі підвищується розвиток обох працівників освітнього процесу.

Тому на базі Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради протягом року проводяться курси підвищення кваліфікації асистентів вчителів та вчителів, на яких висвітлюються питання:

- технології навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- планування роботи, ведення документації асистента вчителя;
- технологія оцінювання результатів навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- портфоліо дитини, як інструмент моніторингу;
- команда психолого-педагогічного супроводу дитини основні завдання, склад, основні функції членів команди;
- батьки, як ключові партнери в інклюзивному навчанні;
- огляд основних категорій дітей з особливими освітніми потребами їх характеристики і т.д.

Також на сайті Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради створено контент «**Дистанційна школа для особливої дитини**», котрий містить 10-15-хвилинні навчальні відео з усіх основних навчальних предметів для учнів 1-10-х класів. Тому ви можете переглядати відео у зручний для вас час та стільки разів, скільки вам потрібно для кращого опанування нових знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смаль Б. Ефективна робота асистента вчителя та асистента вихователя в інклюзії. URL: <https://vseosvita.ua/webinar/724/cabinet>.
2. Дистанційна школа для особливої дитини / сайт Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради URL: <http://oipopp.ed-sp.net>.
3. Інклюзивна освіта, співпраця асистента вчителя з вчителем під час навчально-виховного процесу. URL: <https://vseosvita.ua/user/id600541/library>.

Світлана ХАРИТОНОВА,

завідувач навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Для всіх працівників системи освіти організація допомоги постраждалим у період відкритої збройної агресії стала новим викликом. Виникли нові цільові групи психолого-педагогічного супроводу: діти і сім'ї учасників бойових дій; діти і сім'ї, що належать до категорії внутрішньо переміщених осіб; діти і сім'ї загиблих, члени родин осіб, що пропали безвісті; перебували в полоні... У таких умовах не втрачає своєї актуальності надання психологічної підтримки дітям і сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах унаслідок військових дій, особливо які пережили втрати близьких та рідних, горюють за батьками чи страждають за рідними, які зникли безвісті.

Підтримати дітей із такими складними долями можна лише маючи відповідну підготовку, силу духу, стресостійкість та вміння правильно реагувати на поведінкові прояви кожної дитини та її близьких. Сьогодні працівники психологічної служби закладів освіти мають навчатися технікам, практикам подолання життєвих криз, формувати здатність підвищувати стресостійкість, відновлюватись після життєвих криз.

Наголошуємо, що в своїй діяльності працівники психологічної служби послуговуються законодавчими документами, що регламентують означений напрям діяльності закладу освіти в умовах воєнного стану. Це такі як:

- Лист МОНУ від 29.03.2022 №1/3737-22 [«Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні»](#).
- Лист МОНУ від 04.04.2022 №1/3872-22 [«Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»](#).
- Лист НАПНУ від 22.04.2022 №42 [«Про заходи з виконання Плану дій з координації діяльності психологічних служб системи освіти та ДСНС України»](#).
- Лист НАПНУ від 25.04.2022 №36 [«Про затвердження Плану дій з координації діяльності психологічних служб системи освіти та ДСНС України»](#).
- Лист МОНУ від 13.05.2022 №1/5119-22 [«Про здійснення превентивних заходів серед дітей та молоді в умовах воєнного стану в Україні»](#).
- Закон України від 01.12.2022 № 2806-IX [«Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу \(цькуванню\)»](#).

Кожен із цих документів не втратив своєї актуальності сьогодні і має бути в активному доступі для кожного педагогічного працівника та спеціаліста психологічної служби закладу освіти різного рівня: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої чи передвищої освіти.

Зазначена нормативна база забезпечує постановку основних завдань психологічного

характеру перед закладами освіти, а саме: сприяти оволодінню знаннями, уміннями, навичками, способами мислення дітей та підлітків стосовно моделей безпечної та ненасильницької взаємодії з однолітками та дорослими у різних сферах суспільного життя; формувати усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя.

Зупинимось на документі, який безпосередньо регламентує психосоціальну допомогу дітям та дорослим у ситуаціях небезпеки: Лист МОНУ від 04.04.2022 №1/3872-22 [«Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»](#). Означений документ чітко спрямовує діяльність педагогічних працівників закладів освіти в умовах екстрених ситуацій, зокрема розв'язання проблеми профілактики стресів, вирішення освітніх та виховних задач, що сприяють збереженню психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, формуванню моделі бажаної поведінки, усвідомленню основних рис відповідальної поведінки, повноцінному розвитку особистості, створенню умов для формування мотивації до самовиховання і саморозвитку. Важливим є визначення першої психологічної допомоги, яку всі працівники закладу освіти мають надавати здобувачам освіти в разі потреби чи надзвичайної ситуації. Перша психологічна допомога визначає гуманні, підтримуючі заходи реагування на страждання особи, яка може потребувати підтримки. Під час надання першої психологічної допомоги варто неухильно дотримуватися принципу «Не нашкодь!».

Перша психологічна допомога включає такі елементи:

- ненав'язливе надання допомоги та підтримки;
- слухання людей/дітей, не примушуючи їх говорити;
- оцінювання потреб і проблем;
- надання допомоги в задоволенні базових потреб;
- розрада та заспокоєння людей;
- надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв'язку із службами та структурами соціальної підтримки.

Під час надання першої психологічної допомоги необхідно:

- знайти для розмови тихе місце;
- бути поруч із людиною, але дотримуватися необхідної дистанції;
- показувати зацікавленість;
- бути терплячим і спокійним;
- надавати фактичну інформацію, чесно говорити про свої знання: «Я не знаю, але спробую для вас дізнатися»;
- надавати інформацію зрозумілою мовою, простими словами;

- висловлювати співпереживання людям, які говорять вам про свої почуття, перенесену втрату чи важливі події;

- надати людині можливість помовчати;
- поважати конфіденційність.

Разом із тим заборонено:

- змушувати людину розповідати про те, що з нею відбулося;
- перебивати і квапити співрозмовника;
- торкатися до людини, якщо немає впевненості, що це доречно;
- давати оцінку тому, що людина зробила чи не зробила, або її емоціям;
- давати обіцянки;
- розповідати про свої власні труднощі;
- думати і діяти так, немов зобов'язані вирішити за іншого всі його проблеми;
- позбавляти людину віри у власні сили і здатність самій подбати про себе;
- описувати людей, використовуючи негативні епітети.

Виділимо основні принципи психологічної комунікації з особами в стані стресу:

- людина є схильною до навіювання та впливу;
- принцип «приєднання і ведення»;
- бути «активною силою», ситуація «тут і зараз»;
- фрази-інтервенції вимовляємо чітко, коротко, впевнено;
- послі: «Я з Вами/тобою, Ви/ти не один»;
- обов'язково представитися: «Я (ім'я)»;
- сфокусувати потерпілого перш за все на фізичних відчуттях;
- використовувати техніку «Три так» для ефективного контакту;
- поставити питання або попросити про щось, що людина здатна виконати;
- уникати конфронтації, підтримувати будь-які позитивні зміни;
- надати інформацію.

Здійснення супроводу людини в кризовому стані (за Олександром Гершановим):

- заспокоїтися самому;
- не говорити про емоції;
- не говорити такі фрази: «Заспокойтеся», «Все буде добре», «Все пройде», «Життя налагодиться»;
- сповільнити темп. Говорити в більш повільному темпі, ніж зазвичай;
- говорити чіткими короткими фразами, підвищити голос;
- встановити контакт;
- запитайте ім'я людини: «Як вас/тебе звати?»;
- далі запитайте: «Куди Ви/ти йшли?», «Що Ви/ти робили?», «Що збиралися робити?»;
- повторюйте за людиною відповідь чітко і ясно;
- потрібно включити мислення, повернути відчуття контролю за ситуацією;
- нормалізація. Говоримо про реакції, які відчуває людина;
- шукаємо ресурси. Завершуємо розмову з людиною на пошуках власних внутрішніх ресурсів сил.

Під час освітнього процесу рекомендуємо педагогічним працівникам дотримуватися Алгоритму супроводу дитини у стресовому стані відповідно до форми навчання (очної, дистанційної чи змішаної), див схему 1.

Працівники інституту та навчально-методичного центру беруть участь у проєктах та сприяють психосоціальній підтримці педагогів та школярів у часи війни. Проєкти спрямовані на мінімізацію втрат війни для дітей та підлітків. Зокрема, проєкт «Коли світ на межі змін: Стратегії адаптації» для вчителів закладів загальної середньої освіти, розроблений Громадською організацією «GoGlobal» спільно з Центром «Розвиток КСВ» та експертною платформою Career Hub у рамках програми «Мріємо та діємо», спрямований на допомогу вчителям в опануванні інструментами психологічної підтримки до нових умов.

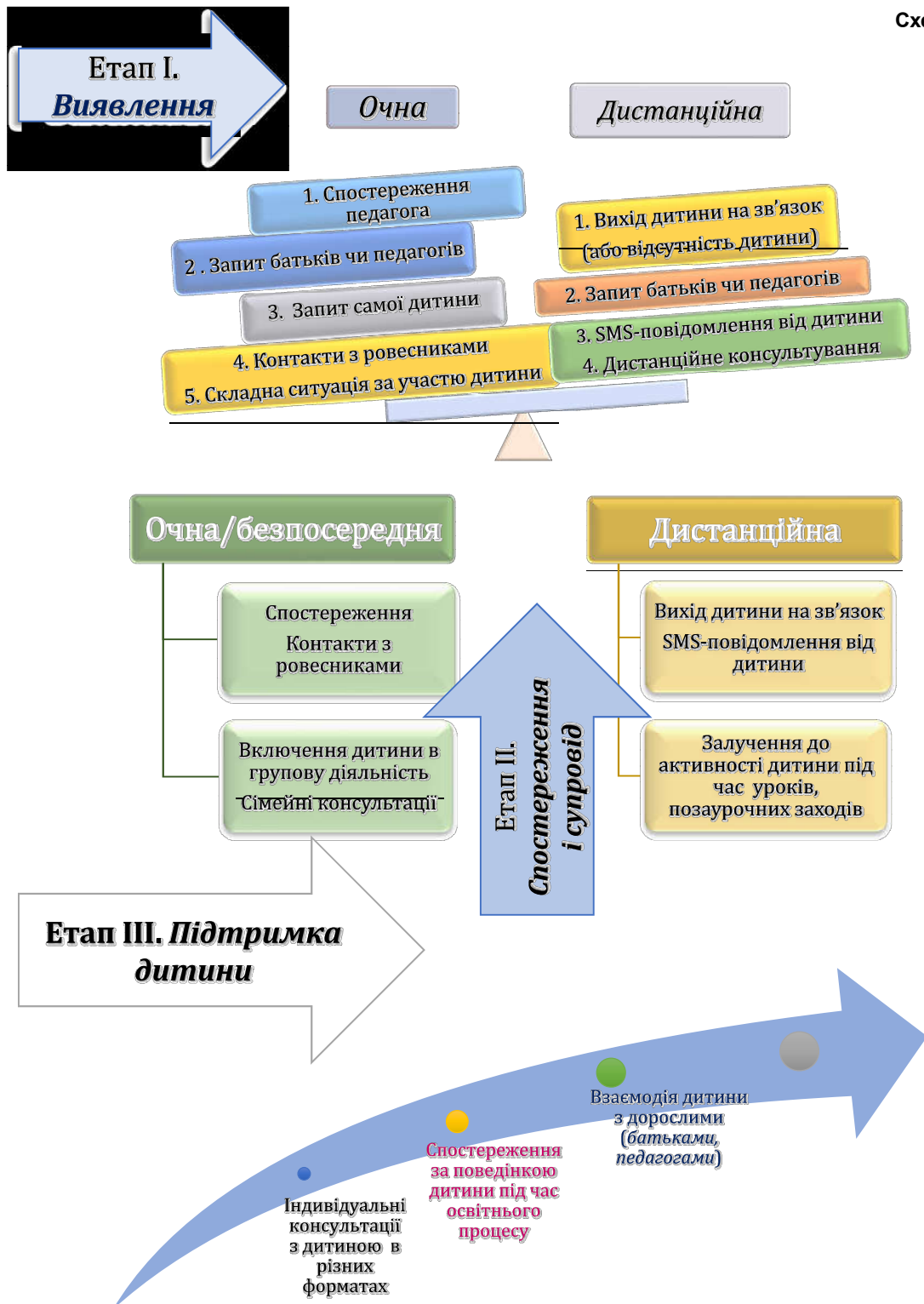
Протягом 2023-2024 навчального року працівниками центру проведені очні тренінги підтримки педагогів області, які мають ознаки затяжного стресу та емоційно нестабільні (вересень-листопад 2024 року –86 осіб).

Найбільш важким досвідом сьогодення є пропрацювання травматичних ситуацій в житті українців. Цьому сприяють супервізійні зустрічі «На їхньому боці», які проводяться спільно з Барбарою Прайтлер, австрійською психотерапевткою, що працює з українськими біженцями в Європі. Протягом 2024 року відбулося 10 зустрічей для 159 працівників психологічної служби. Під час таких супервізій розглядалися конкретні випадки проживання втрат, горювання в родинних здобувачів освіти; кроки допомоги дітям у важкий період.

Серйозним викликом війни є підвищення суїцидальних проявів серед підлітків та молоді. Тренінг для гейткіперів «Превенція суїцидів» за програмою «Профілактика суїцидів у громадах» проведений 06-07 червня 2024 року для 32 практичних психологів області допоміг практичним психологам виявляти ознаки суїциду в підлітків та молодих людей із урахуванням воєнного сьогодення, здійснювати супровід дитини, яка має суїцидальні прояви. Оскільки часто такі прояви є викликом до близьких дитини, криком про допомогу, наразі така робота в громадах має величезне значення. Також для працівників психологічної служби суттєвою методичною допомогою став проведений освітній форум з теми «Психологічний супровід вимушено переміщених осіб та біженців: техніки кризової інтервенції». Він об'єднав 84 фахівців психологічної служби закладів освіти області. Під час форуму розглядалися дієві практики кризового консультування дитини в період життєвих травм, прийоми підтримки психічного здоров'я родин вимушено переміщених та родин-біженців.

Ми розуміємо, що під час війни страждає не лише якість освітнього процесу, а й потребує компенсації психологічна стабільність дітей, підлітків та дорослих. Тому працівники інституту створили онлайн-платформу «Кластери компенсаторної освіти» для педагогів та учнів, які забезпечують інформативно, методично, практично формування психологічної стійкості школярів та вчителів. Сайти для школярів «Моя психологічна стійкість» та педагогів «Дитина в часи війни: безпека, підтримка, допомога» працюють постійно і постійно оновлюються та поповнюються новими матеріалами. Саме ці матеріали рекомендуємо використовувати класним керівникам, педагогам-вихователям, працівникам психологічної служби, батькам учнів закладів освіти і самим підліткам.

Отже, одним із наших головних завдань на сьогодні є повсякденна психологічна допомога та емоційна підтримка всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочкор Н., Дубровська В., Залеська О. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод рек. Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна». 2014. 84 с.
2. Богданов С.О., Залеська О.В., Федорець О.В., Ключко К.Є., Флярковська О.В. Професійне зростання та емоційна підтримка педагогів: методичний посібник. Київ: Університетське видавництво Пульсари. 2021. 54 с.
3. Дубініна Я.П. Оволодіння технологіями психосоціальної роботи як складова професійної підготовки фахівця з соціальної роботи. Київ: Академвидав. 2010. 288 с.
4. Перша психологічна допомога. Керівництво щодо роботи/пер. З англ. Діана Бусько. Львів. Видавництво Свічадо, 2015. 180 с.
5. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки. Київ: Логос. 2015. 232 с.
6. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям в період військового конфлікту: навчально-методичний посібник. Київ: Агенство «Україна». 2015. 176 с.

Наталія ЯКУХІНА,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Найкращий спосіб зробити дітей хорошими – зробити їх щасливими.

Оскар Вайлд

Культура психологічної безпеки в Новій українській школі – це концепція, що ставить на перше місце створення безпечного, підтримуючого та стимулюючого середовища для усіх учасників освітнього процесу. Вона передбачає врахування емоційних потреб учнів та педагогів, розвиток відкритих і довірливих відносин між учасниками освітнього процесу, а також створення умов, що сприяють самореалізації та особистісному розвитку кожного. Це концепція, що включає створення середовища, в якому учні відчувають себе захищеними, розуміють свою цінність та мають можливість повноцінно розвиватися.

Сучасна реформа освіти зумовлює інноваційні зміни у професійній діяльності вчителя: це не лише високий рівень інтелекту, а й розвинена його соціальна та емоційна складові, які можна визначити як здатність розбиратися в людях, вміння будувати якісні міжособистісні стосунки, проявляти людяність та емпатію, а також мати знання в області дитячої та педагогічної психології.

Під час організації заходів з підвищення рівня культури психологічної безпеки варто звертатись до таких документів:

Оперативна дорожня карта «Пріоритетні багатосекторні заходи із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни» (URL: https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/mhpss_framework_ukraine_ukr_59_page.pdf).

Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року ((Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>).

Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (URL: <https://howareu.com/>).

Оперативний план Міністерства освіти і науки України на 2024 рік (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.03.2024 р. № 421 (URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/sites/1/docs%20osvita/operativnyy%20plan%202024/Operativn.plan.MON.2024.1.pdf>)).

Актуальність проблеми психологічної безпеки взаємодії у системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи зумовлена зростанням уваги фахівців педагогічної і психологічної галузі до психологічної безпеки освітнього простору як прямого продовження особистої безпеки, а також як захисту громадського порядку і спокою, духовних цінностей, прав і свобод навчальних закладів і їх нормальної діяльності [5;6;9].

Серед основних принципів Нової української школи:

- *презумпція талановитості дитини.* Забезпечення рівного доступу до освіти;
- *заборона будь-яких форм дискримінації;*
- *цінність дитинства.* Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема і гру;
- *радість пізнання.* Організація пізнавального процесу, яка приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини;
- *розвиток особистості.* Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.
- *здоров'я.* Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку.

Особливої уваги заслуговує розгляд ще одного положення концепції Нової української школи, а саме, БЕЗПЕЧНИЙ ПРОСТІР ІСНУВАННЯ ДИТИНИ, без якого неможливий розвиток її особистості. У зв'язку з цим особливої значущості набуває задоволення вчителем потреби дитини у безпеці, бо саме відчуття безпеки зберігає сили і надає їй ресурс для розвитку, самоактуалізації, самореалізації. Це можливо за умови психологічно-безпечної взаємодії в системі «вчитель-учень» [4].

Сучасна психологія розглядає проблему безпеки освітнього простору через такі конструкти, як «психологічна культура та психологічна безпека», суб'єктів освітньої взаємодії, їх «психологічне здоров'я» та «благополуччя» [2, 3]. **Психологічна безпека** – це стан психічного та емоційного благополуччя, в якому людина відчуває себе захищено, комфортно та сприймає своє оточення як підтримуюче.

Культура психологічної безпеки в школі – це комплексний підхід до створення сприятливого, підтримуючого та відкритого середовища, де учні, педагоги та інші працівники закладу освіти можуть розвиватися, навчатися та взаємодіяти в умовах, що сприяють їхньому фізичному, емоційному та соціальному благополуччю.

Складовою культури психологічної безпеки є не лише професійна компетентність вчителя, а і його **психологічна компетентність** (здатність використовувати психологічні засоби навчання при побудові освітнього процесу); **тактовність** (вміння встановлювати контакт з учнями на основі взаємовпливу, взаємопереживання та взаєморозуміння). Це і повага до особистого простору, і не лише під час очного навчання, а й під час дистанційного навчання. Вимагаючи поваги, поважаємо самі!

Відомо, що ставлення з боку вчителя істотно впливає на самооцінку, самопочуття дітей. Емоційний стан учителя, його увага (або неуввага) до емоційного стану дитини, впливають на психосоматичний стан школяра. Позитивна спрямована взаємодія вчителя виявляється в чуйності до емоційного стану учнів, в зверненні до них по імені [4]. Також налаштований на позитивну взаємодію вчитель, завжди має наголошувати, що оцінює вчинок, а не дитину. Інтегральним показником позитивного емоційного стану дитини в школі є її бажання туди ходити, а також відсутність частих хвороб.

Взаємодія вчителя з учнем завжди припускає діалог, взаєморозуміння, емоційний контакт дитини і дорослого. Одним із найпоширеніших способів комунікації є емоційний діалог.

Емоційний діалог — це особливий вид взаємодії дорослої людини з дитиною, під час якого не забуваємо про емпатію, зоровий контакт і активне слухання.

Під час емоційного діалогу педагог має допомогти дитині проявити свої почуття, переживання та емоції. І в цій ситуації обидва співрозмовники є рівноправними партнерами діалогу. Отже, під час емоційного діалогу не забуваємо про: наші очі (тримаємо зоровий контакт і приділяйте дитині справжню увагу); наші вуха (використовуємо техніку активного слухання, уважно вислуховуємо дитину); наше серце (пам'ятаємо про людяність, проявляємо емпатію, ставимося до дитини із турботою і повагою).

У цій взаємодії найважливіша роль належить вчителю. Таким чином, саме вчитель зобов'язаний взяти на себе відповідальність за психологічну безпеку взаємодії в системі «вчитель-учень» і на перше місце поставити інтереси учня як особистості, що формується. Пам'ятаємо золоте правило емоційного діалогу: «Говори так, щоб тебе слухали! Слухай так, щоб із тобою говорили!».

Також ефективним способом комунікації між педагогом і дитиною є розвивальний зворотний зв'язок або фідбек (з англ. «feedback» відгук) — це реакція на вчинки, поведінку дітей з метою вдосконалення їхньої діяльності у майбутньому.

Основний принцип надання зворотного зв'язку в НУШ: «Ми не виховуємо, а будуємо стосунки з дитиною».

Фідбек жодним чином не передбачає критику, натомість являє собою конструктивний діалог, який забезпечує стабільність змін у поведінковій та емоційно-особистісній сферах дитини.

Розвивальний зворотний зв'язок може надаватися і у вигляді похвали. У такому випадку важливо пам'ятати про правила, які роблять її ефективною:

1. Конкретизуйте, за що ви хвалите.
2. Робіть акцент на процесі та прогресі, а не тільки на результаті.
3. Чітко окреслюйте свої стандарти та очікування.
4. Уникайте порівнянь.

Створення комфортного освітнього середовища з високим рівнем культури психологічної безпеки має вирішальне значення для дітей та педагогів під час кризових ситуацій, як-от війна, стихійні лиха або тривалі надзвичайні ситуації. Це також може допомогти знизити рівень тривожності і сприяти психічному здоров'ю і благополуччю.

Щоб розкрити зміст безпечного та комфортного освітнього середовища в закладі освіти, недостатньо формально перерахувати його складові та принципи. Фраза Михайла Грушевського: «Школа повинна дати те, чого треба життю» та висловлювання Оскара Вайлда: «Найкращий спосіб зробити дітей хорошими — зробити їх щасливими» надихають нас і сьогодні створювати умови для якісного життя в освітньому просторі, давати дітям і молоді шанс бути щасливими, цінувати хороше й прагнути до добра.

Складові безпечного та комфортного освітнього середовища

Насамперед — це **якість міжособистісних відносин**, позитивними чинниками якої є довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність.

Комфортність в освітньому середовищі: передбачає задоволення базових потреб усіх учасників освітнього процесу:

- у допомозі та підтримці;
- збереженні та підвищенні самооцінки;
- розвитку здібностей і можливостей.

Передбачуваність та структурованість — це так звані рутини, тобто передбачувані щоденні дії в освітньому процесі, що забезпечують стабільний повноцінний розвиток дітей в умовах війни.

До традиційних рутин належать:

- **правила класу/групи, закладу освіти**, які визначають норми, можливості, розумні обмеження та розклад занять;

- **спілкування** про особисте та пізнавальне під час «**Ранкового кола**» в початковій школі, під час «**Кола спілкування**» для молоді та педагогів формує почуття «МИ», дає можливість ділитися власними думками, відкриттями, переживаннями, ментально налаштовує на початок навчальної діяльності (URL: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/>);

- «**руханки**», «**розумна фізкультура**» та «**психологічні хвилинки**» можуть підтримати учасників та учасниць освітнього процесу, надати їм почуття стабільності й захищеності, забезпечити можливості для зняття тілесного напруження, пов'язаного з проблемами психічного здоров'я («**психологічні хвилинки**» - URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1sPtd-Y2T7UsBLC-AicK2P JBW2TkmlUz?usp=sharing>);

- **розпорядок дня** як передбачувана щоденна діяльність і структура в освітньому процесі забезпечує здоровий розвиток дітей в умовах війни. Саме заклад освіти може стати безпечним простором для вираження їхніх почуттів.

Також безпечне освітнє середовище потребує **інклюзивності та різноманітності**. Це формує почуття єдності, сприяє розвитку поваги та розуміння різних поглядів і досвіду.

Фізична безпека має передбачати наявність укріплених споруд, а також упродовження планів реагування на надзвичайні ситуації у випадку загроз. **Проте є один нюанс, фізична безпека може бути забезпечена лише тоді, коли вирішено питання психологічної та емоційної безпеки.**

Психологічна безпека — це впевненість у тому, що вас не покарають чи не принизять за висловлення ідей, запитань або за помилки. Це середовище, яке сприяє спільним очікуванням, що люди не будуть соромитися, ігнорувати чи карати один одного за те, що вони діляться своїми думками та емоціями.

Для полегшення створення такого середовища можна скористатися **дієвим інструментом, таким як Кодекс безпечного освітнього середовища (далі — Кодекс БОС)** — це документ закладу освіти, який допомагає врегулювати всі сфери діяльності закладу щодо порушення права особи на безпеку, а також підтримки та втручання в ситуаціях, коли може виникнути загроза її життю, здоров'ю та благополуччю. Цей документ має містити конкретні дії, пов'язані насамперед із захистом здобувачів освіти від різних загроз і ризиків під час перебування в закладі освіти, а також чіткі рекомендації щодо забезпечення комфортних умов життєдіяльності учасників та учасниць освітнього процесу [11].

Кроки, необхідні для розроблення Кодексу БОС:

Крок 1. Створення робочої групи

До робочої групи обов'язково запрошують представників усіх категорій

учасників та учасниць освітнього процесу і практичного психолога закладу освіти.

Крок 2. Проведення внутрішнього аудиту

До початку створення документа робоча група проводить внутрішній аудит освітнього середовища закладу освіти. Внутрішній аудит закладу освіти — це оцінка реальної ситуації (сильних і слабких сторін, ризиків і небезпек, можливостей закладу) щодо безпеки та захисту осіб, які беруть участь в освітньому процесі, ретельний аналіз проблем освітнього середовища закладу освіти.

Крок 3. Створення Кодексу БОС

Після визначення ризиків та аналізу можливих причин їх виникнення складається текст Кодексу БОС, який містить таку інформацію:

1. Вступ, у якому зазначено:
 - кому адресований цей документ (перелік осіб, які зобов'язані дотримуватися правил і процедур Кодексу БОС);
 - чому він був створений (мета створення Кодексу БОС);
 - які цінності поділяють люди, які розробили / підписали цей документ;
 - наскільки Кодекс БОС узгоджується з іншими політиками та процедурами, що вже діють у закладі з метою захисту прав та добробуту всіх учасників та учасниць освітнього процесу.

2. Правила та конкретні дії щодо захисту дітей від різних загроз, ризиків під час перебування в закладі освіти.

3. Процедури проведення необхідних заходів у випадку порушення безпеки учасників та учасниць освітнього процесу, зокрема щодо безпечних стосунків між педагогами та здобувачами освіти, доступу дітей до мережі інтернет, організації безпечного дозвілля на перервах, попередження насильства тощо.

4. Порядок втручання та поінформування адміністрації закладу та батьків у випадках, коли виникають проблеми з безпекою учасників та учасниць освітнього процесу.

5. Інші необхідні позиції, важливі для конкретного закладу освіти.

Після ухвалення та затвердження документа визначають осіб, які відповідатимуть за його впровадження. Це може бути заступник із виховної роботи і практичний психолог. Їхній обов'язок полягає в реагуванні на повідомлення про ризики та загрози для здобувачів освіти; наданні консультацій батькам та педагогічним працівникам із психолого-педагогічних питань; вчасному наданні послуг зі збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки та повідомленні про випадки насильства в поліцію та соціальні служби.

Крок 4. Упровадження Кодексу БОС, участь психологічної служби закладу освіти.

Роль практичного психолога закладу освіти щодо впровадження Кодексу БОС полягає в тому, що він:

- входить до складу робочої групи;
- вивчає проблеми та сприяє створенню умов для забезпечення психологічного та соціально-емоційного комфорту дітей;
- здійснює профілактичну та просвітницьку діяльність щодо попередження всіх форм насильства в сім'ї та закладі освіти;
- аналізує якісні характеристики складових БОС;
- надає пропозиції щодо необхідних змін та дій для покращення БОС;
- надає послуги зі збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки [11].

Тож, для того аби створити у закладі освіти безпечний освітній простір та підвищити рівень культури психологічної безпеки, варто дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Підтримувати емоційний клімат та позитивну атмосферу в закладі освіти, де кожен відчуває повагу та підтримку, а емоційна безпека є пріоритетом:

- Практикувати відкриту та позитивну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу.
- Заохочувати учнів та учениць висловлювати свої думки та емоції в безпечній атмосфері.
- Відкрито обговорювати будь-які проблеми чи занепокоєння.

2. Впроваджувати антибулінгову політику:

- Впроваджувати чітку політику щодо булінгу та насильства, яка була б розроблена з участю учнів, батьків і вчителів — це забезпечить нульову терпимість до булінгу, мобінгу.
- Створити в закладі освіти «Шкільну службу порозуміння»/«Школу медіації» для попередження та вирішення конфліктів.
- Проводити тренінги для учнів і педагогів з виявлення та реагування на випадки булінгу.

3. Розвивати емоційний інтелект:

- Навчати учнів розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями, а також розвивати емпатію.
- Інтегрувати в освітній процес вправи та заняття, які сприяють розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегуляції:

- Медитація для дітей шкільного віку «Я можу все. Моя сила в мені» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2C48czpKo7A>)
- Гра-релаксація «У лісі» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VTEFjcQvCoQ>)
- Гра-медитація «Я - сонце» (URL: https://www.youtube.com/watch?v=gynetqL-oa4&list=PLp3ubJrw_pai_jyTyfILaaNqnVzV3Jul)
- Гра-медитація «Я - море» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4SZ16iUrA8&t=4s>)
- Казка-подорож «Космос» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b4nBIIx8SY4>)
- Казка-подорож «Море» (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=HVXOFef2o4Y&t=199s>).
- Залучати практичних психологів для проведення семінарів та тренінгів на тему управління емоціями та стресом.

4. Підтримувати психологічне благополуччя вчителів:

Психологічна безпека може зберегти кадровий потенціал, підвищити мотивацію і продуктивність і бути фактором додаткової привабливості іміджу закладу освіти. Психологічно здорове робоче середовище — це здорове та безпечне середовище, яке сприяє продуктивній роботі, особистісному зростанню, психічному і фізичному добробуту педагогів.

Рекомендувати педагогам ресурси з психологічної підтримки та самопомогі:

- «Ти як?» (URL: <https://howareu.com/>) - Всеукраїнська програма ментального здоров'я.
- «Розкажи мені» (URL: <https://tellme.com.ua/>) - онлайн-платформа безкоштовної психологічної допомоги.
- «Mental Help» (URL: <https://mentalhelp.com.ua/>) - безкоштовна психологічна допомога та аудіопрактики.
- ставити собі правильні запитання та знаходити відповіді на них.
- «UA Mental Help» (URL: <https://uamentalhelp.org/>) - психологічна допомога та інформаційна підтримка українців під час війни.
- Організація регулярних зустрічей для обговорення труднощів у роботі та обміну досвідом.

5. Впроваджувати практику поваги до різноманітностей.

Виховуємо в учнів розуміння та прийняття різних поглядів, культур, етнічностей та життєвих шляхів — це допомагає створити толерантне та відкрите середовище.

6. Вчимо захищати особисті кордони.

Розвиваємо навички захисту своєї психологічної та емоційної сфери, встановлення кордонів у відносинах з іншими – це допомагає зберегти своє психологічне здоров'я.

7. Залучаємо батьків до шкільного життя:

- Організовуємо зустрічі та семінари для батьків з питань психологічної безпеки та виховання.
- Створюємо платформи для залучення батьків до життя школи та підтримки їхніх дітей.
- Рекомендуємо батькам платформи психологічної підтримки:
 - «Поруч» (URL: <https://poruch.me/>) - офлайн та онлайн групи психологічної підтримки для підлітків і батьків.
 - Кейс цифрових ресурсів психологічної підтримки для школярів, педагогів та батьків (URL: <https://cutt.ly/4whMkgF8>).

8. Проводимо моніторинг та оцінку рівня культури психологічної безпеки:

- Здійснюємо регулярний аналіз стану психологічної безпеки через опитування серед учнів і вчителів (URL: <https://xn---ftbomobdq1b9f.xn--j1amh/cpanel/tests>; URL: [Психологічні тести онлайн | Online Test Pad](#)).
- Вносимо необхідні корективи у політику школи на основі отриманих даних.

Застосування цих рекомендацій допоможе створити середовище, де кожен учасник освітнього процесу почуватиметься комфортно та безпечно, що сприятиме ефективному навчанню та особистісному розвитку.

Робота над створенням психологічної безпеки в закладі освіти не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед, це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Водночас необхідно, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці.

Для того, аби допомогти вам на шляху розвитку культури психологічної безпеки у ваших закладах освіти, фахівці навчально-методичного центру психологічної служби КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради» розробили відповідні кейси:

- Кейс цифрових ресурсів для психологічної підтримки школяра «Моя психологічна стійкість» (URL: <https://sites.google.com/view/786887>):

- Психологічний практикум «Дитина в часи війни: безпека, підтримка, допомога» (URL: <https://sites.google.com/view/6566546456>):

Культура психологічної безпеки є невід'ємною складовою Нової української школи. Забезпечення психологічного комфорту сприяє ефективному навчанню, розвитку особистості та формуванню гармонійних міжособистісних стосунків. Впровадження системних заходів та активна взаємодія всіх учасників освітнього процесу дозволить створити середовище, в якому кожен учень зможе реалізувати свій потенціал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бучма В. В. Особливості взаємодії між вчителем і учнями на уроках фізичної культури // Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: Матеріали І Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 19 жовтня 2018 р.) / Відповід. ред. : Т. М. Булакова. Київ, 2018. С. 43-45.
2. Дзюбо Л. В. Безпечність переходу до основної освітньої ланки: як це враховано у концепції нової української школи / Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали всеукраїнської конференції з міжнародною участю (31 травня 2018 року, Київ) / за ред. С. Д. Максименка. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. 280 с.
3. Дзюбо Л. В. Благополуччя як показник оптимальних умов розвитку особистості школяра в освітньому просторі / Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми) / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 428 с.
4. Дзюбо Л. В., Бучма В. В. Психологічна безпека взаємодії в системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: матеріали II всеукраїнської конференції з міжнародною участю (Київ, 21 березня 2019 р.). Міжнародна видавнича платформа «Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools». С. 55-64.
5. Дзюбо Л. В., Шатирко Л. О. Новий Державний стандарт початкової загальної освіти: психологічний дискурс / Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-2 грудня 2017 р., м. Київ).
6. Концепція нової Української школи. URL: <https://www.slideshare.net/tsnua/ss-70132344>
7. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра: Монографія. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.
8. Нова Українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
9. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної ради України URL: <http://www.uazakon.com/document/spart85/inx85170.htm>
10. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. [2-е вид., доп.]. Київ: Академвидав, 2011. 384 с.
11. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей», 2018. 56 с.

Тетяна БРАЙЧЕНКО,

методист навчально-методичного центру психологічної служби комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК УПРАВЛІННЯ СТРЕСОМ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Стрес – це все, що веде організм до швидкого старіння або спричиняє хвороби.

Ганс Сельє

Сьогодні слово «стрес» часто можна почути в повсякденному житті. Багато людей відчувають панічні настрої, стресове навантаження, тривогу та мають депресивні реакції. Переживаючи стрес, людина може потрапити в замкнене коло, яке підкріплює та поглиблює цей стан. Для виникнення стресу існує безліч причин: реальна загроза життю та здоров'ю, відсутність підтримки оточення, втрата близької людини, розлучення, труднощі особистісного характеру (конфлікти, самотність, відсутність засобів для існування, інтенсивні переживання, занепокоєння щодо майбутнього, хвороби, фізичне перенапруження, відсутність економічних перспектив) та інші.

Наразі найбільш вразливою та надзвичайною ситуацією є війна в Україні, під час якої люди щоденно переживають екстремальні стресові події. Саме тому більшість населення потребує додаткової підтримки для управління стресом, розвитку стійкості та самостійності у задоволенні своїх потреб. Особливої уваги потребують вразливі групи населення, а також ті, які вже перебувають у складних життєвих обставинах, оскільки ситуація додатково посилює їхню вразливість.

Отже, високий рівень стресу і тривоги є досить поширеним явищем у суспільстві, тому дослідження їх ролі в психічному здоров'ї людини та застосування методів управління стресом є дуже важливим.

Стрессова стійкість

Кожна людина має вроджену стійкість до стресів (стрессостійкість), яка залежить від реальної оцінки стресових ситуацій, стратегії подолання стресу, особливостей індивідуальної саморегуляції, ступеня пропрацювання травматичного досвіду, соціальної підтримки та психологічної готовності до екстремальних ситуацій. Ті, хто успадкував низьку стрессостійкість, часто бувають дратівливими, швидко втрачають здатність насолоджуватися життям, страждають від депресій.

Стрессостійкість – становить собою сукупність особистісних якостей, що дозволяють людині переносити значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження (перевантаження), без особливих шкідливих наслідків для свого здоров'я та проявляється в здатності адаптуватися до стресових ситуацій, зберігаючи ефективність власної життєдіяльності. Детермінантами стійкості до стресу виступають структурні компоненти особистості такі як: спрямованість, досвід, психічні процеси, темперамент, характер та здібності.

В умовах воєнного стану зростає необхідність формування стрессостійкості дітей та дорослих, як базової умови вирішення життєвих задач без шкоди для власного життя. Загальний рівень стрессостійкості може залежати від навичок самоконтролю, здатності адекватно оцінювати ситуацію та знаходити рішення у надзвичайних ситуаціях, не занурюючись у стан стресу. Стрессостійкість забезпечується наявними в людини ресурсами, які виявляються і взаємодіють на різних рівнях: індивідуальному, соціальному, культурному.

Також стрессостійкість значною мірою залежить від психолого-педагогічної допомоги та підтримки дитини та родини, що має спрямовуватися на:

- формування емоційної стійкості;
- планування та організація власного життя та досягнення поставлених цілей;
- створення особистого досвіду подолання труднощів.

Проте психосоціальні підтримки будуть тільки тоді ефективні, коли вони будуть багаторівневі і враховуватимуть як вплив соціального оточення, так і індивідуальні чинники, що впливають на дитину. Таким чином, підвищення резильєнтності людини (стрессостійкості) можна розглядати як підвищення її індивідуального ресурсного потенціалу, такі здатності найближчого оточення захищати дитину від впливу несприятливих факторів.

Керування стресами

Існує безліч ефективних і цілком безпечних способів, що допомагають керувати стресами. Керувати в цьому сенсі означає «впливати, контролювати, змінювати в бажаному напрямку». Розрізняють чотири найпоширеніші способи керування стресом: фізичні, емоційні, інтелектуальні й духовні.

Фізичні способи керування стресом

Фізичні вправи допомагають майже відразу. Особливо корисні плавання, біг, рухливі ігри на свіжому повітрі (футбол, волейбол, теніс, бадмінтон). Щоденна фізична активність впродовж 20 хвилин значно покращує самопочуття.

Раціональне харчування. Люди, перебуваючи у стані хронічного стресу, часто зловживають солодощами. Звісно, це допомагає підтримувати рівень цукру в крові для компенсації ослабленої стресом функції гормонів, однак набагато корисніше їсти овочі, що містять потрібні для подолання стресу вітаміни й мінерали.

Відпочинок і сон. Першим симптомом стрессового перевантаження є порушення сну: неможливість заснути звечора, пробудження серед ночі, втома та знесиленість вранці. Це означає, що біологічний годинник «зламався». Щоб його відновити, потрібно впродовж трьох тижнів лягати спати в один і той же час в провітреній кімнаті, прийняти перед сном теплу ванну чи душ, випити склянку трав'яного чаю або молока з медом.

Емоційні способи керування стресом

Стрес потрібно «проговорити» – висловити свої почуття словами, розповісти про них близькій людині. Проблема, обговорена кілька разів, поступово «зітреться». Можна записати свої думки й почуття. Викладені на папір, вони втрачають свої руйнівні властивості. Щоб заспокоїти емоції, варто відволіктися від них. Також допомагають заспокійлива музика, ігри з дітьми і тваринами, відпочинок на природі, вправи на релаксацію.

Інтелектуальні способи керування стресом

Планування часу – неодмінний складник профілактики стресів. Організована людина робить набагато більше, ніж

та, яка діє хаотично і береться відразу за декілька справ. Варто скласти список запланованих справ, і викреслювати те, що вже зроблено. Причому, найважливіші і термінові справи зі списку потрібно виконувати в першу чергу.

Позитивне мислення послаблює емоційне напруження, допомагає знайти ефективне рішення і діяти відповідно до обставин. Узагальнена формула позитивного мислення звучить приблизно так: «Було б добре, якби ми завжди отримували те, що хочемо. Ми робимо для цього все можливе. Якщо ж попри наші зусилля бажання не виконуються, ми звичайно відчуваємо розчарування, але не впадаємо у відчай, не панікуємо, не зневажаємо себе та інших людей».

Духовні способи керування стресом

Кожна людина прагне знайти своє призначення, замислюється над сенсом життя, проблемами справедливості. Такі думки можуть посилювати стрес. Ті, хто усвідомив своє призначення або вірять у безсмертя душі, простіше переживають період духовного становлення. Їм також легше заспокоїтися після пережитих випробувань, трагічних подій, важких захворювань, навіть смерті близьких.

Методи управління стресом та тривогою

Одним із найпростіших методів управління стресом та тривогою є розслаблюючі вправи. Ці вправи можуть допомогти знизити напруження та стрес, а також поліпшити загальний настрій. До таких вправ можна віднести медитацію, йогу, дихальні вправи та інші методи.

Ще один метод управління стресом та тривогою – це **фізичні вправи**. Вони допомагають знизити рівень стресу та тривоги, сприяють вивільненню ендорфінів та покращенню загального самопочуття. Рекомендовані фізичні вправи можуть включати в себе прогулянки на свіжому повітрі, вправи зі штангами, заняття на тренажерах тощо.

Окрім того, ще одним методом управління стресом та тривогою є зміна харчових звичок, адже деякі продукти можуть знижувати рівень стресу та тривоги, тоді як інші можуть збільшувати їх рівень. Рекомендовано включати до свого раціону більше фруктів та овочів, які містять велику кількість вітамінів та антиоксидантів, а також зменшити споживання кави та алкоголю.

Одним з психологічних методів управління стресом та тривогою є когнітивно-поведінкова терапія. Ця терапія допомагає людині змінити свої шкідливі погляди та поведінку, які спричиняють стрес та тривогу. Когнітивно-поведінкова терапія може допомогти управляти емоціями, відчуттями та поведінкою в різних ситуаціях.

Коли необхідно зменшити прояв негативних емоцій, виконати переключення уваги для подальшої роботи, відновити внутрішні ресурси корисно виконати вправи на саморегуляцію, заспокоєння та концентрацію уваги. Опис таких *вправ* містить посібник: Творчі методи трансформації конфліктів. Крыла, що несуть мир (навчально-практичний посібник). Дніпро: Журфонд, 2021. 82с.

Техніки самопомоги при стресі

У більшості випадків подолати стрес допомагають навички самопомоги та турботи про себе. Якщо йдеться про друге, то відчутно покращити стан може навіть дотримання простої рутини: достатня кількість сну та відпочинку, повноцінне харчування, прогулянки, спілкування, заняття хобі тощо.

Всесвітня організація охорони здоров'я рекомендує застосовувати техніки самопомоги, застосування яких допоможе перемкнутися з емоцій до дій, впоратися з тривогою і навіть панічними атаками. Визначено гість ефективних, практичних технік: **«заземлюємося», «знімаємося з «гачка», «діємо згідно зі своїми цінностями», «виявляємо доброту», «створюємо простір».**

Зокрема, техніка **«заземлюємося»** спрямована на перенесення і зосередження фокусу уваги на те, що є навколо тут і зараз:

- Назвати предмети, які бачимо; що чуємо; до чого можемо доторкнутися; що посмакувати або понюхати.

- Описати приміщення (простір).
- Розповісти про місце перебування, хто є поруч, які дії виконуєте.

Спочатку краще спробувати застосувати цю техніку у стані спокою, виконуючи звичні справи. Така практика зробить повсякденні заняття цікавішими, і буде значно легше використовувати її у складніших ситуаціях.

Кожна із запропонованих технік буде дієвою, якщо її застосовувати та тренувати щоденно впродовж кількох хвилин. Якщо навчитися використовувати техніки самопомоги, то можна впоратися зі стресом і подбати про себе.

Детальний опис запропонованих технік міститься в ілюстрованому керівництві BOO3 «Важливі навички в періоді стресу» URL: <file:///C:/Users/Administrator/Downloads/WHO-EURO-2021-361-40096-56774-ukr.pdf>

Важливо опанувати запропоновані техніки самому та навчити дітей застосовувати їх для самопомоги і підтримки у складних ситуаціях. Адже зараз дитяча буденність зовсім не схожа на ту, до якої вони звикли. Діти, так само як і дорослі, переживають великий спектр емоцій: стрес, страх і невизначеність.

Під час війни вони стикаються з низкою нових викликів: переїзди, переживання за рідних на фронті, поранення та навіть смерть близьких людей. У таких складних життєвих ситуаціях у них виникає багато запитань, на які вони не в змозі знайти відповіді самостійно. Завдання дорослих – пояснити їм, що відбувається, та допомогти пережити важкий період.

Допомогти дітям можна, застосовуючи техніки самопомоги, які варто виконувати разом з учнями: дихальні вправи, вправи на заземлення, тілесні вправи та техніки м'язової релаксації, вправи для зниження емоційної напруги – це прості вправи, які допомагають опанувати стрес та позбутися емоційної напруги. Виконуючи ці вправи, ми звертаємо увагу на відчуття в тілі, дихання, думки та емоції.

Вправи та техніки самопомоги для учнів 1-4 класу

Дихальна практика *«Долонька»*, вправа *«Термометр емоцій»*, вправи *«Добрі та злі собаки»* і *«Пружина»*, які допомагають зняти психоемоційне напруження, задіюючи рухову активність, різні групи м'язів, міміку та голос.

Техніки самопомоги для учнів 5-7 класу

Практика *«Дихання на рахунок»*, яку слід виконувати у супроводі дорослого, що буде спостерігати за станом дітей та бачити кожного учня, який бере участь у вправі. Якщо комусь з дітей раптом стало зле, варто негайно припинити виконання вправи, дати дитині випити кілька ковтків води та забезпечити їй можливість побути у спокої.

Вправа *«Барометр емоцій»*. Якщо комусь із дітей складно виконувати цю вправу, або стан дитини різко і помітно змінився під час її виконання, приділіть цій дитині увагу. Варто обговорити з нею наодинці, що саме її непокоїть, надавши потрібну підтримку.

Тілесна практика *«Метелик»*, тілесна техніка *«Морська зірка»* допомагають заспокоїтися та відчути рівновагу.

Техніки самопомоги для учнів 8-9 класу

Практику *«Заземлення»* та техніку роботи з емоціями *«RAIN»* застосовують аби вгамувати емоційну напругу. Техніка *«Книжка з малюнком»* допоможе опанувати тривогу, страх або інші негативні емоції.

Техніки самопомоги для учнів 10-11 класу

Практика *«Позбавляємось когнітивних фільтрів»* У стані тривоги ми можемо вдаватися до застосування когнітивних фільтрів – таких собі «темних окулярів», якими наш мозок намагається захистити нас від напруги. Проте, когнітивні фільтри заважають нам сприймати реальність у всьому її розмаїтті та знижують критичність нашого мислення.

Практика *«Тестування думок»* допоможе навчитися впливати на негативні думки та керувати ними. Техніка *«Стоп»* сприяє вивільненню напруги, розслабленню та покращенню емоційного стану.

Детальний **опис технік самодопомоги** містять Методичні рекомендації щодо надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу URL: <https://howareu.com/materials/metodychni-rekomendatsii-dlia-pedahohiv-shchob-pikluyatysia-pro-mentalne-zdorovia-shkoliariv>

Для виконання разом з учнями технік самодопомоги пропонуємо картинки, які можна роздрукувати та використовувати у роботі URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1FukZ15PcSYRFS166UQafsPg4BqrmfVV9>

Вправи для зняття стресу та емоційної напруги для дорослих і дітей URL: <https://naurok.com.ua/vpravi-dlya-znyattya-stresu-ta-emocijno-napruqi-187084.html>

Більше технік самодопомоги та рекомендацій для плекання стійкості – на платформі Всеукраїнської програми ментального здоров'я Ти як? URL: <https://howareu.com/>

Дуже ефективними в роботі з дітьми різного віку є дихальні техніки для зняття стресу, тривоги та панічних атак. Відома дитяча та сімейна психологиня Світлана Ройз розробила ілюстровані «дихальні картки», які допоможуть дитині заспокоїтися, узяти під контроль тривогу та прояви стресу. URL: <https://www.facebook.com/100064734066890/posts/5708204639244020/>

Стрес порушує базу потреб дитини в безпеці та захищеності, змушуючи відчувати себе покинутою, непотрібною, переживати відчуття ізольованості та спонукає сприймати світ як загрозливий та нестабільний. Дорослим, що перебувають поруч з дитиною, необхідно повернути її почуття безпеки, передбачуваності та контролюваності подій, що відбуваються навколо.

Розвинути самосвідомість і опанувати свої почуття дитині може допомогти гра. Дитяча гра – основний вид діяльності дитини, спосіб пізнання навколишнього світу, випробування типових життєвих ситуацій, своєрідна форма діяльності, за допомогою якої діти готуються до життя, набувають певні навички і звички, засвоюють соціальний досвід, формують в собі риси майбутнього характеру. Дитяча гра – це не марна трата часу, а «розумний педагогічний прийом виховання юної особистості», яка виконує кілька корисних функцій:

- відволікає від незвичних обставин;
- вчить конструктивно переживати емоції;
- розвиває комунікаційні навички;
- забезпечує спільну діяльність із батьками чи іншими дітьми.

Ігри, які допоможуть зняти емоційне напруження, і у які легко грати будь-де:

URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/occupied-child-in-emergency>

Варто пам'ятати, що найбільшу безпеку діти відчують поруч з батьками. Дорослим потрібно вміти переключити увагу дітей, оточувати їх турботою та постійною увагою.

Військові дії в країні, соціально-політична криза мають великий негативний вплив абсолютно на всі аспекти життєдіяльності населення, як дорослих, так і дітей.

Як допомогти дитині подолати наслідки стресу від війни – поради МОЗ URL: <https://armyinform.com.ua/2022/12/15/yak-dopomogty-dytyni-podolaty-naslidky-stresu-vid-vijny-porady-moz/>

Кризова ситуація вкрай негативно відображається на розвитку підлітків та молоді, які і без війни переживають кризовий етап у розвитку особистості.

Стрес у підлітків може виникати з різних причин. Серед них, зокрема, такі:

- важка травма або захворювання;
- незадоволення зовнішністю (вага, зріст, зовнішність, незграбність, слабкість, характер, здібності);
- складні життєві ситуації в родині (часті сварки, насилля, алкоголізм, розлучення, смерть близької людини);
- стосунки з однокласниками і вчителями (зміна школи, завищені вимоги, неуспішність, суперництво, відсутність друзів);

- закоханість (як взаємна, так і нерозділена);
- небезпечні захоплення (залучення до поганих компаній, вживання наркотиків, алкоголю).

Підлітки можуть віддалятися від батьків, родичів, однокласників, різко реагувати на поведінку близьких. Думки значимих людей допоможуть відчуті підлітку, що він не один має переживання, якщо організувати зустрічі з сім'єю, чи з близькими людьми, де всі зможуть проговорювати свій емоційний стан, свої хвилювання. Дитина має розуміти, що саме сім'я і друзі надають необхідну підтримку у разі нещастя.

Іноді у підлітків може виникати бажання завчасно розпочати доросле життя: кинути школу або одружитися. Необхідно переконувати підлітка відкласти ухвалення важливих рішень, по-іншому вселяти в нього почуття впевненості та дорослості, адже поспіхом не ухвалюються такі серйозні рішення. У підлітків може спостерігатися радикальна зміна переконань, так як зміни в переконаннях людей, які пережили нещастя, трапляються дуже часто, але все минає. Про це потрібно пояснювати дітям.

Підлітку необхідно знайти заняття, яке б відповідало його/її настрою і було важливим. Наприклад, турбуватися про інших членів сім'ї, зайнятися волонтерською діяльністю, збирати для постраждалих речі або надавати іншу допомогу [12].

Як можна допомогти підлітку?

Коли дорослі занепокоєні появою у підлітка ознак стресу, важливо порозумітися й спокійно обговорити існуючі проблеми. Щоб дитина не замкнулася в собі, вона має відчувати емоційну підтримку усіх членів сім'ї, довіряти рідним та обговорювати свої проблеми з ними, а не з випадковими друзями на вулиці. Потрібно підтримувати й розвивати здібності дитини, відзначати та оцінювати всі успіхи підлітка. Не менш важливо навчити сприймати невдачі, не як поразку, а як крок до нових досягнень. Хороша профілактика стресу – позитивний настрій, організованість у навчанні та побуті, здоровий спосіб життя та взаєморозуміння з близькими.

Якщо все ж таки виникають труднощі у встановленні взаємодії з дитиною-підлітком, варто проконсультуватися з психологом.

Піклуючись про ментальне здоров'я школярів, формуючи їх стресостійкість, практичні психологи та соціальні педагоги мають підтримувати тісну взаємодію з батьками учнів, які також можуть перебувати у стані стресу, переживати травмуючі події, і не завжди мати змогу підтримати дитину, бо й самі потребують відповідної допомоги. Фахівець психологічної служби надає інформацію щодо визначення ознак стресу, його впливу на здоров'я та необхідність вчасного реагування, підтримки та допомоги дитині, що переживає стресове навантаження. Слід надати батькам **Загальні поради з подолання стресу:**

1. Важливо, щоб члени сім'ї залишалися разом у стресових ситуаціях та продовжували нормальну діяльність. Не варто відправляти дітей у санаторій (тим паче за кордон) одразу пережитої складної ситуації.
2. Необхідно забезпечувати постійний режим (розклад).
3. Заспокоювати дітей не лише за допомогою слів, і тісно (обійняти, поцілувати, погладити по спинці тощо).
4. Допомогати дітям переосмислювати стресові ситуації, тлумачити їх більш позитивно.
5. Говорити про почуття, вчити орієнтуватися у світі емоцій.
6. Уважно слухати розповіді дітей про те, що вони відчують і думають з приводу того, що відбувається.
7. Серйозно ставитися до дитячих переживань, не ігнорувати дитячі страхи та не «заражати» дитину власними страхами.
8. Надавати дітям правдиву інформацію (із врахуванням вікових особливостей), факти щодо події.
9. Не обіцяти того, що не зможете виконати.
10. За необхідності залучайте служби допомоги (психологи, соціальні педагоги/ працівники, вчителі) або учнівську групу підтримки в школі.

11. Звертатися до лікаря чи психолога, якщо стан дитини викликає занепокоєння.

Поради від експертів ЮНІСЕФ «Як підтримати дітей у стресових ситуаціях». URL:

<https://spilnoinpl.org/article/yak-pidtrymaty-dytnu-u-stresovii-sytuatsii>

Фахівцям психологічної служби закладів освіти (практичним психологам та соціальним педагогам), які працюють над формуванням навичок управління стресом, надають підтримку та кваліфіковану допомогу учасникам освітнього процесу рекомендовано для використання в роботі такі ресурси:

- «Стійкість для стійких»: вправи для заспокоєння й психологічної підтримки дорослих і дітей URL: <https://nus.org.ua/news/stijkist-dlya-stijkyh-vpravy-dlya-zaspokoyennya-i-psyhologichnoi-pidtrymky-doroslyh-i-ditej/>

- Вправи для дітей та підлітків, які перебувають у стресовій ситуації, для зняття психоемоційного напруження URL: <https://drive.google.com/file/d/1xaEzBwdZ8mfotQWnwIMelUjELFovN1f/view>

- Телеграм-канал «Підтримай дитину» URL: <https://t.me/s/pidtrimauidutyny>

- Психологічні хвилинки, розроблені фахівцями психологічної служби

- URL: https://drive.google.com/file/d/1U9IDDq2MbBVRUEGIS_PEmS66omxXqwbq/view?usp=sharing

- Корисно для кожного: цикл соціальних роликів з порадами психологів URL: <https://www.cinema.in.ua/korysno-dlia-kozhnoho-tykl-rolykiv/>

В сучасних умовах війни велика кількість людей перебуває у складних життєвих обставинах, в стані постійного стресу, який накладає безпосередній відбиток на емоційний стан, всі ці люди потребують психологічної допомоги, зокрема психологічної корекції та реабілітації. На сьогодні це має стати одним з пріоритетних напрямів в сфері психологічної та психотерапевтичної допомоги. Г. Сельє писав: «Ми не повинні уникати стресу. Але ми можемо використовувати його та насолоджуватись ним. Якщо краще пізнаємо його механізм, то виробимо відповідну філософію життя».

Кожному з нас необхідно вчитись справлятися зі стресом, підвищувати загальний рівень стресостійкості, здобувати уміння та практичні навички найефективніших способів запобігання негативних наслідків стресу, щоб надзвичайні ситуації не завдавали шкоди особистості.

Серед багатьох методів управління стресом та тривогою, включаючи розслаблюючі вправи, фізичні

вправи, зміну дієти, когнітивно-поведінкову терапію, психотерапію та фармакотерапію, важливо знайти той, який підходить саме вам. Також для зниження рівня стресу та тривоги рекомендується займатися регулярною фізичною активністю, спати достатню кількість часу, включати до раціону здорову їжу та робити перерви в роботі для відпочинку та відновлення сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреевкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харьковська Т. А. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник Київ, 2023. 126 с.

2. Бех І. Д., Воронцова Т. В., Пономаренко В. С., Страшко С. В. Основи здоров'я: Підручник для 7 кл. загальноосв. навч. закл. Київ: Видавництво «Алатон», 2015. 200 с. URL: <https://shkola.in.ua/2077-osnovy-zdorov-ia-7-klas-bekh-2015.html>

3. Буклет «Як допомогти дитині, яка перебуває в стресі» URL: <https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-ukr>

4. Важливі навички в періоді стресу: ілюстроване керівництво. Європейський регіональний офіс Всесвітньої організації охорони здоров'я. 126 с. URL: <file:///C:/Users/Administrator/Downloads/WHO-EURO-2021-361-40096-56774-ukr.pdf>

5. Всеукраїнська програма ментального здоров'я Ти як? URL: <https://howareu.com/>

6. Довідник «Базові навички турботи про себе та інших» URL: [file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/dd0d2dndod-nndndnd-dnd-nduddu-nd0-ndndn2%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B5%D1%82%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/dd0d2dndod-nndndnd-dnd-nduddu-nd0-ndndn2%20(1).pdf)

7. Журавель Т., Мельник Л., Романюк Г. та ін. Батьківство без стресу: посібник для спеціалістів. Київ, 2022. 176 с.

8. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір»: навчально-методичний посіб. Київ: НаУКМА, ГЛІФ Медіа, 2017. 208 с.

9. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога, Алгоритм дій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-persha-psyhologichna-dopomoga-algoritm-dij>

10. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

11. Чим зайняти дитину в надзвичайній ситуації. Ігри та заняття для дітей у незвичних обставинах. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/occupied-child-in-emergency>

12. Як підтримати дитину у стресовій ситуації? Корисна інформація для батьків. URL: <https://spilnoinpl.org/article/yak-pidtrymaty-dytnu-u-stresovii-sytuatsii>

Віктор ПЛАХУТА,

методист відділу фізичної культури, військово-патріотичного виховання та основ здоров'я комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОНОВЛЕНИЙ ПРЕДМЕТ «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»: ЗАВДАННЯ, НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна потреба переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування

нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Конституція України (стаття 65) визначає захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності обов'язком громадян України, найважливішою функцією

держави. Безпека людини, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як визначено в Конституції України (стаття 17) – захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу.

Одним із обов'язкових елементів державності країни, атрибутом її самостійності, суверенітету, є Збройні Сили України. Вони виконують одну з найголовніших функцій держави – захисну.

Проблема національної безпеки є однією з ключових у розвитку будь-якого суспільства. Суспільна система, що не здатна забезпечити власну національну безпеку, завжди перебуває на межі ризику свого припинення.

Готовність Збройних сил України до виконання своїх функцій значною мірою залежить від її особового складу, зокрема підготовленості молоді до проходження військової служби.

Комплектування професійними та вмотивованими військовослужбовцями здійснюватиметься в єдиній системі, що охоплюватиме початкову підготовку до національного спротиву в закладах загальної середньої освіти, навчання в системі військової освіти та управління кар'єрою військовослужбовця, турботу про збереження життя і здоров'я особового складу, належне соціальне забезпечення військовослужбовців, членів їх сімей та осіб, звільнених з військової служби в запас і відставку, підготовку військово-навченого резерву.

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підході до навчання, а найголовніше – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Статтею 12 Закону України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Метою профільної середньої освіти є розвиток особистості здобувачів та здобувачок освіти шляхом утвердження у них національної та громадянської ідентичності і формування компетентностей, необхідних для їхньої життєвої стійкості, самостійності, відповідальності, комунікації та взаємодії з іншими, соціалізації та громадянської стійкості й активності, підприємливості, свідомого вибору подальшого життєвого шляху, ціложиттєвої освіти, трудової діяльності й самореалізації; виховання у здобувачів та здобувачок освіти самоповаги й поваги до інших, шанобливого й відповідального ставлення до родини, суспільства й держави, національних і культурних цінностей українського народу на засадах патріотизму, а також готовності до їх захисту; виховання відповідального ставлення до довкілля, природи з позицій наукового світогляду й принципів сталого розвитку.

Організація освітнього процесу на уроках з навчального предмета «Захист України» у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році здійснюватиметься відповідно до законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про військовий обов'язок і військову службу», Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021, Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/2019, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, Положення про допризовну підготовку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 №1770, Закону України «Про основи національного спротиву» № 1702-IX від 01.01.2022 зі змінами від 03.05.2022 та інших нормативних документів.

(Звертаємо вашу увагу, що на сьогоднішній день іде розробка нових нормативно-правових документів з організації початкової загальної військової підготовки).

Відповідно до статті 9 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» початкова загальної військової підготовка громадян України здійснюється з метою формування у громадян первинних загальної військової знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Початкова загальної військової підготовка реалізується на третьому рівні повної загальної середньої освіти та проводиться в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності на відповідному рівні повної загальної середньої освіти, шляхом викладання навчального предмета "Захист України" та здійснення заходів, спрямованих на військово-патріотичне виховання.

Суттєвою загальною рисою програми, що відповідає сучасним тенденціям в освіті, є надання вчителю значно більшої свободи в питаннях планування освітнього процесу. Вибір форм, методів та засобів навчання, зокрема і підручників, розподіл кількості годин, що відводяться на вивчення розділів та окремих тем (це стосується як порядку вивчення модулів, так і розподілу часу на їх вивчення), учитель здійснює самостійно.

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Захист України» для 10-11 класів спрямована на реалізацію вказаної мети і визначає орієнтовну послідовність досягнення визначених основних очікуваних результатів навчання з соціальної і здоров'я збережувальної, інформатичної, природничої, технологічної освітньої галузі тощо, орієнтовний зміст та види навчальної діяльності учнів і учениць, що спрямовані на розвиток та формування ключових компетентностей як вимоги Державного стандарту профільної середньої освіти.

Метою соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі є розвиток особистості здобувача та здобувачки освіти, які здатні до гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, самоусвідомлення, самозарадності, піклування про безпеку й здоров'я особисті та інших, підприємливості й професійної зорієнтованості спрямованих на забезпечення власного й суспільного добробуту, виявлення готовності діяти в інтересах національної безпеки й постати на захист національних інтересів та територіальної цілісності України.

Рекомендується, відповідно до плану, на викладання предмета "Захист України" виділяти **1,5 години з інваріантної частини та 0,5 за рахунок місцевого бюджету на тиждень**.

Навчання здійснюється за модельною навчальною програмою «Захист України, інтегрований курс, 10-11 клас», яка буде затверджена та опублікована пізніше. Навчання юнаків і дівчат буде здійснюватися за єдиним навчальним планом в об'єднаних навчальних групах в осередках з вивчення навчального предмета «Захист України», які сформовані в територіальних громадах чи в одному осередку на декілька громад. Планується навчальні групи створювати не більше, ніж по 15 осіб.

Військово-патріотичне виховання визначено складовою національно-патріотичного виховання, що в часи воєнної загрози стає пріоритетом національно-

патріотичного виховання. Військово-патріотичне виховання орієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту Української держави, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози.

Формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у старшокласників повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, зокрема, від княжої доби, українських козаків, Українських Січових Стрільців, армій Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української повстанської армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Також військово-патріотичне виховання має здійснюватися на прикладах мужності та героїзму учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 років, Героїв Небесної Сотні, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим російською федерацією, учасників антитерористичної операції 2014-2018 років та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях 2018-2022 років, повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України (російсько-українська війна) 24.02.2022.

Під час викладання навчального предмета «Захист України», крім загальних підходів і принципів (науковості, доступності, достовірності, наочності тощо), потрібно враховувати те, що молода людина 16-17 років (допризовного віку) отримує перше системне враження про Збройні сили України (інші сили оборони) і в цілому про сучасну проблематику оборони нашої держави та основи національної безпеки. Тому варто акцентувати увагу саме на розвиток практичних навичок з предмета (до 80%), а не на виконанні письмових (контрольних, самостійних) робіт, перечитуванні підручника, заучуванні нормативно-правових актів, військових та медичних понять і визначень.

Рекомендується систематично інформувати здобувачів освіти про актуальні військові новини та новини оборонного сектору. Пропонується використовувати технології перевернутого навчання з відслідковування достовірності інформації.

Для стимулювання пізнавальної активності учнів, їх дієвої самостійної діяльності під час уроків бажано використовувати роботу в групах, подібних до військових формувань, підрозділів (двійки, трійки, розрахунок, відділення тощо), розширювати діапазон організаційних форм, методів навчання, способів навчальної взаємодії, які максимально наближають навчальний процес до реального життя та забезпечують практичну спрямованість навчання. **Для цього потрібно застосовувати вправи і завдання:**

- які створюють передумови для співпраці, активної участі учнів у процесі навчання;
- що спонукають до діалогу, висловлювання власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми;
- завдання творчого характеру, при розв'язанні яких учні виявляють ініціативу, самостійність, мають право вибору та власної аргументації;
- які спонукають до обміну думками, враженнями, включають спеціально сконструйовані ситуації вибору та моделювання життєвих ситуацій.

Сучасні виклики сприяли трансформації освітнього процесу та формуванню нових освітніх концепцій, серед яких ключовою є концепція навчання протягом усього життя. Все більшого значення надається самостійній

роботі, рівноправним відносинам між педагогом і учнем. Особливої актуальності ці зміни набули у зв'язку з необхідністю застосування дистанційного навчання, досвід якого варто використовувати в перспективі.

Обов'язкова форма одягу для вчителя та рекомендована для здобувачів освіти під час проведення занять з предмета «Захист України» – **військова форма військових формувань України без знаків розрізнення** військовослужбовців Збройних Сил України або інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами, які не мають на це права.

Рекомендовано нашивки (шеврони, патчі) «Захист України» та закладу освіти.

На посаду вчителя предмета «Захист України» призначають випускників вищих педагогічних закладів освіти, які закінчили їх за спеціальністю вчителя предмета «Захист України», офіцерів запасу, резерву, у відставці які мають військову, педагогічну або іншу вищу освіту, спроможні якісно проводити заняття.

Учителям предмета «Захист України» рекомендується використовувати такі Інтернет-ресурси:

- Сайт для викладачів та здобувачів освіти з предмета «Захист України» URL: <https://sites.google.com/site/zahist56/>
- ЗАХИСТ УКРАЇНИ від Ганни Ягнич URL: <https://jahnu4.blogspot.com/>
- #ЗАХИСТИМОУКРАЇНУ! URL: <https://viktorpoli.blogspot.com/>
- ВСЕПРОМІННУБЕЗПЕКУ/ URL: <https://bezpeka.info/>
- Електронна військова бібліотека URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html>
- Курс тактичної медицини СБУ: протокол ТССС, алгоритми MARCH та PAWS/ URL: <https://www.youtube.com/watch?v=T58mNfJ1Y4c>

МИРНОГО НЕБА І ПЕРЕМОГИ, ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 зі змінами.
2. Закон України «Про освіту», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380 зі змінами.
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226 зі змінами.
4. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.385 зі змінами.
5. Закон України «Про національну безпеку України», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241 зі змінами.
6. Закон України «Про основи національного спротиву», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст.339 зі змінами.
7. Положення про допризовну підготовку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 №1770 зі змінами.
8. Порядок організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 №1443 зі змінами.
9. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392.
10. Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021.
11. Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/2019.
12. Указ Президента України від 25.03.2021 №121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.03.2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»

ТРИМАЄМО ОСВІТНІЙ СТРИЙ

Навчально-методичне забезпечення до нового навчального року

Северінова А.М. та обласна творча група вчителів. Сучасний урок фізики. 7 клас, НУШ: досліджуємо, моделюємо, подорожуємо.

Северінова А.М. та обласна творча група вчителів. Я готуюсь до уроку хімії, 7 клас НУШ.

Кондратюк С.Ю. Учнівські проєкти з технологій у 5-6 класах. Обслуговуючі види праці.

Козлова О.М. та обласна творча група вчителів. Математика у 7 класі: перехід до базового навчання.

Андрющенко Т.К., Крутенко О.В., Леснікова Ю.В., Норкіна О.В., Сотула О.В., Ющенко Л.О. Навчально-методичне забезпечення реалізації інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» в 7-х класах.

Даниленко Л.І. та обласна творча група вчителів. Біологія у 7 класі: перехід до базового предметного навчання.

Гловацький С.В. Уроки інтегрованого курсу «мистецтво», 6 клас.

Гриценко О.М. Інтерактивна математика з DESMOS.

Піковець Н.В. Психопрофілактика професійних деструкцій та розвиток психологічної ресурсності педагога.

Руденко І.М. Профілактика професійного вигорання як базова необхідність збереження ментального здоров'я педагогічних працівників.

Кудін В.С. У серці вільна Україна: творчість задля Перемоги (з досвіду роботи закладів освіти Черкащини).

Теслюк П.В. Застосування методики комплексу тематичних психомалюнків у роботі зі стресовими станами учасників освітнього процесу.

Кондратюк С.Ю. Декоративно-прикладне мистецтво на уроках технологій.

Черкашина Т. В. Методичні засади формування ментальної культури у вимірі ціннісних трансформацій.

Ванько К.І. Культура демократії в дошкільлі.

Леснікова Ю.В. Цифрова трансформація навчально-методичного забезпечення НУШ.

Крутенко О.В. Концепти продуктивної педагогіки Олександра Захаренка в контексті сучасних державних стандартів освіти.

Крутенко О.В. Ефективні практики співпраці між школою та батьками: ключові аспекти для успішного партнерства.

Ванько К.І. Формування основ фінансової грамотності дошкільників засобами медіатехнологій.

Норкіна О.В. Організація проєктного навчання учнів.

Даниленко Л.І. та обласна творча група вчителів. Формування та розвиток інженерного мислення учнівства на уроках біології та позакласних заходах засобами біоніки.

Добровольська Л.Н., Кириленко В.М. Досліджуємо медіа. Реалізація змістової лінії мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі.

Харитонova С.М., Брайченко Т.В., Якухіна Н.О. Психосоціальна підтримка ментального здоров'я дітей і педагогів: дієві інструменти та практики.

**КНЗ «ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

тел. +380 (472) 64-21-78

e-mail: oiropp@ukr.net

вул. Бидгощська, 38/1, м. Черкаси Україна 18003

<http://oiropp.ed-sp.net/>

